

DEN
SVENSKA
PSALMBOKEN

Antagen av 1986 års
Kyrkomöte

*Psalmer
i 90-talet*

Psalmer
och
Sånger

*Psalmer
i 2000-talet*

Frälsningsarméns
sångbok 1990

PSALM I VÅR TID

SEGERTONER

Melodisångbok
Filadelfia

Cecilia

KATOLSK PSALMBOK
STOCKHOLMS KATOLSKA STIFT
KATOLSKA LITURGISKA NÄMNDEN



ÅRSBOK FÖR SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV 81 2006

PSAALMI VÄR TID

SGT 8I/2006

UNIVERSITETS-
BIBLIOTEKET
Lund

PC s506:81

Svenskt Gudstjänstliv

ÅRGÅNG 81 / 2006

Psalm i vår tid





Svenskt Gudstjänstliv

ÅRGÅNG 81 / 2006

Psalm i vår tid

REDAKTÖR Sven-Åke Selander

Lars Eric Axelsson Peter Balslev-Clausen Anders Ekenberg
Torgny Erséus Åge Haavik Inge Löfström Per Olof Nisser Birgitta Sarelin
Inger Selander Sven-Åke Selander Einar Sigurbjörnsson
Elisabet Cárcamo Storm

Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv

ABONNEMANG PÅ ÅRSBOKEN SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

Det finns två typer av abonnemang

- 1 Medlemmar i Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv (LPS) erhåller årsboken som medlemsförmån samt meddelanden om sällskapets övriga verksamhet. Nya medlemmar är välkomna. Medlemsavgiften 2006 är 150 kr. För medlemmar utanför Sverige tillkommer extra distributionskostnader. Inbetalning görs till *sällskapets* plusgirokonto 17 13 72-6. Kassaförvaltare är kyrkokantor Ing-Mari Johansson, Box 3193, 531 03 Vinninga. Tel.: 0510 50637.
E-postadress: ingmarij@spray.se
- 2 Abonnemang på enbart årsboken kostar 140 kr för 2006. För abonnenter utanför Sverige tillkommer extra distributionskostnader. Avgiften sätts in på *årsbokens* plusgirokonto 42 68 84-3, Svenskt gudstjänstliv. Ekonomiansvarig för årsboken är professor Ragnar Holte, Magnus Stenbocksgatan 3, 222 24 Lund. Tel.: 046 151408.
E-postadress: ragnar.holte@tele2.se

Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv (LPS)

Organisationsnummer 89 47 00-7822

Ordförande: TD Anna J Evertsson, Råstensvägen 8, 297 73 Önnestad.

Tel.: 044 76967

E-postadress: anna.evertsson@hem.utfors.se

Laurentius Petri Sällskapet bildades 1941. Dess årsbok har till uppgift att presentera, diskutera och föra ut forskning och utvecklingsarbete inom det kyrkovetenskapliga området kring:

liturgi

kyrkokonst

kyrkomusik

predikan

Årsboken 2006 ges ut med ekonomiskt stöd från Samfundet Pro Fide et Christianismo (kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse).

© Artos & Norma bokförlag, 2006

© Laurentius Petri Sällskapet och författarna 2006

Tryck Team Offset, Malmö 2006

Grafisk form Magnus Åkerlund

ISSN 1101-7937

www.artos.se

Förord

6 SVEN-ÅKE SELANDER

Den svenska psalmboken 1986 i Svenska kyrkan

11 PER OLOF NISSER & SVEN-ÅKE SELANDE

Psalmbok i handen eller textbild på väggen?

44 INGER SELANDER

Ekumeniskt psalmarbete i frikyrkliga trossamfund

59 TORGNÝ ERSÉUS

Den nya katolska gudstjänstboken

67 ANDERS EKENBERG

Barnpsalmen idag

84 ELISABET CARCAMO STORM

Rapporter från övriga nordiska länder

108 *Danske salmer og salmebøger 1986–2006* PETER BALSLEV-CLAUSEN

110 *Norsk Salmebok* ÅGE HAAVIK

115 *Psalmboksarbete i Island* EINAR SIGURBJÖRNSSON

116 *Hänt i Finland på psalmboksfronten* BIRGITTA SARELIN

Guds formgivare. Om Anders Frostenson och Olov Hartman som psalmförfattare

121 PER OLOF NISSER

Ordfyndig, lekfull psalmist.

Om Britt G. Hallqvists psalmdiktning

136 INGE LÖFSTRÖM

Psalmer vid kyrkliga handlingar

151 LARS ERIC AXELSSON

Varför sjunger folk i kyrkan?

161 SVEN-ÅKE SELANDER

179 Recensioner

191 LPS:s verksamhetsberättelse 2005

Förord

SVEN-ÅKE SELANDER

1986 antog Svenska kyrkan en ny psalmbok efter långt förberedelsearbete inte bara inom Svenska kyrkan utan också inom andra kristna trossamfund. 2006 är det alltså 20 år sedan detta skedde.

Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv vill uppmärksamma denna milstolpe i svenskt hymnologiskt utvecklingsarbete och dokumentera och reflektera över vad som skett inom de kristna trossamfunden under de 20 år som psalmboken varit i bruk.

På 1950-talet sjöng vi i den lilla sånggrupp inom Svenska kyrkan, där redaktören då var medlem, inte sällan August Ludvig Storms sång:

Öppna hjärtats dörr
Vidare än förr
Och släpp Herren Jesus in
För att bliva evigt din.
Annan lycka hastigt sviner
Bäst att Jesus helt dig vinner.
Varför har du inte förr
Öppnat hjärtats dörr?

Jag vet inte om det var texten, budskapet eller melodin, ursprungligen en vaggsång, som gjorde att den sången fastnade i minnet. Den fanns ju inte i psalmboken så vi fick sjunga den med hjälp av ett tryck från *Svenska Journalen*. Väckelsesånger var som bekant inte normalt sådant som man sjöng inom Svenska kyrkan – då.

Efter vissa försök 1921 kom öppningen för Svenska kyrkans del i förhållande till väckelsesången 1986, då majoriteten av de kristna trossamfunden i Sverige inom projektet SAMPSALM enats om att deras nya psalmböcker skulle inledas med en ekumenisk del. Det innebar inte bara en öppning för väckelsesången inom Svenska kyrkan, det betydde också att en del av den

nydiktning som ägt rum inom den psalmkommitté som tillsatts 1969 blev känd i andra kristna trossamfund.

En sådan öppning var inte bara unik i svenskt ekumeniskt perspektiv utan också i ett internationellt. Denna insats är därför särskilt värd att uppmärksamma.

1986 öppnades också andra perspektiv. 1960-talet var visans och den nyskapande musikens årtionde. I denna tradition stod ofta samhällsperspektivet i centrum. Man upptäckte socialietiken, ansvaret för land och värld. Mera otraditionella visor började vinna insteg i den kristna sångtraditionen. Arne H. Lindgren formulerade det så:

Öppna för mig din kärlek.
Världen behöver mig.
Världen behöver din kärlek
strömmande genom mig. (sv ps 1986:91)

En psalm som betonade öppningen utåt, inte läsningen kring det egna, var Britt G. Hallqvists text 1972 efter Johannes Kirkegaards dikt 1971: »Blott i det öppna / har du en möjlighet (sv ps 1986:90). Under en period sjöngs den psalmen mycket ofta, inte minst i radioandakterna. Öppenhet och betoningen av den sociala gemenskapen: »Mörkret du möter aldrig i ensamhet/Blott i det öppna ligger din möjlighet» upplevdes positivt. Vid samma tid som Britt G. Hallqvists psalm kom till började man inom några övriga kristna trossamfund sjunga Per-Olof Enquists och Caj Lundgrens översättning av Wolf Biermanns »Uppmuntran», en vision av den öppning som skall komma då när »dom alltför hårda brister»:

Vi låter oss ej tystas i denna tysta tid
En dag ska marken grönska, då står vi alla starka
:// då är den här vår tid//: (Psalmer i 2000-talet: 824)

Britt G. Hallqvist bidrog alltså verksamt bl.a. till att öppna psalmen mot samhälle och omvärld. Det gäller också de båda andra psalmdiktare, som tillsammans med Britt G. verksamt bidragit till 1986 års psalmbok, Anders Frostenson och Olov Hartman.

Som bekant skulle Anders Frostenson våren 2006 fyllt 100 år liksom Olov Hartman. Anders Frostenson skrev redan inför 1937 års psalmbok: »Öster,

väster, norr och söder, Korsets armar överskygga Alla äro våra bröder som på jorden och bygga» (sv ps 1937:241 v. 3). Miljöfrågorna kom i fokus:

Guds kärlek är som stranden och som gräset,
är vind och vidd och ett oändligt hem.
Vi frihet fick att bo där, gå och komma,
att säga ja till Gud och säga nej (sv ps 1986:289 v. 1).

Olov Hartman betonade människors ansvar inför skapelse och miljö: »Gud skapade de klara vattnen / och tände liv med deras syre [...] Men fåglar dör och gräset vissnar / och vattnet grumlas i var källa / där människan går fram på jorden. / Gud såg att det var ont» (sv ps 1986:587).

Frostenson och Hartman öppnade också för nya psalmer kring den pågående nattvardsväckelsen (sv ps 1986:71, 73, 74).

Inte minst värdefull var den öppning mot en förnyelse av barnpsalmerna, främst i *Kyrkovisor för barn* 1960, som särskilt Anders Frostenson var en föregångsman till.

En annan viktig öppning var beslutet i Kyrkomötet i samband med att 1986 års psalmbok antogs att man skulle fortsätta att utveckla nya psalmer som kunde prövas efterhand. Ett resultat av detta var utgåvan *Psalmer i 90-talet* 1994. Där möter temat öppenhet mot världens nöd: »Anden öppnar någons knutna hand» och »kyrkan ber om frihet, rätt och fred» (Psalmer i 90-talet:871 v. 1,3 Jonas Jonson efter Fred Kaan) liksom flera nattvardspsalmer:

Vilket stort mysterium! Vilken salig källa!
Livet kommer till oss, öppnar våra ögon.
I den värld vi lever, blir vi Herrens redskap.
Omöjligt att förstå, att det kan vara så. (Psalmer i 90-talet:829 v. 3,
Francisco F. Feliciano)

Psalmer om tvivel och ifrågasättande har länge varit under diskussion. Att acceptera sådana psalmer förutsätter öppenhet för nya text- och musikerformer. Detta har inte alltid varit självklart. Det handlar om nya formuleringar för centrala trosfrågor, som berör våra »inre rum», vår »evighet inuti» (Psalmer i 90-talet:810 Tomas Boström 1992).

En öppning för nya insatser för psalm och sång erbjöd antagandet av en

ny evangeliebok. Både i EFS reviderade tillägg, publicerat i *Den svenska psalmboken* 2003, och i ett utvecklingsarbete inom den tidigare Frikyrkliga psalmskommittén samlades nytt material upp. Bl.a. nämns lovsångsmaterialet som en sådan öppning mot en nyansats i församlingarna. Dessa nyansatser har senare följts upp i Projektet *Psalmer i 2000-talet*, 2006, där bl.a. just tros- och tvivelspsalmerna beaktats. Parallellt har det i aktuell kristendomstolkning skett en förskjutning från »andra artikeln teologi» till »första artikeln teologi». Gud bor »innanför [...] mitt hjärta»:

Innan vågorna har lagt sig
har du vaggat mig till ro.

Innan någon öppnat dörren

har du tänkt var jag skall bo (Psalmer i 2000-talet:899, v. 3, Tomas Boström).

Öppningarna under de gångna åren har alltså varit många. En del av dem behandlas utförligare i denna årsbok. Tyngdpunkten i uppsatserna ligger på psalmerna som sådana mera än på musiken. Årsboken 2001 ägnades åt temat teologi och musik.¹

De första uppsatserna ägnas åt frågor om vad som hänt i första hand mellan 1986 och 2006.

I uppsatsen »Den svenska psalmboken 1986 i Svenska kyrkan» beskriver *Per Olof Nisser* och *Sven-Åke Selander* förutsättningarna för *Den svenska psalmboken* 1986 och vad som senare hänt inom Svenska kyrkans psalmutveckling, *Psalmer i 90-talet*, *EFS-tillägget 2003* och *Psalmer i 2000-talet*, 2006.

I *Inger Selanders* uppsats: »Psalmbok i handen eller textbild på väggen?» är fokus *Psalmer och Sånger* och vad som hänt inom några kristna trossamfund utom Svenska kyrkan mellan 1986 och 2006.

Denna uppsats kompletteras av *Torgny Erséus*, som i uppsatsen »Ekumeniskt psalmarbete i frikyrkliga trossamfund» tecknar arbetet inom SAMPSALM, som förberedde den ekumeniska delen av *Den svenska psalmboken* 1986. Författaren ger också viktiga bakgrunder till det arbete som skett på initiativ av den tidigare Frikyrkliga psalmskommittén inför utgivningen av ett tillägg 2003 i anledning av att man antagit ny evangeliebok.

Inom katolska kyrkan växte efterhand ett behov av fler psalmer som

tillgodosåg det liturgiska kravet i gudstjänsten. Det öppnade för en revision av den katolska psalmboken *Cecilia*. Intentionerna och arbetet med detta beskriver *Anders Ekenberg* i uppsatsen »Den nya katolska gudstjänstboken».

1960 hade man som framgått öppnat för en delvis ny tradition på området barnpsalmer. Utvecklingsarbetet har sedan fortskridit i takt med att barnarbetet blivit ett allt viktigare verksamhetsområde inom trossamfunden. I uppsatsen »Barnpsalmen idag» presenterar *Elisabeth Cárcamo Storm* textanalyser och intervjuer som belyser palmernas och sångernas betydelse för barnarbetet.

Därefter följer tre författarporträtt:

De tre huvudpersoner som särskilt bidragit till öppningar och nyansatser på psalmens och den kristna sångens område porträtteras i två uppsatser, dels i *Per Olof Nissers* uppsats »Guds formgivare. Om Anders Frostenson och Olov Hartman som psalmförfattare», dels i *Inge Löfströms* uppsats om Britt G. Hallqvists insatser som psalmdiktare, »Ordfyndig, lekfull psalmist. Om Britt G. Hallqvists psalmdiktning».

De båda avslutande bidragen belyser frågor om vad och varför psalmsång: *Lars Eric Axelsson* redovisar konkreta erfarenheter från psalmval och reflekterar utifrån tradition, kontext och teologi kring detta i »Psalmer vid kyrkliga handlingar».

Sven-Åke Selander ställer frågan: »Varför sjunger folk i kyrkan» och försöker ge svar utifrån olika infallsvinklar.

Inte bara i Sverige har ett utvecklingsarbete pågått efter 1986. För att belysa detta finns i årsboken mindre rapporter kring hur psalmarbetet utvecklats i Danmark, Norge, Island och Finland.

Årsboken ges ut med stöd från Samfundet Pro Fide et Christianismo (kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse).

Sven-Åke Selander

NOTER

1 *Teologi och musik*. Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv 76 / Tro & Tanke 2001:1. I samband med att *Den svenska psalmboken 1986* antogs ägnades *Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv* åt temat »Den Svenska Psalmboken», a.a. årgång 60/61, Lund 1986.

Den svenska psalmboken 1986 i Svenska kyrkan

PER OLOF NISSER & SVEN-ÅKE SELANDER

Inledning

2006 är det 20 år sedan *Den svenska psalmboken 1986* antogs för Svenska kyrkans del av dess kyrkomöte. Andra kristna trossamfund följde efter med sina tillägg till den gemensamma ekumeniska delen. Det finns anledning att ställa en del frågor som berör vad som hänt under den 20-årsperiod som följt:

- vilka var de viktigaste intentionerna bakom psalmboken 1986?
- hur togs psalmboken emot?
- vad har hänt efter 1986 av tillägg och utvecklingsarbete?
- hur har man reagerat inför dessa insatser?
- vad kan man förvänta sig för framtidens psalmsång?

Denna uppsats har som syfte att aktualisera och söka svar på dessa frågor.

Inför psalmboken 1986

20 år har gått sedan Svenska kyrkan fick sin senaste psalmbok, alltfört kallad *Den svenska psalmboken*, som ersatte 1937 års psalmbok (sv ps 1937). Det kan vara intressant att notera att när denna psalmbok i sin tur fyllde 20 år inleddes på allvar den diskussion som ledde fram till den senaste psalmboksrevisionen. 1958 publicerades Rune Pär Olofssons skrift *Ny psalmbok*. Den hade karaktären av debattinlägg och angrep psalmboken främst från språkliga och innehållsligt teologiska utgångspunkter. De kritiska frågorna hade sådan tyngd att de ledde fram till en motion vid 1958 års kyrkomöte där motionären, domprosten Oscar Rundblom i Västerås, föreslog åtgärder i riktning mot en ny psalmbok. Kyrkomötets beredningsutskott instämde i allt väsentligt men ansåg att man borde vänta med en revision till dess man hade ett brukbart bestånd av nya psalmer.

Det är uppenbart att Olofsson artikulerade en mer allmänt omfattad kritik mot psalmboken 1937. Så hade exempelvis Karl-Gustaf Hildebrand redan 1948 i en starkt kritisk understreckare i *Svenska Dagbladet*¹ granskat psalmbokens samhällssyn och funnit att de senaste hundra årens starka samhällsutveckling, främst från agrart samhälle till industrisamhälle, inte avsatt några som helst spår i denna. »Psalmboken var gammal redan när den kom» lär man ha sagt. Omdömet är både rättvist och orättvist. Omdömet kan synas orättvist främst mot de nya psalmer, bl.a. av den unge Anders Frostenson, som förts in och som innebar att den äldre, ofta tyngre, psalmstilen kompletterades av en enklare och klarare.² Rättvist var omdömet å andra sidan dels genom att man inte förmått företa en revision av de äldre psalmerna från den wallinska psalmboken, dels genom att flertalet av texterna från 1900-talet redan varit i bruk sedan 1921 då psalmbokstillägget *Nya psalmer* togs i bruk. Väckelsens melodier fick dock inte officiellt användas i Svenska kyrkan förrän 1969, då *Väckelsetidens melodier till i psalmboken 1937 upptagna sånger* utgavs. Avsaknaden av psalmer som speglade den dynamiska samhällsutvecklingen efter krigsslutet 1945, den språkliga förändring som innebar att verbens pluraländelser försvunnit t.o.m. från det officiella språket – men stod kvar i psalmboken i riklig mängd – liksom andra språkliga förskjutningar, psalmtexter med förlegat bildspråk och med motiv som inte längre ansågs relevanta, gjorde att psalmboken under 1950-talet kom att framstå som alltmer föråldrad.

1968 var emellertid villkoren från 1958 uppfyllda. Genom sångsamlingen *Kyrkovisor för barn* 1960 och genom Hymnologiska institutet, grundat 1960 av Anders Frostenson och knutet till biskopsmötets liturgiska nämnd, hade man fått ett brukbart bestånd av nya psalmer. Till det kom visboomen bland ungdomar som gjorde sig starkt gällande mot slutet av 1960-talet. Man ska heller inte glömma utvecklingen på koralens område dels genom det banbrytande häftet *Koralmusik I* (1957)³ och dess efterföljare, dels de s.k. rytmiserade koralernas officiella återkomst 1964 genom ett tillägg till 1939 års koralbok. Kyrkomötet 1968 kunde därför, efter en motion av Ragnar Askmark, hemställa hos Kung. Maj:t om tillsättande av en kommitté med uppgift att utarbeta ett tillägg till psalmboken 1937. 1969 verkställdes detta genom tillsättandet av 1969 års psalmskommitté.⁴

Stegvis mot en ny psalmbok.

Uppgiften var alltså från början enbart att ta fram kompletterande psalmer till psalmboken 1937.

71 psalmer och visor – ett försökshäfte med medvetet tilltagen textlig och musikalisk bredd för att pröva hur mycket kallt stål församlingarna tålde – kom ut 1971. Utvärderingen visade hygglig tolerans mot materialet och 1976 kom det första officiella psalmbokstillägget, *Psalmer och visor* 76, efter en hård och delvis okänslig granskning av kyrkomötet 1975.⁵ 1982 kom det andra tillägget, *Psalmer och visor* 82, huvudsakligen inriktat mot psalmer för de kyrkliga handlingarna.⁶ Samtidigt hade kommittén fått det officiella uppdraget att revidera psb. 1937 och därmed uppgiften att föreslå en helt ny psalmbok. Flera häften med exempel på bearbetningsförslag diskuterades förhållandevis brett över landet. Med stöd bl.a. av en undersökning bland 600 präster och 200 kyrkomusiker, genomförd av Statistiska Centralbyrån 1978, kunde psalmkommittén också utmönstra drygt 200 psalmer ur 1937 års psalmbok. Kommittén hade här att ta ställning till många besvärliga avvägningsfrågor, inte minst när det gällde förhållandet mellan gammalt och nytt. Man sammanfattade sin ståndpunkt på följande sätt:

- en psalmbok skall i sitt material återspegla den kristna sången såväl från gången tid som i samtiden
- en mekanisk, på förhand fastställd, avvägningsprincip mellan gammalt och nytt måste avvisas
- avvägningen får istället ske utifrån en funktionsprincip som bejakar inte bara materialets historiska värde utan framför allt dess aktualitet och som också tar hänsyn till den enskilda psalmens teologiska, poetiska och musikaliska tillgångar. Behovet att få olika ämnesområden företrädda behöver tillgodoses
- äldre psalms ställning i tradition och praktiskt bruk måste beaktas.⁷

I denna programförklaring lyser den syn på psalmboken som bruksbok (till skillnad från den litterära antologin) igenom, som var kommitténs ledstjärna för arbetet.⁸ Kommitténs uppdrag utvidgades slutligen 1979 till att omfatta utarbetandet av en psalmbok i samråd och samverkan med företrädare för andra kyrkor och samfund i Sverige, sedan 1976 verksamma i samarbetsorganet Sampsalm.⁹ Resultatet av denna samverkan blev psalmbokens disposition i två delar, dels en för 14 kyrkor och samfund i Sverige

gemensam del (*Den svenska psalmboken* nr 1–325), dels en samfundsspecifik del (nr 326–700). En samstämmighet föreligger emellertid också här i långa stycken mellan de olika samfundspsalmböckerna. En skillnad är bl.a. att psalmer, avsedda för barndop, inte finns med i den gemensamma delen men däremot i *Den svenska psalmbokens* och den romersk-katolska *Cecilias* samfundsspecifika del. Nio frikyrkosamfund¹⁰ enades om en i allt gemensam psalmbok, *Psalmer och sånger*. Katolska kyrkan, Pingströrelsen samt Frälsningsarmén fick sina egna psalmböcker med deras hävdvunna namn *Cecilia*, *Segertoner* resp. *Frälsningsarméns sångbok*.

Psalmboken 1986

Den svenska psalmboken antogs av kyrkomötet den 29 augusti 1986 efter en i stort fridfull debatt. Ett markerat undantag från harmonin fanns dock, nämligen ställningskriget kring Johan Alfred Eklunds unglyrkopsalm från 1909, »Fädernas kyrka i Sveriges land» (sv ps 1937:169). Frontlinjen gick här uppenbart mellan en falang av kyrkomötets äldre ledamöter och de yngre ledamöterna, till vilka dock flera äldre sällat sig. Kommittén hade i sitt slutbetänkande föreslagit att psalmen skulle behållas, sedan en av kommittén framlagd och av kyrkomötet 1981 godkänd förkortning och bearbetning hade måst avvisas av upphovsrättsliga skäl.¹¹ Psalmen föll dock bort efter omröstning. Debatten illustrerar på ett intressant sätt hur en psalm som manifestation av något grundläggande, och något som därmed upplevs som omistligt, länge kan behålla sitt grepp medan den från andra aspekter – och kanske av andra generationer – uppfattas som näst intill obsolet.

Den nya psalmboken skiljde sig från psalmboken 1937 på flera sätt, inte bara genom reduktion eller bearbetning av äldre psalmer och införande av nya. C:a 360 1937. Från *Psalmer och visor* 76 och 82 infördes c:a 230. Det totala antalet psalmnummer ökades från 600 till 700. Man kan erinra sig att det också var 100 psalmer som skiljde den wallinska psalmboken från psalmboken 1937 (600). Nya inslag var psalmer på andra nordiska språk (642–651), tonsatta psaltarpsalmer för församlingsbruk (652–681; inkluderande också *Cantica* och några Taizésånger), bibelvisor och kanon (682–694) samt vissa liturgiska sånger (695–700). De psalmer som motsvarar nr 1–600 i sv ps 1937 omfattar i sv ps 1986 numren 1–641. Man skulle därmed ur ett snävare bruksperspektiv kunna säga att den nya psalmboken bara

utökats med 41 psalmer.¹² Den mest framträdande skillnaden mot tidigare svenska psalmböcker var psalmbokens ovan nämnda disposition i två delar. Dispositionen följde innehållsmässigt psb. 1937, en överraskande lösning då man under förberedelsearbetet hade utformat en disposition som tog till vara nyvunna ekumeniska perspektiv på motiven diakoni, mission och enhetsarbete samt klarare markerade närheten till det nya samhället och dess grundläggande frågor.¹³

Efter redaktionell översyn kunde så psalmboken tas i bruk första söndagen i advent 1986. Psalmboken var en tippad storsäljare. Mellan förlagen etablerades därför jakt för att hinna först. Snabbast ut någon vecka före de andra var Petra förlag – med pallar på Åhléns varuhus – som dock egentligen hade brutit mot vad som uppenbart var kyrkomötets mening, nämligen att psalmboken i första hand skulle vara en melodipsalmbok. Petras psalmbok innehöll enbart psalmtexter. Från bruksbokssynpunkt kan det betraktas som en reduktion. Det förefaller som om inte enbart omtanken om församlingarnas och de enskildas behov av ny psalm utan också kommersiella intressen gjorde sig gällande.¹⁴

Mottagandet

Kring den väntade nya psalmboken hade det – i vanlig ordning – stormat en hel del. Svenska akademien hade varit starkt kritisk till en stor del av nydiktningen, en massmedial mindre tromb hade passerat med anledning av bearbetningen av »Fädernas kyrka» osv. Signaturen Kajenn i *Svenska Dagbladet* skaldade, mot bakgrund av diskussionen kring nya psalmer och bearbetningarna av de äldre liksom av kritiken mot en trendmässig anpassning till tidens modetankar och det moderna talspråkets torftigheter:

Vår Gud är inte alls antik,
han är av rätta sorten:
en himmelsk Janne Carlzon lik
som sköter om transporten.
Han bor i våran barnomsorg
och leder våra möten,
han finns på gator och på torg
och bakom alla flöten.
Han skänker liksom vårt fack

sin kraft, om vi så säger,
och håller med om vårt snack
på våra kvinnoläger.
Han kräver sång om frid och fred
i våra nya häften,
och vill du inte sjunga med
så får du hålla käften.¹⁵

Efter det att psalmboken antogs tystnade emellertid det kritiska bruset snabbt. Det förefaller som om församlingarna var nöjda. Kanske hade man tröttnat på att gudstjänstbesökarna i kyrkbänken alltför länge tvingats hantera en mer eller mindre otymplig uppsättning psalmböcker och psalmbokstillsäg vid sidan av ideliga nya gudstjänstager. Men tillfredsställdheten låg djupare än så. I sin musikvetenskapliga avhandling om mottagandet och bruket av den nya psalmboken, *Ny sång i fädernas kyrka*, kan Bengt Olof Engström med stöd av genomförda enkäter konstatera, att, även om missnöje kunde finnas beträffande bearbetningen liksom uteslutningen av vissa äldre psalmer,¹⁶ så var majoriteten av psalmbokens brukare nöjda med den. De positiva reaktionerna gällde psalmbokens ekumeniska profil, dess stilistiska mångfald och utformningen som melodipsalmbok. Många av de nya, visartade psalmerna hade snabbt blivit accepterade och »[d]et är anmärkningsvärt att hela 67 % av de präster och kyrkomusiker som besvarat min enkät säger sig helt eller delvis instämma i påståendet att PsB86 är den bästa sångbok kyrkan har haft.»¹⁷ Engströms enkät bekräftar vidare den iakttagelse som en regelbunden gudstjänstdeltagare nog har kunnat göra, nämligen att bland psalmerna i huvudgudstjänsten dominerar de som är valda ur psalmbokens gemensamma del stort.¹⁸ I någon mån tycks också den nya psalmboken ha bidragit till församlingssångens vitalisering.¹⁹ Någon ungdomspalmbok tycks dock inte sv ps 1986 ha lyckats bli,²⁰ trots ungdomskulturens påverkan på urvalet av texter och melodier under 1970-talet.²¹ Fenomenet är inte överraskande. Det handlar om samma process som drabbade psalmen »Fädernas kyrka». Ungdomskultur kan nästan definitionsmässigt beskrivas som uttryck för en ungdomsgenerationernas kollektiva omvärderings- och nyorienteringsprocess. Det finns inget skäl att anta att psalmboken skulle vara undantagen från att kritiskt prövas, avvisas och ersättas i denna diskurs.

Psalmer i 90-talet

På uppdrag av Svenska kyrkans församlingsnämnd arbetade under åren 1986–93 en arbetsgrupp under ordförandeskap av biskopen Jan Arvid Hellström på att sammanställa ett häfte psalmer för användning och utprovning i Svenska kyrkans församlingar.

Samlingen fick namnet *Psalmer i 90-talet* och utgavs 1994 med ett förord av dåvarande ärkebiskopen Gunnar Weman. Ärkebiskopen betonade sångens uppgift att »uttrycka tillbedjan och glädje, långt utöver vad vi förmår formulera med talade ord». Han utvecklade detta:

»Nya texter och melodislingor blir nya redskap för vår sång och ger tillfälle till nya upptäckter av hur kristen tro och tillbedjan kan utformas i vår tid. Tillsammans i församlingen, olika generationer sida vid sida, får vi söka bredd, höjd och djup i det som är vår kyrkas sång i tiden, på väg mot evigheten. Mitt i allt som är svårt och outhärdligt i denna värld har vi uppgiften att i våra kyrkor som *bönens hus* göra gudstjänsten till en *lovsång åt Gud*.»

Uppdraget till arbetsgruppen var ett resultat av kyrkomötets 1986 inställning att ett kontinuerligt arbete med att förnya psalmdiktningen borde upprätthållas som ett sätt att stimulera utvecklingen och förbereda för en kommande ny psalmbok. Detta arbete skulle alltså ha en tentativ karaktär och särskilt beakta nyproduktion och behovet av psalmer för nya områden.

Psalmer i 90-talet innefattar 123 psalmer (801–923) och är disponerad enligt samma grundprinciper som *Den svenska psalmboken* 1986. Avdelningen »Tillsammans i världen» i psalmboken 1986 har i *Psalmer i 90-talet* fått rubriken »Tillsammans på jorden». Avdelningen om psalmer med inriktning mot evigheten har rubricerats »Livets gåva och gräns».

Psalmer om kyrkliga handlingar är få (dop 832, 833 och vigsel 834) medan psalmer om kyrkoåret relativt sett är väl tillgodosedda. Nya rubriker är »Domen och klarheten» (853), »Ängladagar» (854) och »Lucia» (855). Under rubriken »Gemenskapen med Gud och Kristus» arbetar man med underrubriker som »Försoning–förtrostan» istället för med de klassiska begreppen »Bättring–omvändelse», »Skuld–förlåtelse» som i 1986 års psalmbok. Man kan tolka sådana rubriker som ett försök att komma närmare en existentiell dimension i den kristna tron.

Av psalmbokens 123 nummer är 50 tillkomna efter 1986.²² Det innebär

att c:a en tredjedel av psalmerna i *Psalmer i 90-talet* är »nya» medan övriga har hämtats från material före 1986. Av de nytillkomna är sex originaltexter författade av Jonas Jonson²³ och likaså sex av Ylva Eggehorn²⁴. Per Harling²⁵ och Tomas Boström²⁶ är representerade med fyra vardera. Med tanke på att dessa författare även före 1986 och i andra sammanhang var representerade med psalmer och sånger framstår de alltså som mera tongivande i början av 1990-talet.

En undersökning vid Kyrkohistoriska arkivet vid Centrum för Teologi och Religionsvetenskap i Lund har visat att *Psalmer i 90-talet* fått kraftigt genomslag. 1995 svarade 48 % att de inte använde *Psalmer i 90-talet*, 51 % svarade »Ibland» och 1 % »I regel». 2002 var fördelningen 13 % »Nej», 78 % »Ibland» och 9 % »I regel». »Nej»-svaren är något flera från större än från mindre församlingar, men skillnaderna hör inte till de mera påtagliga i materialet. Stiftsskillnaderna är större. Man avstår från att använda psalmer ur *Psalmer i 90-talet* framför allt i Göteborgs (35 % »Nej») och i Visby stift, medan användning åtminstone av och till är allmän i Stockholms (2 % »Nej»), Strängnäs, Linköpings, Växjö, Lunds, Härnösands och Uppsala stift. »I regel» utnyttjar man materialet i *Psalmer i 90-talet* framför allt i församlingar i Strängnäs stift (17 %) medan sådan allmän användning knappast förekommer t.ex. i Göteborgs (2 %) stift.

Användningen av »Psalmer ur andra sångsamlingar» har ökat något mellan 1995 och 2002. Minst benägen att använda psalmer ur andra sångsamlingar är man i Härnösands (67 % »Nej»), Strängnäs, Växjö, Karlstads och Linköpings stift. »Taizé, Iona, Kyrksång, Kärnord» nämns som sångmaterial. I särklass vanligaste svaret består av ordet eller innefattar ledet »Taizé». Det näst vanligaste svaret är »Göteborgs stifts sånghäfte». Inte alldeles ovanligt är att »EFS-tillägget» nämns och några enstaka nämner »Frikyrkan» eller »Segertoner», liksom att några rapporterar att man använder särskilt barnmaterial: »Barnpsalmboken» samt »Sånger för stora och små». En del egenproducerat material används också.²⁷

Inför nyttgåvan av *Den svenska psalmboken* 1986 för Svenska kyrkan 2003²⁸, främst i anledning av den nya evangelieboken, lät bokförlaget Verbum göra en enkät bland präster och kyrkomusiker, som innefattade en inventering av de svarandes inställning till *Psalmer i 90-talet*.²⁹ De svarande fick bl.a. uppge vilka psalmer de skulle vilja behålla av *Psalmer i 90-talet*.

Ingen psalm fick inte något omnämmande, 17 % av de svarande hade valt alternativet att behålla alla psalmer. Resten hade kryssat för enskilda psalmer.

Av de svarande uppgav 71 % att de använder *Psalmer i 90-talet* »idag». 27 % svarade nej och 2 % har inte svarat eller vet ej. 9 % angav att de bara själva använder samlingen, 63 % att både de själva och församlingen använder den.³⁰ Användningen får alltså anses hög och motsvarar det resultat som LUKA-undersökningen redovisat. De 20 psalmer som flest svarande menat att de borde vara kvar³¹ i ett nytt tillägg, var:

- 801 Kom, lova vår Gud 93 % Portugisisk
- 881 Som när ett barn kommer hem om kvällen 85 % G. Strandsjö 1967
- 810 Jag tror på en Gud, en enda 80 % T. Boström 1992
- 863 Över berg och dal 75 % T. Littmarck u.å.
- 886 För livets skull 69 % P. Harling 1991
- 807 Halleluja! Ditt lov vi sjunger 67 % Sydafrikansk
- 829 Vilket stort mysterium 67 % Filippinsk u.å.
- 832 Sov du lilla 67 % H.A. Jörgensen 1981
- 811 O Gud, som skapat vind och hav 66 % T. Littmarck 1975, 85
- 843 Barn och stjärnor 65 % Y. Eggehorn 1991
- 865 När dagen fylls av fågelsång 64 % F. Kaer
- 903 Som liljan på sin äng 64 % J.A. Hellström 1975
- 836 Hosianna, Davids son 62 % Matt. 21:9 Musik: E. Hovland 1977
- 875 När sorgen känns tung 62 % L. Berghagen 1993
- 802 Sjung med glädje till Guds ära 61 % J. Bell/G.Moule 1987
- 882 Du har aldrig begärt av mig 61 % T. Boström 1979
- 859 Ingen stund är såsom denna 59 % K. Boye u.å.
- 837 Vi tänder ett ljus 58 % D. Kviberg u.å.
- 854 I en värld full av kosmiska under 56 % P. Harling 1977
- 892 Och varje mänska ska leva i frihet 56 % Engelsk u.å.

Av dessa 20 mest förordade för ett kommande supplement är sju från tiden efter 1986, alltså nytillkomna i psalmbokens sammanhang. Det innebär att det är produktion från tiden före 1986 som förordas mest, nytillkomna har inte hunnit eller kunnat få samma genomslagskraft. Av de fem mest förordade är Jonas Jonsons översättning av den portugisiska »Kom lova vår

Gud» till en brasiliansk folkmelodi, Tomas Boströms text och melodi: »Jag tror på en Gud, en enda» samt Per Harlings text och melodi: »För livets skull» tillkomna efter 1986. Göte Strandsjös text och melodi från 1967 var sedan gammalt välkänd och Tore Littmarcks text och melodi: »Över berg och dal som en mjuk koral drar sommarn över vårt land» u.å. svarar väl mot mångas önskemål om psalmer i sommar- och skapelseperspektiv.

Sett i ett helhetsperspektiv kan man utifrån undersökningen påstå att det faktum att inte någon psalm inte blir föremål för val kan tyda på en relativt bred acceptans för psalmerna i *Psalmer i 90-talet*. Man måste då ha i minne att 17 % svarat att alla psalmer borde med, vilket antingen kan tolkas som total acceptans eller som att man inte haft tid eller överblick nog för att gå in i detalj och därför enklast kryssat för alternativet »alla». Man kan av de öppna svar som uppgiftslämnarna formulerat förstå att det i gruppen präster/kyrkomusiker fanns invändningar mot flera inslag i *Psalmer i 90-talet*.³²

Positiva omdömen får t.ex. 839 »Nu har Kristus kommit», ursprungligen en polsk julsång, översatt av Sven-Erik Pernler 1985: »måste vara med», 846 »Välsignad du vårt påskalamm» av Petter Dass, översatt av Jan Arvid Hellström: »har många kvaliteter», 855 »Mot den mörka vinterhimlen» av Catharina Broomé 1993: »Luciapsalmer behövs», 859 »Ingen stund är såsom denna» av Karin Boye: »en underbar text».

Ett exempel på ett *negativt* omdöme ger en svarande som, med vederbörandes eget uttryck, »sågar» 802, 803, 805, 806, 817, 823, 828, 844, 864 och 887».

Det vanliga är dock att man för diskussionen i mera allmänna termer. Om *Psalmer i 90-talet* rapporterar man å ena sidan t.ex. att: »Jag har uppskattat Psalmer i 90-talet och ser fram mot att på motsvarande sätt kunna använda ytterligare nya psalmer i gudstjänst och andaktslivet»; »Psalmer i 90-talet tycker jag är bra».

Å andra sidan att: »I Psalmer i 90-talet finns en hel del skräp tycker jag. Satserna i Psalmer i 90-talets koralbok är ofta konstiga och inte speciellt bra. På något sätt tycker jag att det råder lite inflation i materialet, kring allt nyskrivet. Alltså, publicera bara det som är bra och som ni tror håller i längden»; »Många psalmer i [Psalmer i] 90-talet har underbara texter men allt för svåra melodier. Flera psalmer skulle vara användbara om de hade lättare melodier»; »Många melodier i Psalmer i 90-talet är svåra att sjunga.

En hel del lämpar sig bättre som solosång. Psalmer med återkommande omkväde/refräng är lättare att lära in och tilltalar många [...]».

I den psalmbok som Verbum gav ut 2003 ingår ett tillägg som innefattar en del av de psalmer som ingick i *Psalmer i 90-talet*.³³ Förlagets avsikt är att inte låta trycka om *Psalmer i 90-talet* utan att tillägget i psalmboksutgåvan 2003 skall ersätta *Psalmer i 90-talet* i avvaktan på ytterligare ett nytt psalmbokssupplement, *Psalmer i 2000-talet*. Som framgått saknar präster och organister sådana psalmer som ingått i *Psalmer i 90-talet* i det nya tillägget. En genomgång visar följande:

Bland de 20 av präster och organister mest förordade psalmerna från *Psalmer i 90-talet* återfinns i tillägget 2003 sju stycken:

nr	text	författare	förordade i %
863	Över berg och dal	Littmarck	75
829	Vilket stort mysterium!	Feliciano	67
843	Barn och stjärnor	Eggehorn	65
865	När dagen fylls av fågelsång	Kaergaard	64
903	Som liljan på sin äng	Hellström	64
836	Hosianna	Hovland(mus)	62
854	I en värld fylld av kosmiska under	Harling	56

De som utelämnats är:

nr	text	författare	förordade i %
801	Kom, lova vår Gud	Portugisisk	93
881	Som när ett barn kommer hem	Strandsjö	85
810	Jag tror på en Gud, en enda	Boström	80
886	För livets skull	Harling	69
807	Halleluja! Ditt lov vi sjunger	Sydafrikansk	67
832	Sov du lilla	Jørgensen	67
811	O Gud, som skapat vind och hav	Littmarck	66
875	När sorgen känns tung	Berghagen	62
802	Sjung med glädje till Guds ära	Bell/Moule	61
882	Du har aldrig begärt av mig	Boström	61
859	Ingen stund är såsom denna	Boye	59
837	Vi tänder ett ljus	Kviberg	58
892	Och varje mänska ska leva i frihet	Engelsk	56

De psalmer från *Psalmer i 90-talet* som kom med i tillägget 2003 efter de 20 mest förordade fördelar sig på följande sätt i förhållande till de svarandes prioriteringar:

intervall i enkäten (%) ³⁴	Psalmsnummer i <i>Psalmer i 90-talet</i>
55-51	825 Ge kyrkan kraft att höras
50-46	820 Trädet och grenen, 822 Nu, o Gud har stunden kommit, 835 Du vänder ditt ansikte till mig
45-41	857 Vi ger dig denna nya dag, o Herre, 878 Herre, du vandrar försoningens väg, 922 Halleluja, 899 Var inte rädd för mörkret, 900 När livet inte blir som vi har tänkt oss, 852 Hennes starka vingar bär
40-36	808 Som gränslösa vidder, 847 Graven ligger tom, 853 En dag skall Herrens skapardrömmar möta, 880 Som bonden tar ett fång
35-31	895 Guds kärlek färdas här, 816 Herre, din son var en timmerman
30-26	901 Den mörka floden

Bland dem som inte kommit med finns bl.a. lovsångspsalmen 906 »Amen! Lovet och priset». ³⁵ Diskrepansen mellan urvalet i tillägget 2003 och prästernas och kyrkomusikernas prioriteringar föranleder en närmare presentation av tankarna bakom tillägget 2003.

Tillägget 2003

1987 utkom *Den svenska psalmboken med tillägg*. Av titelbladet framgick att det handlade om Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens (EFS) tillägg om 100 psalmer. Det kan ses som ett av resultaten av den process genom vilken EFS och Svenska kyrkan under 1990-talet ömsesidigt markerade sin samhörighet bl.a. i form av ett samarbetsavtal liksom av prästvigning av EFS-pastorer. ³⁶ Det innebar att den av EFS historia och särskilda väckelseprofil präglade sångboken *Sionstoner*, bakom vars första upplaga 1889 bl.a. Lina

Sandell stod,³⁷ nu försvann och i reducerad form bifogades *Den svenska psalmboken*. Tilläggets grundstomme hämtades från EFS egen tradition med texter bl.a. av Lina Sandell och Carl Olof Rosenius men också med inslag av sådana nya psalmer – av Anders Frostenson, Britt G. Hallqvist, Olov Hartman m.fl. – som inte kommit med i huvudpsalmboken. Genom denna sammanfogning av psalmbok och sångbok uppstod den egendomliga situationen att en text förekommer i två varianter, nämligen Rosenius »Med Gud och hans vänskap», i psalmboken med tre (sv ps 1986:59) och i tillägget med åtta (nr 712) verser. Med den starka ställning denna sång hade i EFS tradition kunde man uppenbarligen inte acceptera den avkortning som gjordes redan 1937 (sv ps 1937:304), i vilken också några små ändringar (till det bättre) infördes i de två första verserna. Dessa bearbetningar infördes f.ö. i *Sions-toner* när denna reviderades 1972 (nr 244).

Flödet av text och musik dämades inte slutgiltigt upp i och med psalmboken 1986. Skaparkraften var obruten, ekumeniska och internationella inflytanden gjorde sig gällande. I det perspektivet skall sångsamlingar som den tidigare nämnda *Psalmer i 90-talet* 1994, *Hela världen sjunger* 1997 och andra ses. Kanske det stora tillflödet av nya psalmer och sånger trängde undan en äldre sångskatt i den praktiska användningen. Vilka skälen än må vara togs år 2000 en debatt upp inom EFS om en översyn av tillägget eftersom man bedömde att många sånger i detta, fr.a. de äldre, fått minskad betydelse och att *Den svenska psalmbokens* psalmer täckte en stor del av EFS traditionella behov. Man beslöt därför om en revision av sitt tillägg. Uppdraget gick till Verbum förlag som under mellantiden ersatt EFS förlag, vilket förlagt *Den svenska psalmboken med tillägg* 1987. En arbetsgrupp tillsattes bestående av Torbjörn Arvidsson, Ragnar Håkanson, Mikael Nahfeldt, Per Olof Nisser och Kristina Åkesson. Riktlinjerna för arbetet var bl.a. att en stor del av sångerna skulle vända sig till ungdom, att tillägget inte bara skulle ta vara på EFS behov utan också vara användbart i Svenska kyrkan samt att bevara de mest sjungna sångerna i tillägget 1987 samtidigt som man gjorde ett urval bland sånger som redan på olika sätt var i bruk t.ex. ur *Psalmer i 90-talet*. Tillägget var alltså inte platsen för nyskriven text och musik utan sågs som ett slags kodifiering av det som brukades och bedömdes gångbart, fr.a. bland ungdom. Med hänsyn till uppdraget att göra tillägget mer anpassat till ungdomskulturen hämtades sånger från stiftsgårdar, lägermaterial och annat. Flera

sånger med speciell lovsångskaraktär har sin bakgrund i detta.³⁸ Arbetsgruppens förslag sändes ut på en grundlig remissrunda bland ett antal EFS-föreningar och församlingar inom Svenska kyrkan. En viss besiktning gjordes av Svenska kyrkans musikråd. Den 2 mars 2002 kunde EFS styrelse besluta att det nya psalmtillägget, omfattande psalmerna 701–800, för EFS del skulle ersätta tillägget från 1987.³⁹

Tilläggets officiella status kom att diskuteras och det väckte irritation att Verbum förlag infogat ett tillägg till psalmboken till vilket inte kyrkomötet hade tagit ställning. Tillägget uppfattades alltså som en del av den officiellt antagna psalmboken medan det formellt hade samma status som EFS-tillägget 1987 som i sin tur aldrig väckte någon diskussion, trots att kyrkomötet inte heller tagit ställning till detta. Debatten får nog skyllas på förlaget. Hade man i förordet, eller på titelbladet, angivit att tillägget utgjordes av en revision av EFS-tillägget 1987 hade kritiken sannolikt uteblivit eller i vart fall blivit mildare. Skarp närläsning och initierad psalmbokskunskap krävdes nu av läsaren för att förstå att det handlade om EFS tillägg i omarbetad form. Bland de inledande redaktionella anmärkningarna, i finstil, finns insmuget att »Tillägget har bearbetats av Svenska kyrkans musikråd och antagits av EFS styrelse». Det är allt. Svenska kyrkans musikråd tilldelas därvid en proportionellt alldeles för stor del av ansvaret. Musikrådet hade materialet på remiss, granskade det under ett sammanträde, gjorde vissa påpekanden, men ville varken avstyrka eller tillstyrka det (som nog uppfattades som musikaliskt något spretigt).⁴⁰ Den fylligare redogörelse för bakgrund, inriktning och arbetsförlopp som hade kunnat bidra till att debatten kunnat hamna på rätt spår finns endast i förordet till tilläggets koralbok. En kort debatt i *Kyrkans Tidning* sommaren 2004 illustrerar den oklarhet som rådde på flera punkter. Bl.a. framgår att *Psalmer i 90-talet* uppfattades som ett officiellt antaget psalmbokstillägg, och man ställde frågor om vilka principer som gällt för den gallring som gjorts bland sångerna därifrån. Från Verbums förlags sida hänvisade man emellertid inte till tilläggets EFS-karaktär utan till att det svarade mot »ett behov som församlingarna uttryckt: att få ett urval av de mest använda sångerna från *Psalmer i 90-talet*, Hela världen sjunger och EFS-tillägget [sic] samlade i ett tillägg till [...] psalmboken». Man kan anta att det är den ovan nämnda enkäten som åsyftas.⁴¹ Enkäten kan tolkas så att det fanns fler än EFS som var intresserade av att

få tillgång till sånger som publicerats efter psalmboken 1986. Så långt kan man ge förlaget rätt. Ändå ser det inte bättre ut än att EFS roll i sammanhanget reducerats på ett olyckligt sätt. Hade det framgått att tillägget 2003 utgjordes av en revision av 1987 års EFS-tillägg, i vilket hänsyn tagits också till synpunkter och önskemål, inhämtade från Svenska kyrkan, hade man förmodligen sluppit frågetecknen och irritationen.⁴²

Ett allmänt förekommande fel i synen på psalmboken är att man blandar ihop pärmarna med innehållet. Tillspetsat kan man formellt säga att (i regel) är psalmboken bara en del av psalmboken. Allt övrigt kan definieras som tillägg, infogat för att tillmötesgå olika behov. Att psalmbok, evangeliebok, katekes, utdrag ur kyrkohandbok osv. normalt hålls samman i en volym som kallas *Den svenska psalmboken* har naturligtvis bidragit till denna oklarhet. Psalmboken är på så sätt en sammanställning av några av Svenska kyrkans viktigaste grundläggande dokument. Sett ur det perspektivet blir naturligtvis inskott, som inte har denna status, diskutabla.

En viktig anmärkning i sammanhanget är slutligen att den nya evangelieboken 2003 nu kunde bifogas psalmboken och erbjudas församlingarna. Huvudargumentet för församlingarnas psalmboksbyten 2003 och 2004 hade sannolikt mindre med 2003 års psalmtillägg att göra än med revisionen av evangelieboken.

Psalmer i 2000-talet

Uppdraget

I samband med att arbetet med ny evangeliebok för Svenska kyrkan pågick aktualiserades alltså frågan om en revidering av Svenska kyrkans tillägg till *Den svenska psalmboken* 1986. En revision av hela psalmboken aktualiserades också men ansågs vara för tidigt väckt.⁴³ Centralstyrelsen ville emellertid hellre satsa på ett nytt psalmbokssupplement. Nämnden för kyrkolivets utveckling fick i uppdrag att under 2004–2006 genomföra projektet *Psalmer i 2000-talet* med sikte på ett psalmbokstillägg i samarbete med Verbum förlag.⁴⁴

I anslutning till beslutet gjorde nämnden en behovsinventering och omvärldsanalys där man beskrev psalmbokens roll i framtiden. Från att tidigare ha varit en folkbok förändrades inriktningen på psalmboken 1986 i riktning mot gudstjänstbok. Genom att anföra att den sekulära »psalm-

boken» *Den svenska högtidsboken* publicerades 2000 antydde nämnden att *Den svenska psalmboken* 1986 riskerade att mista sin folkliga förankring, vilket kunde anses vara särskilt problematiskt för en luthersk folkkyrka. »En folkkyrka inom den lutherska traditionen måste [...] sjunga psalmer som speglar och känns angelägna i det samhälle där de används. Psalmerna skall ge utrymme för att uttrycka sången till tröst och glädje för såväl den troende som för den som ifrågasätter tron och mest har frågor när det gäller de stora livsfrågorna». Inriktningen på arbetet med *Psalmer i 2000-talet* skulle alltså vara »en psalmbok för alla».⁴⁵

I oktober 2004 lade en arbetsgrupp fram ett förslag till psalmbokssupplement. Detta underställdes biskoparnas granskning vid ett särskilt seminarium, en granskning som följdes upp vid en särskild genomgång med två av biskopsmötet tillsatta biskopar.⁴⁶ Det slutliga förslaget publicerades våren 2006 med ett förord av ärkebiskopen Karl Gustav Hammar som skriver att »psalmen är i djupaste mening demokratisk, den ger utrymme för allas delaktighet. Psalmerna vill bereda den enskilde ett rum inom traditionen och samtidigt ge en tolkning av livet idag. Den måste därför bäras av såväl tradition som förnyelse». Han betonar att *Psalmer i 2000-talet* är ett försöksmaterial. »Framtiden får utvisa vad som kommer att bestå. Vi är alla inbjudna att delta i den sång som formar oss och framtiden.»⁴⁷ Försökshäftet rymmer 116 psalmer från projektet *Psalmer i 2000-talet* och 50 i ett urval från *Psalmer i 90-talet*. På så sätt markeras psalmarbetets karaktär av en pågående process.

En psalmbok för alla

När Nämnden för kyrkolivets utveckling hänvisar till Svenska kyrkans karaktär av folkkyrka så kan detta beskrivas genom bl.a. följande teologiska förutsättningsanalys i *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*:

Svenska kyrkan är en öppen folkkyrka med uppdrag att förmedla evangelium i ord och handling. Kyrkan har rum för alla, för den sökande och tvivlande likaväl som för den trosvisse, för den som har hunnit kortare likaväl som den som hunnit längre på trons väg.⁴⁸

Det innebär att i en psalmbok för alla behöver material finnas för ett brett behov hos människor. Det är naturligt att denna inriktning aktualiserar en spänning mellan sådana som ser psalmbokens uppgift ur ett mera slutet perspektiv eller ur ett mera öppet. Av den undersökning som bokförlaget

Verbum lät genomföra och där präster och kyrkomusiker framförde sina synpunkter bl.a. på vad man önskade sig av ett kommande psalmboks-supplement framgår detta mycket tydligt. Åsikterna om vad som är en bra psalm står ofta mot varandra.⁴⁹ Det handlar då om:

Trosinnehåll

– centrering. I fråga om trosinnehåll framhölls vikten av att psalmerna svarar mot ett tydligt kristet innehåll: »psalmer om vad Jesus gjort och gör för oss»; »jag hoppas att sånger/psalmer blir Jesuscentrerade. Inte så mycket våra egna tidsanknutna och begränsade funderingar. Det blir så tjatigt. I gudstjänster vänder vi oss i lovsång till Jesus Kristus, till den heliga Tre-enigheten». Psalmerna skall också svara mot Svenska kyrkans tro och lära: »se till att psalmerna är enligt svenska kyrkans lära, eller åtminstone bibliskt sanna»; »Det är viktigt att texterna granskas teologiskt, så att vi slipper tilläggets (2002) väl brokiga teologiska bukett».⁵⁰

– öppenhet: Man pekar också på behovet av öppenhet: »jag är glad och tacksam för nya psalmer som tolkar tron med vår tids språk». Det behövs »[...] bryggtexter, dvs. texter som vidgar det traditionella kristna språkbruket»⁵¹ och »att psalmerna bearbetar allmänmänskliga existentiella frågor på kristen grund».

Musiken

Musiken skall vara enkel men inte banal: »Tänk på att ta med enkla sånger, inte så mycket synkoperat eller överbindningar, det förvirrar församlingen. Det är viktigt att texten är aktuell och på ett modernt språk, själva melodierna får gärna vara som äldre psalmer».⁵² Man önskar sig större »spridning av genrer och tonsättare»: »fler Iona-sånger, mindre Per Harling». Glöm inte Sven-Erik Bäck». Särskilt bör man tänka på barn- och ungdomsarbetet: »Vill gärna få in lite moderna visor o.dyl. som fungerar i arbetet med barn och ungdomar. Känns viktigt att vi kan fånga dem med deras önskemål angående musiken och sångerna». Det kontextuella är viktigt: »Satsa på att hitta psalmer som landat någonstans, dvs. är omtyckta i den krets som tagit del av dem. De bör vara bra för allsång, inte enmanslåtar».⁵³

Tradition och förnyelse

Det gäller att bevara det insjungna: »viktigt att psalmens karaktär av trygghet och tradition är stark. Visor med nyare inslag av teologi provar vi på annat vis genom konserter och sånggudstjänster». »Jag vill ha sånger som är sprungna ur folklig tradition. Det känns ibland som att det komponeras lite väl mycket nya psalmer».

Det finns också behov av förnyelse: »Fråga erkänt duktiga poeter och musiker om de vill skriva psalmer för psalmboken. T.ex. Ulf Lundell, Mikael Wiehe, Pugh Rogefeldt, lyssna gärna till Gammaldags troll. Psalmer skall överlag vara enklare, vackrare och mer förankrade i folksjälen». ⁵⁴ »Det behövs fler förrättningspsalmer, framför allt dop men även vigsel och i viss mån begravning. Vid begravning bör enkelheten i text och musik läggas tonvikt på. En speciell satsning med tanke på yngre avlidna».

Ekumenik

Den ekumeniska delen av psalmboken 1986 kan ha öppnat för en mer ekumenisk syn: »Gärna fler psalmer från de frikyrkliga samfundens psalmböcker (Sånger och psalmer, Segertoner, EFS osv.)». ⁵⁵

Internationell utblick

»Det finns oerhört mycket bra musik/sånger både i den svenska musikskatten men också i övriga världen. Våga ta in sånger med riktigt gospelgung (gärna med både svensk och engelsk text). Den anglikanska världen har underbara melodier. Snegla ut i världen. Stoppa in något nykomponerat svenskt men inte så mycket». ⁵⁶

Granskning

Det är viktigt att skilja mellan försöksmaterial och en av kyrkan accepterad psalm: »En psalm [...] skall vara granskad av experter, godkänd av kyrkomötet och på det sättet införd i svenska kyrkans officiella böcker»; »Psalmboken är ju fastställd som uttryck för svenska kyrkans lära. Blir supplementet friare till sin ställning, vilket nog är bra, bör detta framgå i ingressen. Nuvarande tillägg i psalmboken är otydligt i det avseendet». ⁵⁷

Inom ramen för arbetet med *Psalmer i 2000-talet* sökte man på olika sätt samla upp information och diskussion om hur inte minst de människor tänker som inte kommit så långt på trons väg eller som vandrat längre men

kommit till andra slutsatser. En undersökning om hur gymnasister i dag tänker visade bl.a. på hur obearbetad denna livsåskådningsproblematik kan vara bland ungdomarna.⁵⁸ En inventering av Cornelis Vreeswijks texter visade på hur de existentiella frågeställningarna i långa stycken är likartade oberoende av inställning i livsåskådningsfrågor.⁵⁹

En liknande erfarenhet gjordes i samtal mellan Göran Palm och Marie Lundquist från redaktionen för *Den svenska högtidsboken* och medlemmarna i projektgruppen. Detta kan illustreras med det avslutande kapitlet i *Den svenska högtidsboken 2000*, »Livets mörker och livets ljus». Detta inleds med en referens till 1986 års psalmboks avsnitt »Att leva av tro» med underrubrikerna »Stillhet-meditation, Sökande-tvivel, Kallelse, Bättring-omvändelse, Skuld-förlåtelse, Förtröstan-trygghet, Glädje-tacksamhet, Vaksamhet-kamp-prövning, Efterföljd-helgelse». Dessa begrepp har en tydlig inomkyrklig referens. I *Den svenska högtidsboken* har dessa begrepp ersatts av det öppna, existentiellt förankrade: att leva mellan »Livets mörker» och »Livets ljus». I detta spänningsfält möter frågor om våld, själens mörker, självmordstankar etc. vilka kontrasteras mot styrkekällor som gemenskap, drömmar, det översinnliga, kärleken, naturen, friheten, musiken, arbetet etc. En viktig fråga i ett psalmboksperspektiv blir då var människor bäst känner igen sig. Var finns den bästa ingången för reflektion över den kristna trons betydelse för tolkningen av de existentiella frågorna?⁶⁰ Och vilka är kyrkans svar?

Ett ytterligare försök att undersöka hur man i dag kan dikta och komponera utifrån ett mera öppet perspektiv gjordes inom ramen för en psalmkonferens, där författare och musiker med skiftande bakgrund deltog i försöken att formulera viktiga existentiella frågor i dikt och ton.⁶¹ Huvuduppgiften var att försöka fånga sekulariserade människors försök att formulera de kristna grundfrågorna. Inte minst detta initiativ väckte en ganska utförlig diskussion i pressen om vem som egentligen kan betraktas som »värdig» att skriva något som kan få ingå i ett psalmbokssupplement.⁶²

Försöken att fånga upp olika sätt att beskriva och tolka människors livs- och trossituation och infoga texter med denna inriktning i projektet *Psalmer i 2000-talet* i linje med det uppdrag som getts utslöt inte utan gjorde det så mycket viktigare att man också kunde finna psalmer som på ett aktuellt och tydligt sätt kunde uttrycka den evangelisk-lutherska trostolkningen. Denna strävan återspeglas också i försöket att finna en disposition

som visar på vägen från tvivel till tro, från utanförskap till innanförskap, från vilsenhet till målinriktning. En lämplig, evangelisk-lutherskt förankrad metafor för detta är *vägen*.⁶³ *Psykologiskt* handlar det om existensanalys – »Jag har ofta frågor, Herre»⁶⁴:

- en tillvaro att tolka
- en frågande inställning
- att förstå sin situation som människa
- att tolka sitt liv i ett religiös/kristet/icke-religiöst perspektiv
- att brottas med tro och tvivel, tillit och hopp

Innehållsligt handlar det om:

- verklighetsuppfattning – tillvaron som Guds skapelse
- människosyn – människan i Guds hand
- Jesus Kristus – människans räddning
- Den heliga Ande / kyrkan – människan till hjälp
- Tvivel och tro, tillit och hopp – »jag skulle vilja våga tro»

Kristen tro kan utmana Gud liksom Jesus själv utmanade Gud: »Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig»:

Famlande ropar vi i vår nöd:
Varför blir liv till meningslös död?

Kristen tro har också svar som andas trygghet, tillit och hopp:

Tänd i oss ljuset, ljuset som bär
Bär oss igenom skuggorna här
Du är för alltid mer än vårt jag
famna oss när vår tillit är svag⁶⁵

Behövs fler psalmer

Psalmer i 90-talet 1994, EFS-tillägget i omtrycket 2003 av *Den svenska psalmboken* 1986 och *Psalmer i 2000-talet* 2006 utgör ett ansevärt antal psalmer. Kan församlingarna verkligen ta emot fler?

Ett psalmbokssupplement är inte detsamma som en psalmbok. Supplementets uppgift är att ställa nya texter och melodier till församlingarnas förfogande för att de skall kunna pröva vad som är hållbart. Supplement

och tillägg hör alltså inte hemma i en psalmbok som utgör en del av Svenska kyrkans bekännelsesdokument. Detta är viktigt att konstatera. Skulle något annat gälla skulle möjligheten att pröva material i församlingarna enligt de intentioner som kyrkomötet gav uttryck för 1986 inte kunna fullföljas.

Av de kommentarer som de svarande ger i enkäten kring det då planerade psalmbokssupplementet *Psalmer i 2000-talet* framgår tydligt vilken frustration präster och kyrkomusiker känner inför situationen. Följande tre positioner är genomgående i svaren:

Jag är glad och tacksam för nya psalmer som tolkar tron med vår tids språk. Jag ser *Psalmer i 2000-talet* som en parallell till *Psalmer och Visor* som föregick den nya psalmboken. Den nya psalmboken bör ni förvarna om i god tid så den blir inköpt. Gärna i ett mindre format än tegelstenen.

Jag tycker att det tillägg som redan finns till den nya psalmboken är jättebra. Det finns väl ingen anledning att dubblera. Jag menar att de som redan finns i tillägget behöver inte vara med även i ännu ett tillägg.

Församlingen har inte hunnit ta in ens psalm 1-700. Därför är flödet av ständigt nya psalmer för stort, även för unga. – Ifrågasätter starkt om vanligt folk verkligen vill ha fler psalmer. Av tradition önskar man psalmer man känner igen vid samtliga förrättningar. Folk vill inte ha en massa nytt, de vill känna igen musiken och sångerna när de kommer till kyrkan. För mig som musiker är det svårt att motivera varför vi hela tiden skall sjunga en massa nytt. Vi får inte mer folk att gå i kyrkan genom att krångla till med flera böcker. Psalmboken är redan nu för tung [...].⁶⁶

Det är tydligt att om man vill skapa en positiv inställning inte bara hos »präster och kyrkomusiker utan också hos andra till att pröva nytt material så måste man tydliggöra att supplementstanken inte förutsätter kyrkomötesbeslut med teologiskt innehållslig prövning utan att supplementstanken – liksom i det förberedande arbetet inför 1986 års psalmbok – går ut på att pröva och finna nya vägar till hållbart psalmmaterial som kan prövas i högre instans. Det uppstår kontinuerligt nya behov som t.ex.: »Nya psalmer till konfirmander/konfirmationstjänster. Psalmer lämpliga till begravning för tonåringar och yngre. Psalmer till konfirmanddop».⁶⁷ Det utveck-

las också nya former för distribution av material, lösbladssystem, Power Point, over-head etc.

Detta aktualiserar hur det kan bli med psalmboken i framtiden.

Psalmboken i framtiden

Den nya psalmboken föddes 1986 efter 17 år av födslovåndor. Bara 20 år gammal är den, som framgår av det föregående, kringsvärmad av nya sångsamlingar, nya sångkoncept och nya publikationsmodeller – realiserade eller på idéplanet. Något liknande har vi knappast sett i Sverige sedan flödet av manualer på 1600-talet och sångsamlingar på 1700-talet. Flera faktorer har samverkat till detta. Ökade impulser från den vida kristna omvärlden som ett resultat av ekumeniken och dess internationella orientering är en. Det nyskapande som tog sin början med Hymnologiska institutet 1960, tog fart under psalmboksrevisionen och nästan ökade takten därefter.⁶⁸ En tredje faktor är att 1986 års kyrkohandbok ger generösare utrymme än 1942 års kyrkohandbok för variationer av både gudstjänstformer och psalm- och sångval. En fjärde impuls är den elektroniska kommunikationsmodellens inträde på arenan.

Utvecklingen tyder på nya behov inte bara hos psalmförfattare, kompositörer och förlag. Församlingar, präster, kyrkomusiker och andra frågar efter psalmer och sånger för att möta rader av teologiska, existentiella och praktiska behov.⁶⁹

Skall man se till behoven förefaller det rimligt med en kontinuerlig utgivning av tillägg eller en ny revision av psalmboken. Det finns skäl att pröva båda alternativen och se om en eventuell kompromiss kan vara möjlig och lämplig.

Båda alternativen har sina svagheter. En kontinuerlig och fri produktion och därmed fri användning av psalmer, sånger och andliga visor – för att erinra om en terminologi som numera sällan brukas men som antyder den kristna församlingssångens spännvidd – torde inte vara eftersträvanvärd som huvudalternativ. Svårigheten att orientera sig i det stora utbudet, den kommersiella styrning av materialet som riskeras, dvs. en musikalisk och teologisk utarmning av ett material som skall säljas snabbt och lätt, kostnaderna för församlingarna, upplösningen av ytterligare några av de redan svaga band av kontinuitet i gudstjänstlivet som ännu finns i Svenska kyrkans församlingar och annat talar emot en fri marknad.

En psalmboksrevision idag, innebärande att ett urval nya sånger införlivas med psalmboken, vore å andra sidan en alltför stelbent lösning och det är troligt att även denna psalmbok snart skulle behöva revideras igen. En psalmboksrevision, med någorlunda högt ställda kvalitetskrav – och varför skulle man tumma på dem – är en omständlig och dyrbar historia. Genom att den senaste psalmboksrevisionen ägde rum inom ramen för statskyrko-systemet kom den att ske i form av en statlig utredning med de resurser som staten ställde till förfogande. Inom Svenska kyrkans ram hade en lika omfattande revision troligen aldrig kunnat genomföras redan av ekonomiska skäl. Detsamma gäller för övrigt kyrkohandboksarbetet.

Men grundproblemet är inte ekonomiskt och praktiskt utan principiellt, nämligen att vi sedan 1695 hållit fast vid ett statiskt psalmboksbegrepp: psalmboken är *en*, den ska bestå i många år och i avvägningen mellan tradition och förnyelse har det tidlösa och det som hämtats från traditionen alltid ett självklart övertag. Också psalmboken 1986 är präglad av detta synsätt. I slutskedet av revisionsarbetet formades den efter ett stabilt och av en bred kyrklig tradition hävdad psalmboksbegrepp, trots signaler i annan riktning under förberedelsearbetet.⁷⁰ Diskussionen kring många »öppna» psalmer, avvisandet av det experimentella och mer avancerade inte minst när det gäller musiken osv. gjorde att urvalet av text och musik blev smalare än vad som kanske var nödvändigt. Man trodde sig skapa en psalmbok som skulle hålla länge men såg inte risken att den i stället kunde föråldras desto fortare. Hypotetiskt, och utan att det går att belägga med stöd av någon undersökning, kan man anta att den respekt för äldre traditionell psalmskatt, hämtad från 1937 års psalmbok, som gjorde att den samfundsspecifika delen av psalmboken 1986 (nr 326–700) kom att rymma många äldre psalmer, har lett till att där finns ett ganska stort bestånd av sådana psalmer som sannolikt aldrig eller nästan aldrig används. Det traditionella och, som det uttryckts här, statiska psalmboksbegreppet riskerar att bli en psalmbokens självutlösande strypsnara. Ingen lockas till vandring i en skog med många döda träd. Man söker sig istället till den friska nya vegetationen vid sidan om. Det är sunt. Psalmkommittéer och kyrkomöten har sina regler och föreställningar medan det kyrkliga lokala livet ibland utvecklas ganska obekymrat åt annat håll.

Istället för att – med en generalisering – låta ett statiskt psalmboks-begrepp bestämma hur psalmboken som bruksbok ska se ut, bör man göra

tvärtom, dvs. starta i bruksboksperspektivet och fråga vilken form av psalmbok som tjänar Svenska kyrkan, samhället och den enskilde bäst. Den praktiska utformning som naturligen anmäler sig härvidlag är en psalmbok med en fast och en rörlig del, dvs. en komplementär modell. Poängen skulle då vara att den rörliga delen har samma »status» som den fasta, något som inte är fallet nu med psalmbokens tillägg. Till den fasta delen hör den etablerade psalmskatten med sina psalmer från medeltid, reformationstid och fram till vår tids beprövade och använda psalmer. I den rörliga delen återfinns samtidens nyskrivna psalmer. Här skall finnas utrymme också för experiment, djärvhet i uttryck och innehåll, alltså ett slags provomaterial. Kyrkomötet har enligt kyrkoordningen att fastställa kyrkans » böcker», och dit borde höra psalmboken i båda dess delar, som man kan kalla dess *ordinarium* och dess *proprium*. Den rörliga delen kunde förslagsvis fastställas av kyrkomötet med ungefär tio års mellanrum. Man kan notera att mellan *Psalmer i 90-talet* och *Psalmer i 2000-talet* har det gått ungefär tio år. Det förefaller vara en naturlig periodisering. Det goda behålls, det andra ersätts av nya sånger. Med lite längre mellanrum ses också den fasta psalmboksdelen över, ansas, rensas och kompletteras med det ur de gångna årens användning, som visat sig bruk- och hållbart. På det viset får man en relativt smidig fortlöpande psalmboksrevision utan stora åthävor och dryga kostnader och processen avdramatiseras på ett hälsosamt sätt.

Tanken är ingalunda ny. I början av 1900-talet, då flera privata psalmboksförslag presenterades av Edvard Evers, Johannes Johansson, Paul Nilsson och andra, förekom beteckningen supplement eller bihang – till den wallinska psalmboken – flitigt.⁷¹ Verner von Heidenstam ansåg att psalmer behövde ha »tidens helgd» innan de togs in i en psalmbok och tänkte sig därför en sångbok, vid sidan av psalmboken, som skulle tjäna som plantskola för psalmerna innan de så småningom ansågs mogna nog att lyftas in i psalmboken.⁷² I sin »stridsskrift» 1960, *Psalmer i atomåldern*, hänvisade Bo Setterlind med instämmande till ett uttalande av Särskilda utskottet vid 1936 års kyrkomöte:

I detta sammanhang vill utskottet erinra om vad föregående kyrkomöte uttalat angående lämpligheten av ett rörligt tillägg till psalmboken, som av den nya psalmdiktningen upptager vad som visat sig icke ha efemärt utan bestående värde.⁷³

Också 1969 års psalmkommitté föreslog i sitt slutbetänkande 1985 ett supplement med 99 nyskrivna psalmer. Skälet var uppenbarligen att kommittén kände sig pressad av kravet på psalmens hållbarhet över längre tid medan man ansåg sig ha psalmer som bedömdes som värdefulla men präglade av aktuell problematik och samtidens motiv och som därmed riskerade att falla bort om ett strängare tidlöshetsperspektiv skulle tillämpas. Deras hållbarhet, framhöll man, borde prövas i praktiskt bruk, inte bara från teoretisk utgångspunkt. Till supplementet fördes också s.k. »svåra» psalmer som lätt föll bort vid en förstahandsgranskning, liksom bibelvisor, spirituals och annat. Kommittén angav särskilt att det inte handlade om en samlingsplats för sekunda psalmer och föreslog en kontinuerlig revision av supplementen. Utan att det sägs räknade man alltså med ett supplement som något permanent i psalmboken.⁷⁴

Detta är intressant mot bakgrund av att supplementen/tilläggen dittills setts som mer eller mindre tillfälliga lösningar. Den ställningen intog *Nya psalmer* 1921, som tillägg till den wallinska psalmboken, liksom *Psalmer och visor* 76 resp. 82 som tillägg till psalmboken 1937. De bildade en psalmernas brygga in mot en ny psalmbok för att så upplösas och försvinna när de fullgjort denna uppgift. Den roll tilläggen tilldelas i denna artikel ansluter däremot till psalmkommitténs supplementstanke, nämligen att tillägget bör ingå som en självklar del i psalmboken och därvid ha en permanent form vars innehåll revideras/byts ut förslagsvis vart tionde år.

Sammanfattning

Inledningsvis ställdes en del frågor till utvecklingen mellan 1986 och 2006. I uppsatsen har det visats:

- att om psalmboken 1986 hade ett tydligt gudstjänstperspektiv så har utvecklingen efter 1986 gått i riktning mot krav på ett bredare tillämpningsområde för psalmen
- att det skett ett omfattande utvecklingsarbete
- att det som skett under tiden 1986–2006 både tagits emot positivt och kritiskt, inte minst kring omfattningen av nyproduktion
- att det i framtiden kommer att finnas andra möjligheter att presentera psalm och sång i församlingarna

Flödet av sångsamlingar i olika former kan tolkas inte bara som uttryck för skaparkraft och sångbehov utan också för något slags desorientering. Kyrkan saknar former för att ta tillvara det som bjuds, ställa kanaler till förfogande, ge det nya en rättmätig plats i det reglerade gudstjänstlivet. Kyrkomötet ställs vid sidan av en viktig utveckling kring en av de böcker, för vilket det bär ett särskilt ansvar. Initiativet ligger hos enskilda förlag och hos enskilda personer, användningen blir beroende av privata initiativ och marknadsföringsåtgärder. Det finns knappast skäl att vara nöjd med situationen som den är. Frågan måste därför ställas om det inte är hög tid att ersätta den fasta ordning som tillämpats sedan 1695 med en ny, präglad av smidigare anpassning till de snabba förändringarna i människans, kyrkans och samhällets existensvillkor och behov, där utrymme skapas både för psalmen som arv och psalmen som ny gåva, en psalmbok som är orienterad både från traditionen och nuet. Det finns därför skäl att föreslå Svenska kyrkan att *Den svenska psalmboken* 1986 får bli den sista, skapad efter den modell som gällt i Svenska kyrkan sedan mer än 300 år. De supplement som nu tas fram kontinuerligt kan vara en modell för att efterhand sjunga in och föra vidare sådant som kan vara livskraftigt. Utgåvan av *Psalmer i 2000-talet* är en modell för detta. Modern kommunikationsteknik kan dessutom på olika sätt skapa nya vägar för psalmen i ett växande mediasamhälle.

Summary

The year 2006 marks the 20th anniversary of The Swedish Hymnal which was approved for the Church of Sweden at its annual meeting in 1986. After this, other Christian denominations followed suit. The introductory part of the hymnal, hymns 1–325, is the same for most of the Christian churches in Sweden – an historical, ecumenical first.

In this essay several questions are addressed regarding what has happened during the first twenty years after the hymnal was approved in 1986; what were the most important goals for this edition, how was the hymnal received, what additions and revisions have been made since 1986, what have the reactions been to these, and what can we envision about sacred songs in the future?

A primary goal of the 1986 Swedish hymnal was to provide a hymnal that

could also be characterised as a book for worship services. It would include both traditional and modern Christian hymns. Thus, extensive development work was done on both the texts and music in order to meet this goal. Famous hymn text writers such as Anders Frostenson, Olov Hartman and Britt G. Hallkvist contributed.

The new hymnal was well-received. Concurrently, another project was started that resulted in *Psalmer i 90-talet* («Hymns for the '90's») an experimental booklet of hymns. In this booklet, older material that is not included in The Swedish Hymnal – as well as newly written hymns – were included. This collection won more and more approval as time went on.

In 2003, the publishing company Verbum released a revised hymnal, primarily as a result of new texts in *The Mass Lectionary in the Church of Sweden*. In this revised hymnal an expanded appendix was included in cooperation with The Swedish Evangelical Mission.

In 2004 a new hymnal project was started in the Church of Sweden. The development work for this project was aimed partly at collecting material which was not directly identifiable with traditional Christian texts and melodies, and partly at spreading newly written hymns in a more traditional sense. Prominent hymn writers who contributed to this collection are Bishop Jonas Jonson and author Ylva Eggehorn. This booklet of hymns was launched in 2006 on the fifth Sunday after Easter and includes 116 new hymns as well as 50 from the earlier experimental booklet *Psalmer i 90-talet*.

The development work which has been done since 1986 has received a positive response; new hymns were needed that met modern needs for expressing and interpreting the Christian message. Yet, it has been difficult for congregations to evaluate all the material when there has been quite a lot of newly produced hymns during a relatively short time. Perhaps this sort of continuous development has come to stay. In any case, one must decide if the current idea of a large and expensive hymnal is the best way to develop the hymnal of the future, or if we should have a more open attitude to Church, tradition, communications technology and questions of how to interpret Christian faith.

NOTER

1 Hildebrand, Karl-Gustaf, »Psalmbokslandet», *Svenska Dagbladet* 1948-07-11.

2 Liedgren, Emil, engagerad i förarbetet till psb. 1937, hymnolog och själv en av förnyarna av den svenska psalmen under 1900-talets början, var, vid sidan av författaren Gustaf Thorsell, kanske den som först och bäst uppfattade Frostensons betydelse för psalmbokens förnyelse. »Psalmdiktningen efter 1819 [dvs. den s.k. wallinska psalmboken, förf:s anm.] har hittills visat stark förkärlek för långa, ordrika meterklasser och praktfulla koralmelodier som bära upp de i wallintidens stil skrivna texterna. De frostensonska psalmerna ha med full avsikt följt den engelska och den gamla latinska hymnens mönster: korta, fyraradiga strofer i en saklig, oprydd stil [...],» Nisser, Per Olof, »Istället för förord», i *Guds kärlek är som stranden och som gräset. En bok om och av Anders Frostenson*, 1996 s. 9.

3 Göransson, Harald (red.), *Koralmusik. En samling koraler i reviderad form*, 1957.

4 Framställningen av 1969 års psalmskommittés arbete och framväxten av 1986 års psalmbok bygger på redovisningen i *Den svenska psalmboken. Historik, principer, motiveringar. Volym 2. Slutbetänkande av 1969 års psalmskommitté*, SOU 1985:17. Se även Nisser, Per Olof, »Ett psalmboksförslag växer fram» samt »Från betänkande till psalmbok» i Nisser, Per Olof (red), *Vår nya psalmbok*, 1987 s. 22-52, Engström, Bengt Olof, *Ny sång i fädernas kyrka*, 1997, s. 29-35, Göransson, Harald, *Koral och andlig visa i Sverige*, 1997, s. 130f. samt Nisser, Per Olof, *Ett samband att beakta – psalm, psalmbok, samhälle*, 2005 s. 74-80. – Kommittén bestod 1969 av (med dåvarande titlar) docenten, studierektorn vid St. Sköndal Ulf Björkman (ordf.), docenten Esbjörn Belfrage, kyrkoherden Anders Frostenson, musikdirektören Harald Göransson samt förbundssekreteraren Per Olof Nisser. Huvudsekreterare var expediteschefen Berndt Erneholm, biträdande sekreterare redaktören Anna-Brita Bodén. Kommittén kompletterades 1975 med adjunkten Birgit Gerhardsson och domkyrkoorganisten Jan Håkan Åberg. Nisser avgick 1977 och ersattes av docenten Göran Bexell. 1980 inträdde biskopen em. Olle Nivenius som kommitténs ordförande. Erneholm efterträddes som huvudsekreterare 1980 av Nisser. Frostenson avgick 1984. Till kommittén var en grupp av experter knutna. Kommitténs arbete avslutades 1985.

5 Kyrkomötesbehandlingen av kommitténs förslag till tillägg (SOU 1975:3) föranledde Olov Hartman till ett skarpt kritisk inlägg i *Vår Lösen* 1975:9, »Psalmbok och kyrkomöte», s. 510-517.

6 Till 71 psalmer och visor samt *Psalmer och visor 76/82*, se Selander, Sven-Åke, *Om psalmer och visor 1937-1986*, 1995 s. 16-36.

7 SOU 1985:17 s. 136f.

8 Nisser 2005 s. 17 f. med hänvisningar.

9 Ordförande i Sampsalm var Ulf Björkman och sekreterare musikediktören Torgny Erséus.

10 Adventistsamfundet, Fribaptistsamfundet, Helgelseförbundet, Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Alliansmissionen, Svenska Baptistsamfundet, Svenska Frälsningsarmén, Svenska Missionsförbundet och Örebromissionen (be-teckningar 1987, då psalmboken utkom).

11 *Den svenska psalmboken. Betänkande av 1969 års psalmskommitté.* Band 2.[...] SOU 1981:50 s. 122, *Allmänna kyrkomötet 1982, Protokoll med bi-hang*, andra särskilda utskottets betänkande 1982:1 s. 13, SOU 1985:17 s. 148, 156, Nisser 1987 s. 50, Nisser 2005 s. 241f.

12 Härtill skall dock anmärkas att nyhet 1986, dvs. Psaltarpsalmerna (sv ps 1986:652–674), Taizésångerna (sv ps 1986:678–681) samt bibelvisorna (sv ps 1986:682–691) också brukas i gudstjänsterna. Psalmer på andra nordiska språk torde brukas mera sällan med undantag för sv ps 1986:646, »Grip mig, du helige Ande», och under jultiden 645, »Giv mig ej glans, ej guld, ej prakt».

13 Nisser 2005 s. 249 et al.

14 Inte långt senare lades förlaget, tillhörande Bonnierkoncernen, ner.

15 »Nya psalmboken, ps.1», *Svenska Dagbladet* 2 september 1986. Janne Carlzon var framgångsrik och uppmärksam chef för flygbolaget SAS. »Han finns på gator och torg» är praktiskt taget ett citat ur Tore Littmarcks »Gud går här på jorden», som dock inte återfanns i psalmboken men var väl känd som andlig visa. Att facket skulle figurera i psalmboken får dock tillskri-vas skaldens fantasi; psalmer med anknytning till arbetslivet är praktiskt taget obefintliga i psb. 1986, Nisser 2005 s. 201–214 et al. Feminismen i sv ps 1986 behandlas i Selander, Inger, *Perspektiv på moderna psalmer*, AF-stiftelsens skriftserie nr 3, 1999 s. 113–131. Vetenskapsakademien gav ut *Den gamla psalmboken: ett urval ur 1695, 1819 och 1937 års psalmböcker* / under redak-tion av Håkan Möller och med inledning av Gunnel Vallquist, 2001.

16 Om enkätsvaren rörande uteslutna psalmer säger Engström: »Bland de psal-mer som nämns står *Fädernas kyrka* [...] i en klass för sig», Engström 1997 s. 55.

17 Engström 1997 s. 180.

18 Engström 1997 s. 87, »[...] ett överraskande resultat, eftersom man just vid dessa gudstjänster bör ha de största möjligheterna till variation och spridning i psalmvalet.»

19 Engström 1997 s. 181.

20 Engström 1997 s. 141ff.

21 Nisser 2005 s. 214–231.

22 Med tillkomna efter 1986 menas texter författade efter 1986 liksom melo-dier komponerade efter 1986. Det innebär att texter författade före 1986 tas med om melodi komponerats efter 1986. Äldre texter kan alltså ha tagits upp

och bedömts så värdefulla att de fått nya melodier. Ett exempel är Ylva Eggehorn's »När livet inte blir som man har tänkt sig» (900) som skrevs 1980 men fick melodi av Ingmar Wendschlag 1991.

23 801, 805, 823, 833, 840, 895.

24 843, 850, 856, 870, 880, 900.

25 803, 825, 886, 887.

26 810, 828, 873, 902.

27 Tabellunderlag med kommentarer har utarbetats av professor Göran Gustafsson, Lund.

28 *Den svenska psalmboken med tillägg* 2003.

29 *Psalmbokssupplementet Psalmer i 2000-talet. Rapport. Vintern 2004/2005*. ARS PO625. Stockholm: Ars Research AB [2005]. Antalet utvalda svarande var 1000, fördelade på Mälardalen (Stockholms, Uppsala, Västerås, Strängnäs och Linköpings stift), Syd (Lund, Växjö och Gotlands [fel för Visby] stift), Väst (Göteborg, Skara och Karlstad stift) och Norr (Luleå och Härnösands stift). Svarsfrekvensen blev 75 %. Efter att fältarbetet avslutats inkom ytterligare 39 enkäter. Enkäten distribuerades under adventstid, vilket resulterade i kritik från de svarande, som just då hade en av sina mest ansträngande arbetsperioder. I redovisningen av resultatet görs ingen fördelning på präster och kyrkomusiker, vilket delvis försvårar tolkningen av resultaten.

30 ARS PO625 s. 4f.

31 ARS PO625 s. 9–12. Procentsatserna innefattar de 17 % som valt svarsalternativet 'alla bör vara med'.

32 ARS PO625 fråga 21 s. 1–8.

33 Om detta tillägg se vidare nedan.

34 I procentsatserna ingår de 17 % som valt alternativet alla skall vara med.

35 ARS PO625 s. 2–3, 9–12.

36 Ekström, Sören, *Svenska kyrkan i utveckling. Historia, identitet, verksamhet och organisation*, 1999 s. 161f.

37 Lövgren, Oscar, *Psalms- och sånglexikon*, 1964 spalt 637. EFS första sångsamling 1861 hette *Pilgrimsharpan*, kom ut i 25 upplagor och ersattes 1889 av *Sionstoner*, »Förord» *Sionstoner* 1972. Sångsamlingen reviderades sista gången 1972.

38 Om lovsångernas internationella bakgrund, karaktär och bruk se Harling, Per, »Sjung lovsång, alla länder...», i Carlshamre, Reibjörn, Skagersten Anna & Harling, Per, *Sjung, kyrka, sjung*, 2002 s. 97–100.

39 »Förord», *Koralboken tillägg 701–800*, 2003.

40 Nisser var vid denna tidpunkt ordförande för Svenska kyrkans musikråd. Anmärkningarna här är tagna ur minnet.

41 Christian Sandblom uppfattade *Psalmer i 90-talet* som »ett psalmbokstillägg som Svenska kyrkan tagit fram», alltså tydligen som ett officiellt antaget psalmbokstillägg, och frågade utifrån detta: på vilka grunder hade man gallrat i *Psalmer i 90-talet*? Läroskäl?, *Kyrkans Tidning* 34/2004 s. 16, 36/2004 s. 15. Det i texten citerade svaret gavs av förlagschefen Kerstin Kyhlberg Engvall i KT 35/2004 s. 15. Hon nämner att materialet godkänts av EFS:s styrelse samt behandlats av Svenska kyrkans musikråd.

42 I princip måste frågan anses öppen om det inte formellt står varje förlag fritt att till den officiellt antagna psalmboken publicera egna tillägg med nya sånger. Gränserna mellan psalmbok och tillägg måste dock i så fall anges med stor tydlighet. Här är inte platsen att utveckla upphovsrätsfrågorna. Förhållandet mellan författarnas resp. komponisternas upphovsrätt i förhållande till den upphovsrätt som Svenska kyrkan kan ha till *Den svenska psalmboken* 1986 som helhet förefaller komplicerad. Ändringar i själva psalmboken får inte företas utan medgivande av upphovsrättsinnehavarna och i sista hand kyrkomötet. Men kan kyrkomötet bestämma över psalmbokens sångliga sällskap med annat material? Finns det gränser för vad ett tillägg innehållsligt kan få innehålla innan det skapar motsägelser, konflikter och destruktiva utmaningar till psalmbokens ställning som ett av Svenska kyrkans bekännelse-dokument?

43 Samtal fördes senare om en eventuell revision av den ekumeniska delen, dock utan resultat, *Kristus vandrar bland oss än, Projekt rapport och motivskrivelse för projektet Psalmer i 2000-talet*. Stencil 2005 s. 3f. (cit. Projekt-rapport 2005.)

44 *Projekt rapport 2005* s. 30. Projektledare var musikkonsulenten i Svenska kyrkan, Ragnar Håkansson, numera rektor för Oskarshamns folkhögskola.

45 Cit. efter *Projekt rapport 2005* s. 31.

46 Caroline Krook, Stockholm, och Esbjörn Hagberg, Karlstad.

47 *Psalmer i 2000-talet*, 2006. Psalmhäftet har som motto: »Kyrkans tak skall lyfta, väggar bågna av jazz och låtar, psalm och symfoni».

48 *Kyrkoordning – med angränsande lagstiftning för Svenska kyrkan*, 1999 s. 98.

49 ARS PO625 fråga 21 s. 1–18.

50 »För min del tror jag att man skulle flirta mindre med Lasse Berghagen, Ingela Forsman och andra kändisar, även om de kan producera fina texter. Sök textförfattarna bland de kyrkliga gräsrotterna. Sök textförfattare bland de många kristna rockmusiker som finns».

51 »Jag hoppas att *Psalmer i 2000-talet* kommer att innehålla många psalmer med ett öppet språk. Då menar jag sånger där det är möjligt att lägga in mycket av konfirmandarbetet där sånger med ett alltför dogmatiskt språk kan vara svåra för konfirmander att ta till sig. Jag hoppas också att psalmerna musikaliskt kan passa ovana sångare och melodier som är lätta att ta till sig och känns

aktuella i vår tid och i sångvänliga tonarter. [...] Vi har haft svårt att hitta bra psalmer som speglar kärleken till medmänniskan. Några sånger på det temat vore fantastiskt. Jag ser med spänning fram emot att få ytterligare psalmbokstillslag».

52 »Vår församling gillar mest psalmer i 4/4 takt, jämn, harmonisk och som slutar på grundtoner. Jag personligen tycker att en psalmmelodi skall underordna sig texten, transportera och förstärka den, men aldrig ställa sig i vägen för den. Är melodin för krånglig har församlingen ingen chans att ta till sig texten».

53 »Ackordanalys måste vara med. Tänk på att sänka tonarterna så att även konfirmanderna kan sjunga med, gäller även resten av den icke musikaliskt utbildade församlingen. Bra sånger består av en musikalisk lättillgänglig vers samt en medryckande refräng, vi måste ha med flera sånger med refräng, hjälper till att alla åldersgrupperna kan vara med och sjunga»; »Psalmer i 2000-talet skall vara en bok med lättsjungna melodiska psalmer som aldrig går över C».

54 »Jag ser fram emot detta, vi behöver nya sånger. Gärna nya, unga författare/kompositörer också. Jag önskar en psalmbok med enklare språk, fler gudsbilder och bredd i musikgenrerna. Gärna mer av Iona-tradition, mer gospel, svenska rock/pop-kompositörer, Taizé och irländsk lovsång. Gärna fler psalmer och solosånger som arr[anger]as flerstämmigt. Lovsång och stillhet, meditatitiva sånger, mer svensk folkmusik. Tips på kompositörer som riktar sig mer till unga: Chris Tomlin, Loreena McKennit, Kirk Franklin, Russ Taff. Gärna fler översättningar av gospelmusik till svenska»; »Få fler Taizésånger, lovsånger, sånger/psalmer av Pekka Simijoki och fler å la frikyrkan»; »Mycket roligt att det pågår en förnyelse och kompletteringsarbete. Det är viktigt att texter och musik talar till människor som lever idag».

55 »Ta gärna kontakt med Olle Widestrand och Per-Arne Waldenvik i Jönköping, har arbetat med texter och musik under ett antal år».

56 »Gärna sånger från Hela världen sjunger»; »Ett urval ur Psalmer och sånger från hela världen bör ingå».

57 »Har ni tänkt på att förankra era initiativ hos kyrkomötet?»; »Jag tycker att det är fel att det ingår ett tillslag i den svenska psalmboken som kommit till på ett förlags initiativ. Den svenska psalmboken är en av de kyrkliga böckerna som inte bör fyllas med annat än sådant som är beslutat av Svenska kyrkan».

58 *Projektrapport 2005* Bilaga 5 s. 41–60, Cecilia Cervin.

59 *Projektrapport 2005* Bilaga 9 s. 76–90, Sven-Åke Selander.

60 Cit. efter *Projektrapport 2005* s. 12f.

61 *Projektrapport 2005* s. 18f, 67.

62 Debatten redovisas i sina delar i *Projektrapport 2005* Bilaga 3 s. 32–36. Se även »Paneldebatt vid bokmässan i Göteborg 2004», i a.a.s. 37–39.

63 Till detta se Sundkvist, Bernice, *Det sakramentala draget i Luthers förkun- nelse*. Åbo: Åbo Akademis Förlag, 2001

64 *Den svenska psalmboken* 1986:218.

65 »Världen har rämnat. / Själén är stum», *Förslag till psalmer i 2000-talet*, 2005 nr 57.

66 ARS PO624 Fråga 21 s. 1ff.

67 ARS PO625 fråga 21 s. 8.

68 De finns ett stort dokumenterat intresse för att skriva psalm, »den nya psalmen». Som exempel kan nämnas att Anders Frostensonstiftelsen (AF-stiftelsen) »Psalm och sång», som sedan 1996 erbjudit nya potentiella psalmförfattare stipendier för sitt skrivande, t.o.m. 2005 hade delat ut 218 stipendier. Antalet ansökningar torde ligga kring lägst 360. Antalet insända texter uppskattas till mellan 3000 och 4000. Naturligtvis finns på fältet flera psalm-skribenter.

69 *Sjung, kyrka, sjung*, 2002, ger många intressanta exempel och synpunkter på detta fenomen.

70 Nisser 2005 s. 289.

71 Arvastson, Allan, *Svensk psalm under 1900-talet*, 1959, s.11, 33, 36, 40f, 59, 62 etc.

72 Arvastson 1959 s. 73. Misstron mot nyskriven psalm/hymn är av mycket gammalt datum. Vid konciliet i Laodicea (daterat till tiden mellan 341 och 380) förbjöds »psalmoi idiotikoi», dvs. självförfattade psalmer, generellt. Rädslan för heretiska hymner drog tydligen med sig en skepsis mot all nyskriven psalm, Franz, Ansgar, »Die alte Kirche», i Möller, Christian (red.), *Kirchenlied und Gesangbuch. Quellen zu ihrer Geschichte*, Tübingen 2000 s. 8f.

73 Setterlind, Bo, *Psalmer i atomåldern? – en stridsskrift*, 1960 s. 60. I formuleringen finns som synes en liten reservation mot det »efemära»; psalmboken skulle hålla för lång tid.

74 *Den svenska psalmboken. Historik, principer, motiveringar. Volym 2. Slutbetänkande av 1969 års psalmskommitté* (SOU 1985:17) 1985 s. 199–202. Supplementförslaget finns i Volym 1, SOU 1985:16. Kyrkomötet avvisade, på Svenska kyrkans centralstyrelsens förslag, supplementstanken men införlivade många av dess sånger i psb. 1986. Centralstyrelsen menade dock att supplementstanken som sådan inte skulle överges för framtiden, tvärtom skulle det komma att bli en angelägen uppgift att samla in psalmer och sånger till ett supplement som kunde utkomma med fem till tio års mellanrum, Nisser 1987 s. 47.

Psalmbok i handen eller textbild på väggen?

INGER SELANDER

År 1987 utgavs *Psalmer och sånger* (PoS) som gemensam psalmbok för nio samfund eller frikyrkor som ett av resultaten av Sampsalms arbete, den ekumeniska psalmkommitté som konstituerades 1978. De nio samfunden var Adventistsamfundet, Fribaptistsamfundet, Helgelseförbundet, Metodistkyrkan, Svenska Alliansmissionen, Svenska Baptistsamfundet, Svenska Frälsningsarmén, Svenska Missionsförbundet och Örebromissionen. De 325 första psalmerna (del 1) är gemensamma för PoS och *Den svenska psalmboken*, 1986. Det blev resultatet av samarbete mellan 1969 års psalmkommitté och Sampsalm. Den andra delen av PoS, nr 326–784, är speciell för de nämnda samfunden som i fortsättningen, av praktiska skäl, benämns med den oegentliga termen frikyrkor. Inte mindre är 147 psalmer är dock gemensamma i del 2 av PoS och *Den svenska psalmboken* 1986. I Sampsalm ingick även representanter för Frälsningsarmén, Pingströrelsen och Katolska kyrkan. Dessa samfund antog likaledes den ekumeniskt utarbetade del 1, men tillfogade var sin andra del med samfundsspecifikt material. Det förhåller sig ändå så att åtskilliga sånger i del 2 av *Frälsningsarméns sångbok* 1990 (nr 326–870) och pingströrelsen *Segertoner*, 1989 (nr 326–695) även finns i andra delen av PoS. Metodistkyrkan fogade ett tillägg till PoS (nr 936–943) som innehåller nattvardpsalmer, en sändningspsalm och liturgiska sånger, varav tre även ingår i Svenska kyrkans handbok.

Hur har PoS fungerat? Hur användbar är den? Är den tillfyllest för behovet av unison sång i samfunden?

Psalmundersökningen 1992–94

Den psalmkommitté som sammanställde PoS bestämde sig i början av 1990-talet för att utvärdera psalmboken och företog därför 1992–94 en undersökning av bruket i de nio samfund som använde psalmboken. 100 församlingar valdes ut med spridning över landet och i en blandning av små

och stora församlingar från såväl städer som landsbygd. Antal församlingar från varje samfund stod i proportion till dess storlek. 83 församlingar deltog i undersökningen och registrerade psalmanvändningen vid alla typer av gudstjänster. Gunnar Melkstam, kommitténs representant för Svenska Alliansmissionen, sammanställde materialet i tabellform. I en artikel i musiktidningen *Mixturen* 1994 presenterade han psalmundersökningen och resultatet av registreringen för 1992.¹ Kyrkomusikern Karin Karlsson, som fått tillgång till hela materialet från 1992–94, har bearbetat detta och kunnat dra mer tillförlitliga slutsatser som hon framlagt i en uppsats, som jag har dragit nytta av.² Inte mindre än 49.027 psalmval redovisades totalt. Från den ekumeniska delen av psalmboken är 60 procent hämtade. Församlingarnas repertoar skiljer sig avsevärt.

De 10 oftast valda psalmerna är:

PoS	Frekvens	
75	664	När vi delar det bröd
336	571	Jag vill ge dig, o Herre, min lovsång
143	564	Guds rena lamm, oskyldig
89	496	Se, jag vill bära ditt budskap, Herre
15	474	Halleluja! Sjung om Jesus
248	425	Tryggare kan ingen vara
108	424	Gå, Sion, din konung att möta
10	422	Lov, ära och pris
285	374	Det finns djup i Herrens godhet
12	356	Brist ut, min själ, i lovsångsljud

Av dessa 10 i topp-psalmer härstammar fyra från 1800-talets väckelse: »Tryggare kan ingen vara», »Gå, Sion, din konung att möta», »Lov, ära och pris», »Brist ut, min själ, i lovsångsljud». Fem är nya, dvs. har tillkommit eller översatts efter 1950: »När vi delar det bröd», »Se, jag vill bära ditt budskap», »Herre, Halleluja! Sjung om Jesus», »Det finns djup i Herrens godhet», »Jag vill ge dig, o Herre, min lovsång». Alla de nya utom den sistnämnda ingick i det frikyrkliga psalmbokstillägget *Herren lever* (1978) och var alltså kända före tillkomsten av PoS. Den enda psalmen från tiden före 1850 är nattvardspsalmen »Guds rena lamm oskyldig». De 110 första psalmerna på frekvenslistan står för ca 50 procent av psalmvalen. Inte mindre än 85 av de 110 ingår

i den ekumeniska psalmboksdelen.³ Denna preferens för den gemensamma delen av psalmboken gäller även för Svenska kyrkan vid denna tid, enligt Bengt Olof Engströms enkätundersökning, genomförd 20/10 1992–15/1 1993. Enligt både präster och kyrkomusiker var den ekumeniska delen den mest använda i alla typer av gudstjänster. »Endast var tredje eller var fjärde psalm valdes från Svenska kyrkans egen del i *Den svenska psalmboken* 1986.»⁴ Detta stämmer med bruket i dag, enligt min erfarenhet.

Enligt mina beräkningar har endast 15 av de 110 psalmerna på den frikyrkliga frekvenslistan tillkommit före 1800, och man bör reducera dem till 11 (10 %), eftersom fyra översatts efter 1950 och fått en modern språkdräkt och teologisk färg.⁵ Gruppen äldre psalmer är alltså den minst använda, vilket inte är oväntat med tanke på frikyrkornas tradition. Även i Svenska kyrkan sjunger man allt mindre de äldre psalmerna.⁶

Tyngdpunkten i psalmrepertoaren i de nio frikyrkorna låg 1992–94 på psalmer med väckelse- eller frikyrkoproveniens (42,7 %) och den överväldigande majoriteten av dessa härstammar från 1800-talet. Något mer än hälften av de mest frekventa psalmerna (56,4 %) har tillkommit eller översatts under perioden 1800–1950.

Efter 1950 har en ny typ av psalm och andlig visa uppstått och från denna grupp är 29 psalmer hämtade, varav fyra med frikyrkoproveniens. Till dessa 29 psalmer kan man lägga åtta äldre som översatts efter 1950.⁷ Att en tredjedel (33,6 %) av de 110 mest frekventa psalmerna hör till det nya materialet är inte är något dåligt resultat för introduktionen med tanke på att psalmboken endast varit i bruk under fyra år, då undersökningen påbörjades. De nya sångerna har uppenbarligen fyllt ett behov.

År 1990 utgavs en psalmvalslista till PoS i anslutning till evangelieboken. En av avsikterna med utgivandet av en psalmvalslista är att få bredd i psalmvalet. Psalmvalslistan innehåller genomgående förslag på psalmer av ett par olika typer, äldre och yngre, »kyrkligt» och »frikyrkligt», för varje moment. Men i förhållande till psalmvalslistan är den registrerade repertoaren mer konservativt frikyrklig.⁸

Nya psalmer och sånger skrivs eller översätts ständigt och tas i bruk, kanske först av solister och körer. De införs i agendor och trycks upp i lokalt producerade häften. En del av detta nya material som använts på många håll under 1990-talet har valts ut för ett tillägg, av Libris förlag kallat

Lovsjung vår Gud, tillägg till Psalmer och sånger, som innehåller 84 sånger och psalmer (nr 785–868) jämte texter för bön och läsning i andakt och gudstjänst. Tillägget togs i bruk den första advent 2003. Bakom utgivningen står de kyrkor som tidigare enats om PoS.⁹ I en nytryckning av PoS är tillägget införlivat med denna sångbok. I denna reviderade utgåva ingår även den nya evangelieboken. 29 av de 84 nya sångerna är gemensamma med Evangeliska Fösterlands-stiftelsens tillägg till *Den svenska psalmboken*, 2003, av Verbums förlag införlivat med psalmboken. Ytterligare fyra finns även i *Psalmer i 90-talet*, ett tillägg till *Den svenska psalmboken* från 1995. Flera av de nya sångerna är hämtade från tredje världen. Innehållet har stor spännvidd och äger överlag en enkelhet och direkthet som brukar tilltala unga människor. Här finns såväl lovsånger med livfulla melodier som meditativa Taizésånger. Ett större intresse för liturgi än vad som varit vanligt i frikyrkliga sammanhang är märkbart i valet av texter från Psaltaren och andra bibliska sånger (16 sånger). Mycket av innehållet i de båda tilläggen, de sju frikyrkornas och Svenska kyrkans, är alltså gemensamt, vilket kan ses som ett tecken på en fortsatt ekumenisk strävan. De församlingar inom Svenska kyrkan som köpt Verbumutgåvan och de församlingar inom frikyrkan som införskaffat den nya utgåvan av PoS har sålunda fått ytterligare några psalmer och sånger till sin gemensamma repertoar.

En tentativ psalmundersökning

Har det skett några märkbara förändringar i psalmboksanvändningen under de drygt tio år som gått sedan frikyrkornas egen inventering utfördes? Hur har det nya tillägget tagits emot? Är denna utvidgade psalmbok tillräcklig för behovet av unison sång i gudstjänsten? För att få svar på dessa frågor sände jag ut en enkel enkät till några valda församlingar hösten 2005. Intentionen var ursprungligen att utnyttja församlingar i min hemstad Lund, men få frikyrkor finns representerade här. Undersökningen har inte gjorts med vetenskapliga anspråk, men med hjälp av enkätsvaren, några intervjuer och min egen erfarenhet kan vissa trender inom frikyrkan i dag synliggöras.

Enkäten sändes till elva församlingar i skilda samfund, inte bara till de samfund som använder PoS utan även till en Pingstförsamling och en Frälsningsarmékår. Samtliga enkäter har besvarats, i allmänhet av för-

samlingens pastor. Fyra olika församlingar inom Svenska Missionskyrkan (SMK) valdes i olika delar av landet för att undersöka om de visade en gemensam profil: Västerkyrkan i Lund (SMK/L), Missionskyrkan i Alvesta (SMK/A), Tumba Missionsförsamling (SMK/T) och Immanuelskyrkan i Jönköping (SMK/J). Svenska Baptistsamfundet (SB) representeras av lokal-församlingen i Norrköping (SB/N), Metodistkyrkan (MK) av Wesleykyrkan i Malmö (MK/M), pingströrelsen (P) av Pingstkyrkan i Lund (P/L¹⁰), Frälsningsarmén (FA) av kåren i Lund (FA/L¹¹), Evangeliska frikyrkan (EFK) av Immanuelskyrkan i Limhamn i Malmö (EFK/M). Dessutom sändes enkäten till en församling som är ansluten både till SB och EFK, Hylliepark kyrkan i Malmö (SB-EFK/M). För Svenska Alliansmissionen (SAM) har pastor Gunnar Melkstam i Värnamo besvarat enkäten (SAM/Me). Numera predikar han i olika SAM-församlingar och har svarat utifrån sin breda erfarenhet.

Hans Carléns (SMK/J) svar är de mest tillförlitliga beträffande vilken del av psalmboken som används mest och hur använda psalmer fördelar sig med avseende på tillkomsttid och proveniens. Carlén, som är frivillig kyrkomusiker, har med hjälp av 66 gudstjänsttagare från 27/3 2004 till 16/10 2005 upprättat en tablå över alla sjunga psalmer under perioden.¹²

På enkätsvaret från EFK/M har tillfogats kommentaren att uppgifterna om använda psalmer gäller med reservationen »När vi använder psalmer över huvud taget»; psalmboken har alltså mycket liten betydelse i denna församling, vilket man bör ha i minne, när man avläser enkätsvaren. Melkstam upplyser om att man i SAM sjunger få psalmer i en gudstjänst, endast två-tre stycken.

Båda delarna av sångboken, den gemensamma såväl som den frikyrkliga delen, används lika mycket i alla församlingarna, utom i SB/N som utnyttjar den ekumeniska delen mest. Detta innebär en förskjutning mot den frikyrkliga delen av psalmboken jämfört med undersökningen från 1992-94, då del 1 användes mest (60 %). Men enkätsvaren grundar sig på skattning, medan den faktiska användningen ligger till grund för frikyrkornas egen undersökning, så skillnaden kanske ligger inom felmarginalen.

Äldre psalmer, tillkomna före 1800, används »sällan» av de flesta församlingarna.¹³ I MK/M sjunger man dock »ofta», som väntat, Wesleys psalmer. SAM/Me har svarat »ofta» liksom EFK/M, där man emellertid

sällan sjunger psalmer. En sparsam representation av äldre psalmer (10 %) visade också den frikyrkliga undersökningen 1992–94.

Psalmer tillkomna 1800–1950 används »ofta» i alla tillfrågade församlingar.¹⁴ Beträffande i vilken utsträckning s.k. frikyrkosånger sjungs, sånger med proveniens i väckelse- eller frikyrkomiljö, tillkomna före 1950, är bilden splittrad. Det svenska materialet brukas »ofta» i de flesta församlingarna utom i tre församlingar i SMK.¹⁵ De anglosaxiska sångerna från samma period används däremot »sällan» i de flesta församlingarna; de upplevs tydligen som mer förbrukade än de svenska. Denna fördelning mellan svenskt och anglosaxiskt material överensstämmer också med den frikyrkliga undersökningen 1992–94, givet de 110 mest frekventa.

Psalmer från tiden efter 1950 utnyttjas »ofta» i nästan alla församlingarna. I SMK/J används denna grupp psalmer mest av alla (47 %).¹⁶ Endast FA/L svarade »sällan», vilket dels beror på att församlingsmedlemmarna är fåtaliga och medelåldern hög, dels på att kapten Monica Ahlbin som leder sången endast kan spela ackord till melodier hon känner till. I EFK/M sjungs de aldrig, vilket hänger samman med bruk av annat, nytt material.

På frågan hur psalmbokstillägget (nr 785–868) används svarade tre av de tillfrågade församlingarna i SMK liksom SB/N »ofta».¹⁷ Melkstam har svarat »sällan»; många församlingar i SAM har ännu inte inköpt tillägget. Inte heller MK/M har köpt det. För de oftast små församlingarna i SAM och MK kan det vara en ekonomisk fråga. I SB–EFK/M används det »sällan» och i EFK/M utnyttjas det praktiskt taget aldrig; man använder annat material. Psalmbokstillägget som kom ut till första advent 2003 har alltså ännu inte slagit igenom i frikyrkan i stort. Kanske passar det bäst i SMK och SB som har samarbetat några år om teologisk högskola och gemensam tidning och står varandra nära? I dessa samfund använder man kanske inte heller så mycket material bredvid psalmboken som i EFK.

De svarande ombads ange de 10–20 vanligaste psalmerna.¹⁸ De flesta svaren innehöll inga årstidspsalmer eller psalmer för de kyrkliga högtiderna. Totalt uppgavs 117 psalmer, drygt hälften (64) ingår i den ekumeniska psalmboksdelen.

De vanligaste psalmerna är enligt enkäten:

PoS	frekvens 2005	placering på frekvenslista 1992-94	psalmvalslista 2004
89 Se, jag vill bära ditt budskap	6	4	
336 Jag vill ge dig, o Herre, min lovsång	6	2	
10 Lov, ära och pris	5	8	x
75 När vi delar det bröd	5	1	
11 O, store Gud	4	14	
12 Brist ut min själ	4	10	x
21 Måne och sol	4	17	
249 Blott en dag	4	34	
38 För att du inte tog det gudomliga	3	29	x
40 Kristus vandrar bland oss än	3	48	
108 Gå Sion din konung	3	7	
249 Tryggare kan ingen vara	3	6	
254 Löftena kunna ej svika	3	49	
259 Saliga visshet	3	15	
285 Det finns djup i Herrens godhet	3	9	
300 O, hur saligt att få vandra	3	26	
334 Hur skall jag prisa dig, min Gud	3		
386 Namnet Jesus	3	45	
636 Stor är din trofasthet	3		

17 av de mest frekventa av de vanligaste psalmerna återfinns bland de 49 mest frekventa i den frikyrkliga undersökningen från 1992-94, vilket jag anser tyder på ganska stor konstans i repertoaren. Till de två vanligaste psalmerna 2005 hör rektorn vid Mansimou teologiska seminarium i Kongo Hilaire Nkounkous (1923-) evangelisations- eller missionspsalm:

Se, jag vill bära ditt budskap, Herre,
av hjärtat sjunga ditt lov och pris.
Med glädje vill jag ditt ord förkunna,
som gör den svage vis.
Refr.: Gud låt ditt ord i mitt liv få råda,
att andra där din kärlek kan se.

Ja, låt ditt ord i mitt liv få råda,
då kan din vilja ske.

I den frikyrkliga psalmvalsundersökningen 1992–94 kom denna psalm på fjärde plats på tio i topp-listan. Viktiga anledningar till dess popularitet ligger säkert i den enkla, starkt rytmiska melodin och det raka, direkta språket och lovsångskaraktären. Vidare är det en refrängsång och sådana har alltid varit omtyckta i frikyrkan; refrängen med dess textliga och melodiska repetition fastnar lätt i minnet. I frikyrkan har alltid det personliga ställningstagandet varit viktigt och med psalmens ord kan åhöraren av predikan ge sitt svar: »jag vill bära ditt budskap, Herre». – Jag förmodar att psalmen oftast sjungits omedelbart efter predikan eller som slutsång. Psalmen är också användbar under det man tar upp kollekt till missionen, vilket kan ske ganska ofta. – En betydelsefull orsak till populariteten kan vara det utåtriktade, aktiva draget som påminner om de äldre frikyrkosångerna på temat evangelisation. En annan anledning kan vara att det är en psalm som kommit från ett missionsland. Det som såddes under ofta svåra förhållanden har burit frukt; missionen kommer i retur, vilket är en anledning till tacksamhet och glädje.

De flesta psalmerna på frekvenslistan från min undersökning har väckelse- eller frikyrkoproveniens och majoriteten av dem härstammar från 1800-talet. Sex psalmer (om man räknar in Wesleys nyöversatta »Hur skall jag prisa dig, min Gud») dvs. ungefär en tredjedel är nytillkomna i psalmböckerna, vilket är samma andel som i frekvenslistan från undersökningen 1992–94.

Inte mindre än 15 av de 19 vanligaste psalmerna är hämtade från den ekumeniska psalmboksdelen (79 %). Denna stora övervikt för del 1 skall nog tas med försiktighet; det rör sig om en skattning. Några svarande har beaktat en längre tidsperiod, medan andra redovisat nuläget. Men det är märkligt nog samma andel (79 %) som i undersökningen 1992–94 gäller för de 110 mest frekventa. Det kan se ut som om ingenting förändrats på de 11–13 år som gått sedan den undersökningen gjordes. Ser man däremot till den totala användningen i den tidigare undersökningen kommer man ner till 60 procent för del 1.¹⁹ I ett fall tillåter jag mig tvivla på uppgifterna i ett enkätsvar; av de vanligaste psalmerna i SMK/L kommer 9 av 10 från den ekumeniska delen.

Psalmer från tilläggsdelen till PoS (nr 785–870) uppges endast vara vanliga i SMK/J och SMK/T, som nämner fem vardera, men inte desamma.²⁰ De vanligaste psalmerna i de fyra församlingarna inom SMK har mycket stor

spridning; endast fyra psalmer har valts av mer än en församling.²¹ Man kan anta att skillnaderna varit lika stora om frekvenstabellen upprättats på grundval av faktisk användning och inte på skattning. Även undersökningen 1992–94 uppvisade stora skillnader mellan olika församlingar inom samma samfund. Det stämmer också med min egen erfarenhet.

I samband med att tillägget till PoS och den nya evangelieboken togs i bruk 2003 publicerades en psalmvalslista för några söndagar i taget i *Sändaren*, SMK:s och SB:s gemensamma tidning, som utkommer med två nummer per månad. Psalmvalslistan, som utarbetats av Paul Johansson, pastor emeritus i SMK, lämnar alternativa förslag till ingångspsalm, lovpsalm, psalm före och efter predikan samt slutpsalm liksom den äldre psalmvalslistan, 1990. Jag har bara gått igenom en årgång av den nya listan, som i likhet med den äldre ger stor spridning över psalmboken. Av dess 870 psalmer föreslås 449 minst en gång. Endast femton psalmer föreslås fem gånger eller mer.²² Endast tre av dessa finns representerade på frekvenslistan över de vanligaste psalmerna (markerade med x i tabellen ovan). Inte mindre än tolv av de femton oftast föreslagna psalmerna ingår i del 1 av psalmboken. Sex av de femton hör till det nya materialet. Endast tre har väckelse- eller frikyrko-proveniens. Skall man tolka detta som ett försök att styra bort från väckelse-traditionen? Sex psalmer ingick redan i *Den svenska psalmboken* 1937. Är det ett försök att rädda de äldre psalmerna? Att dessa håller på att falla ur bruk framgick av den frikyrkliga psalmvalsundersökningen 1992–94.

På frågan hur PoS svarar mot behovet av psalmer i huvudgudstjänsten för olika målgrupper svarade alla utom två »mycket bra» för äldre.²³ Även *Segertoner* och *Frälsningsarméns sångbok* fungerar »mycket bra» respektive »bra» för äldre. För mellanåldrarna anser de flesta att PoS fungerar »mycket bra» eller »bra».²⁴ Endast EFK/M anser att den fungerar »dåligt». Den sistnämnda kyrkan använder den sällan. *Segertoner* och *Frälsningsarméns sångbok* fungerar »bra» respektive »mindre bra» för mellanåldrarna.

För barn och ungdom fungerar psalmböckerna påtagligt sämre. För ungdom anser endast SAM/Me att den fungerar bra, medan SMK/J, SMK/A, SB/N, MK/M och SB-EFK/M svarat »mindre bra», SMK/T och SMK/L »dåligt» och EFK/M »mycket dåligt». Ännu sämre fungerar psalmboken för barn. Endast SAM/Me anser att den fungerar bra, SMK/L har svarat »tillräckligt», MK/M »mindre bra», SMK/T, SMK/J, SMK/A och SB-EFK/

M »dåligt», SB/N och EFK/M »mycket dåligt». *Segertoner* och *Frälsningsarméns sångbok* fungerar »mindre bra» respektive »dåligt» för barn och ungdom. För dessa grupper använder man annat material. Det har man alltid gjort i alla samfund.

Så här långt ger enkätsvaren intrycket att församlingarna i stort sett är nöjda med de nuvarande psalmböckerna. De svarar väl mot de äldre gudstjänstdeltagarnas behov, något sämre mot de medelålders. Men bilden blir en annan, när man beaktar att alternativt och kompletterande material är vanligt på många håll även för dessa grupper. Andra sångböcker eller häften brukar användas »ofta» i SB-EFK/M, »sällan» i MK/M²⁵, FA/L, P/L och SAM/Me²⁶. I SMK:s församlingar är läget olika: »ofta» i Alvesta, »sällan» i Lund och »aldrig» i Jönköping och Tumba.²⁷ I SB/N och i EFK/M sker det »aldrig». I EFK/M och P/L har man funnit andra lösningar.

Under senare år har det blivit alltmer vanligt att sjunga lovsånger eller s.k. lovsångskörer och då behövs inte psalmboken. Termen lovsång har fått en ny innebörd och betecknar enkla, innerliga sånger, meditativa eller livligare, med nutida tonspråk, vilka upprepas många gånger. Sången leds ofta av en lovsångsledare och några musiker med olika instrument. I P och FA har man alltid sjungit så kallade »körer». De kan bestå av en refräng eller utgöra en fristående minisång. Lovsånger och lovsångskörer från speciella häften brukas »ofta» i MK/M och SMK/A, medan det »sällan» sker i SMK/J, SMK/T, SMK/L, SAM/Me och FA/L och »aldrig» i SB/N, SB-EFK/M, EFK/M och P/L. En fördel med dessa korta sånger, ofta upprepade, är att de flesta gudstjänstdeltagare snart kan dem utantill och då behöver man ingen sångbok. En stor del av dessa sånger är hämtade från England och Amerika. Liksom tidigare under frikyrkornas historia kommer inspirationen från anglosaxiska länder.

I stället för mer eller mindre tillfälliga sånghäften använder man sig numera oftare av projicering av sångtexten på fondväggen. Detta sker »ofta» i MK/M, SAM/Me, SB-EFK/M, EFK/M och P/L, men »sällan» i FA/L och »aldrig» i SB/N. I SMK är detta ovanligt och jag tror att de svarande församlingarna ger en rättvisande bild av bruket: i Alvesta och Tumba »sällan», i Lund och Jönköping »aldrig».

En ännu radikalare lösning av psalmboksfrågan har man kommit fram till i Pingstförsamlingen i Lund. Där använder man »sällan» *Segertoner*. I

stället sjunger man från en sångbok som man byggt upp i dator och som projiceras på fondväggen. Innehållet är inte fixerat utan man lägger till eller tar bort allt efter behov. Sångerna är hämtade från olika håll, från skivor eller sånghäften, men även sånger från *Segertoner* är inlagda i denna elektroniska sångbok. Bilden av Pingstförsamlingen i Alingsås som ingick i Karin Karlsson undersökning 2000 är likartad så till vida som användningen av *Segertoner* var i avtagande till förmån för lovsånger, bland annat från häften och skivor utgivna av Livets ord och Vineyard.²⁸ Många församlingar bygger i dag upp en egen repertoar.

Sammanfattning och avslutning

Det ekumeniska målet med en gemensam psalmboksdel har i hög grad uppnåtts. Denna del används i dag, enligt de flesta av de tillfrågade församlingarna, lika mycket som de för frikyrkorna speciella delarna. I detta avseende verkar ingen väsentlig förändring ha skett sedan den frikyrkliga undersökningen utfördes 1992–94.

Huruvida de sju (ursprungligen nio) frikyrkosamfund, som enades om en helt gemensam psalmbok, PoS, kommit att få en alltmer gemensam repertoar även beträffande det äldre materialet, så att de också använder varandras särmaterial, har jag inte undersökt.

Det äldre materialet tillkommet före 1800 används i mycket liten utsträckning i PoS, *Segertoner* och *Frälsningsarméns sångbok*, medan psalmer från 1800-talet och med frikyrklig proveniens är i hög grad levande år 2005 liksom i början av 1990-talet, vad gäller PoS. Dessa psalmer utgör majoriteten av de vanligaste psalmerna 2005. De nya psalmerna, tillkomna eller översatta efter 1950, används ofta enligt de flesta av de tillfrågade församlingarna 2005; de utgör en tredjedel av de vanligaste psalmerna liksom 1992–94. Beträffande det man använder i psalmboken tycks ingen förändring ha skett. Däremot har användningen av psalmboken minskat.

Behov av nytt material började göra sig gällande redan mot slutet av 1990-talet och en tilläggsdel till PoS gavs ut 2003. Den har emellertid ännu inte tagets i bruk i många församlingar. Det är svårt säga om den kommer att vara tillräcklig som komplement till PoS. Kanske för SMK och SB? De nuvarande frikyrkliga psalmböckerna fungerar bäst för äldre och mellanåldrarna, medan annat material används för barn och ungdom, vilket alltid varit fallet.

Man kan konstatera att psalmböckerna på många håll har minskat i betydelse och även för äldre och mellanåldrarna används kompletterande material, inte minst den nya typen av enkla, repetitiva lovsånger. I allt fler församlingar, inte bara i Evangeliska frikyrkan och i pingströrelsen, projicerar man sångerna på väggen i stället för att tillhandahålla psalmböcker eller sånghäften. Läger man in sångerna i dator kan man få en egen elektronisk sångbok, ständigt möjlig att förändra och bygga ut. Är det framtidens psalmbok? Det blir ekonomiskt fördelaktigare för en församling, men inte för författare och musiker, som vill ha sin tribut av sitt arbete. Upphovsrättsfrågor kan bli besvärliga. Jag tror inte att en elektronisk psalmbok kommer att ersätta en pappersupplaga, lika litet som den elektroniska boken och tidningen har ersatt papperstidningen och pappersboken. Men behovet av nytt material uppkommer snabbare i vår tid, och ett elektroniskt komplement till psalmboken är kanske en möjlig lösning för att ta tillvara samtidens nya sång och möta behovet av kontinuerlig förnyelse.

Summary

In 1987 nine Free Churches published a common hymnal, *Psalmer och sånger*. The 325 first hymns in this hymnal are the same as in *Segertoner*, 1989 (*Hymns of Triumph*) the hymnal of the Swedish Pentecostal Movement, and *Frälsningsarméns sångbok* (*The Salvation Army's Hymnal*) 1990, *Den svenska psalmboken*, 1986 (*The Hymnal of the Church of Sweden*) and *Cecilia*, 1987, the hymnal of the Catholic Church in Sweden. The common first part of all these hymnals was the result of ecumenical work. The second part of the hymnals is particular to each hymnal, mirroring the tradition of the different churches. My project was to discover how the three Free Church hymnals, *Psalmer och sånger*, *Segertoner* and *Frälsningsarméns sångbok*, are used today. Are they sufficient for what congregations need for their hymns? According to my tentative inquiry in 2005, the first common part of the hymnals is used as much as the second part. This means that the ecumenical goal has been achieved. For the most part, the most common hymns today have their provenance in Free Churches and were written between 1800 and 1950. Even hymns written or translated after 1950 are very much used, while older hymns, written before 1800, are not sung very often. The need for new hymns had been noted already by the

beginning of the 1990s and in 2003 a supplement to *Psalmer och sånger* was published. However, many congregations have not yet bought the supplement, and it is difficult to say if it will be sufficient as a complement to the hymnal. The hymnal, including the supplement, works best for old and middle-aged people.

One can say that the importance of a hymnal has been reduced and hymns and spiritual songs from other sources are used, not least a new type of simple, repetitive songs of praise known as »praise songs.» These are so easy to learn that no hymnal is needed. More and more congregations project the hymn texts on a screen, so they do not need to provide hymnals for their members. Some congregations store hymns in a computer and produce a hymnal of their own, which can always be revised and enlarged, and always be up to date. I do not, however, believe that electronic hymnals will replace printed ones – electronic books do not seem to be replacing the printed book or newspaper. The need for new hymns, however, arises more quickly in our time, and an electronic complement to our hymnals is perhaps a conceivable solution that will make it possible to take advantage of contemporary hymns and meet the need for continuous renewal.

NOTER

1 Melkstam, G., »Psalundersökning pågår», *Mixturen* 1994:2.

2 Karlsson, K., *Om levande psalmer i vår tid*. D-uppsats, Musikvetenskapliga institutionen, Göteborg, 2002.

3 Karlsson, 2002, s. 27 f.

4 Engström, B. O., *Ny sång i fädernas kyrka. Församlingssången i Svenska kyrkan efter införandet av Den svenska psalmboken* 1986. Stockholm 1997, s. 87.

5 31 »Låt oss glada och i tro», 122 »Dagen är kommen», 231 »Oändlig nåd mig Herren gav», 298 »Gud, ditt folk är vandringsfolket».

6 Karlsson, 2002, s. 30.

7 De fyra nämnda i not 5 jämte ytterligare fyra psalmer: 15 »Halleluja! Sjung om Jesus», 17 »Ge Jesus äran», 285 »Det finns djup i Herrens godhet», och 329 »Gud tillhör äran». »Ge Jesus äran» och »Gud tillhör äran» har sitt ursprung i samma sång »A toi la gloire» av E. Budry; den första texten är Bo Setterlinds, den andra Anders Frostensons och L. Å. Lundbergs.

8 Wallin, Filip, Melkstam, Gunnar & Olsson, Philip, *Psalmvallslista. Psalmer och sånger*, 1990.

9 Genom sammanslagning av Helgelseförbundet, Fribaptistsamfundet och Örebromissionen till Evangeliska frikyrkan har de nio samfunden reducerats till sju. En anledningen till samgåendet är de sjunkande medlemssiffrorna i de båda förstnämnda samfunden, vilket lett till ekonomisk åstramning. Glädjande nog har det nya samfundet expanderat.

10 Pastor Christer Zethson besvarade dels enkäten själv, dels kopierade han den och bad en grupp daglediga besvara den, varför jag fick in ytterligare elva svar. Jag har sammanfattat svaren och låtit pastorns svar bli utslagsgivande, då majoritet för något svarsalternativ saknats. Endast en lista över de vanligaste psalmerna avlämnades. Den har upprättats av Zethson i samråd med en församlingsmedlem med stor erfarenhet av församlingens gudstjänstliv. Jag genomförde en intervju med Zethson den 27/10 2005.

11 Enkäten besvarades av kapten Monica Alhbin, som jag även intervjuade den 2/11 2005.

12 191 olika psalmer har sjungits. Men alla agendor var inte sparade under perioden, särskilt sommartidens saknades. Enligt brev den 25/10 2005 från Hans Carlén till undertecknad.

13 SMK/J har svarat »ganska ofta» (43/191, dvs. 22,5 %) men Carléns beräkningar avser melodierna. En omräkning till texter ger 10,5 % (20/191).

14 I SMK/J 68/191 (61,8 %) gällande såväl texter som melodier.

15 I SMK/J »relativt ofta», men »sällan» i SMK/T och SMK/L.

16 90/191 (47 %). Till de 90 texterna kan föras två Taizésånger med tonsatta bibelverser.

17 Alvesta och Tumba svarade »ofta», men Lund »sällan». I Jönköping har inte mindre än 39 (35 %) av de 191 använda psalmerna hämtats från tilläggsdelen. Flera av dem hör till de mest använda under perioden.

18 Svaren från SMK/L och EFK/M innehöll endast 10 psalmer, från SMK/T 12, från SB/N 17 och från SB-EFK/M 19 och från P/L 23.

19 Karlsson, 2002, s. 28.

20 De utgör knappt hälften av de vanliga psalmerna i SMK/T och en fjärdedel i SMK/J.

21 12 »Brist ut min själ» (SMK/L, SMK/J), 75 »När vi delar det bröd» (SMK/A, SMK/T), 334 »Hur skall jag prisa dig min Gud» (SMK/A/, SMK/ J) 336 »Jag vill ge dig, o Herre, min lovsång» (SMK/T, SMK/ J). Detta kan jämföras med de båda församlingar som är anslutna till EFK; endast två psalmer är vanliga i dessa församlingar: »O, store Gud» och »Namnet Jesus».

22 Dessa är: 10 Lov, ära och pris, 12 Brist ut min själ, 18 Allena Gud i himmelrik, 38 För att du inte tog det gudomliga, 86 O Guds kärlek, 122 Dagen är kommen, 183 Som sådden förnimmer Guds välbehag, 238 Jag lyfter mina händer, 245 Jag nu den säkra grunden funnit, 291 Sänd av himlens sol en

strimma, 293 Sanningens Ande, 298 Gud ditt folk är vandringsfolket, 331 Guds härlighet oss styrka ger, 397 Gud Andes kraft ger liv åt allt, 703 Jorden är Herrens.

23 SMK/A och EFK/M svarade »tillräckligt».

24 SMK/L, SB/N och SB-EFK/M anser att den fungerar »tillräckligt bra».

25 I MK/M använder man sånghäftena *Halleluja 1* och *2* m fl.

26 I små församlingar på landsbygden och i sommarhem och dylikt använder man fortfarande *Kristen lovsång*, SAM:s sångbok, innan den gemensamma sångboken PoS togs i bruk. Upplysning från Melkstam.

27 I SMK i Alingsås, som ingick i Karin Karlssons undersökning 2000, användes lokalt sammanställt material i häftet *Sjung lovsång alla länder*. I meditativa kvällsgudstjänster utnyttjades också häftet *I Guds vind*, som innehåller nya sånger översatta från finska. Karlsson, »En framtid full av sång?» Om församlingssång ur gemensam sångbok. C-uppsats. Musikvetenskapliga institutionen, Göteborg 2001, s. 31.

28 Karlsson, 2001, s. 33f.

Ekumeniskt psalmarbete i frikyrkliga trossamfund

TORGNY ERSÉUS

Inledning

Den följande uppsatsen anknyter till Inger Selanders uppsats i denna volym. Tanken med två artiklar om *Psalmer och Sånger* (PoS) i samma volym är att de ska komplettera varandra. De bör alltså läsas i sammanhang. Huvudperspektivet i denna uppsats är efterdyningar till projektet Sampsalm.¹

Bakgrund

På förvåren 1984 var tiden mogen för en sammanjämkning av innehållet i den helekumeniska psalmboksdelen (nr 1–325), ett arbete som blev accepterat av ledarna för femton samfund vid överläggningar i Älvsjö den 9 maj samma år, ledda av ärkebiskop Bertil Werkström.

Dessförinnan hade 1969 års psalmkommitté och arbetsgruppen Sampsalm länge arbetat var för sig med egna bedömningar, frekvens- och värderingsundersökningar.² Ett av underlagen var ett »Index över den kristna församlingssången i Sverige» sammanställt (1979) ur samfundens psalm- och sångböcker av Inger Selander, adjungerad textexpert i båda kommittéerna.³ Vid genomgång av indexets 3 105 nummer och deras varianter använde Sampsalms ledamöter sina rådgivande samfundskommittéer. Dessutom granskades givetvis också annat som ledamöter och samfund föreslagit. Sampsalm kunde t.ex. följa utvärderingsarbetet i 1969 års psalmkommitté och ta ställning till det.

Men 1969 års psalmkommitté hade sina bindande uppdrag och sina uppgifter. I ett skede ställde då en tillfälligt sammansatt grupp av teologer och kyrkomusiker från Lund med omnejd upp som bedömande rådgivare för Svenska kyrkans representanter i Sampsalm, biskopen Sven Ingebrand och domprosten Bengt Åberg, utsedda av Biskopsmötet.⁴

Sampsalm och samfundstraditioner

Sampsalms urval kom till efter majoritetsbeslut och gjordes, vågar jag säga, med varsamhet och hänsyn, bl.a. till olika samfunds tradition och ställning. En inriktning var att just samfundstraditionerna skulle synas i urvalet, särskilt viktigt för den händelse den gemensamma delen («baspsalmboken») skulle bli använd separat i t.ex. undervisning och på sjukhus. Ett antal klassiska psalmer, de i några samfund högprioriterade och »självskrivna», kunde därför accepteras, trots lågprioritering i ett eller annat samfund. Det gällde medeltida hymner som sv ps 1986 nr 50, »Kom, Skaparande, Herre god», psalmer från reformationstiden som nr 33, »O Jesus Krist, som mänskliga blev», nr 226, »O gränslösa frälsning», av William Booth, Frälsningsarméns grundare, och nr 30, »Gud är trofast! så ljöd sången», av pingstpastorn Allan Törnberg. Vid den slutliga sammanställningen föreslog man från Sampsalm att sånger som nr 235, »Pärleporten» och nr 323, »De kommer från öst och väst», skulle få tas bort, men det satte sig psalmkommitténs ordförande emot. Däremot hyste psalmkommittén tveksamhet bl.a. till två av de sampsalmsbidrag som nu hör till de mest sjungna, nr 89, »Se, jag vill bära ditt budskap, Herre», och nr 217, »Gud, för dig är allting klart». Där det förelåg varianter av samma psalm valdes oftast den som var etablerad inom Svenska kyrkan.

Samfundsegna psalmböcker

Den gemensamma delen blev efterhand en första del i fem nya psalm- och sångböcker.⁵ För detta fortsättningsarbete bildades nya grupper. Till Frikyrkliga psalmkommittén för PoS⁶ följde ledamöter som fått sin bedömningsträning uppövad i Sampsalm och där de säkert ofta tänkt: 'Det vi inte får med i den gemensamma delen, tar vi med i den andra'. Efterhand blev det dock klart för gruppen att majoritetsbeslut skulle utestänga sånger som för några samfund ansågs viktiga och angelägna. I arbetets slutfas avsattes därför efter kvotering ett 70-tal nummer till samfundens fria val. Att flertalet av dessa sånger hämtades ur en äldre och väl insjungen repertoar kan var och en lätt förstå. Man vill gärna hoppas att de kom till glädje och nytta i först och främst de samfund som önskat dem. Vilka psalmer det gällde stannade inom kommittén.⁷

Del 2 av PoS är »frikyrkoegen», vilket dock inte betyder att den enbart inriktats på äldre »frikyrkliga» sånger. 386 av dess 459 nummer, dvs. 84 %, är till någon del av så sent datum att de fortfarande är copyrightskyddade – i text, textbearbetning och musik. De 147 nummer som del 2 av PoS har gemensamma med *Den svenska psalmbokens* del 2 är i huvudsak nyare psalmer, som i en avvägning »kyrkligt – frikyrkligt» inte fick det gehör som behövdes för att få komma med i första delen. Sånger som på liknande sätt förenar PoS, Frälsningsarméns sångbok och Segertoner är i huvudsak andra sånger ur en för dem gemensam tradition. För att om möjligt nå fram till identiska text- och melodiversioner av sådana gemensamma sånger fortsatte samarbetet i det längsta mellan sångbokskommittéerna.

Den beskrivning jag gett understryker två förhållanden, dels att det samlade innehållet i PoS inte kunde och inte heller kan förväntas motsvara alla önskemål och behov i alla församlingar, dels att sångversioner som ändrats i den omfattning att de inte känns helt bekanta kan ha blockerat användningen. Så har t.ex. knappast alla s.k. återrytmiserade koraler ännu allmänt anammats i frikyrkan; istället för att bli sjungna på gammalt känt sätt har de kanske inte blivit sjungna alls. Faktiskt var det Svenska Baptistsamfundet och Örebromissionen som i sin sångbok *Psalmsång* (1966) kom först med att helt satsa på de reviderade melodiformerna.

Nya psalmer, också de med mindre lätta melodier, menar jag har fått ett gott insteg i många församlingar och sjungs gärna. Dit hör texter av alla de stora nutida psalmdiktarna, t.ex. Frostenson, Hallqvist, Hartman, Norberg, Ellingsen och Kaan. Av en växande vana vid ett nytt, fräschare språk och delvis nya ämnesområden kan möjligen sånger från en äldre frikyrko-tradition ha ställts i något slags sångskugga i somliga församlingar. Bra eller mindre bra, det får framtid och erfarenhet utvisa.

Efter 1987

Frikyrkliga psalmskommittén tilläts fortsätta efter 1987, för uppföljning och stimulans. En uppgift blev att genom undersökningen 1992 – 94⁸ få veta hur PoS tagits emot av församlingarna. Resultatet gav kommittén en glädjande antydning: 99 % av de 784 psalmerna/sångerna hade använts någon gång någonstans. Endast åtta nummer var omarkerade, två från del 1 (nr 163, »På lidande byggd är Guds kyrka», och nr 187, »Nu är en dag framliden»,

sex i del 2 (nr 725, »En dalande dag, en flyktig stund, 727, Låt gråten och klagan få stillna, 747, Hur mäktig är den sabbat, 755, Låt rätten flyta fram, 759, Som hjorten trängtar till vattubäckar, och 765, Kristus är sannerligen uppstånden».⁹

Utan invändningar och kritik har PoS inte blivit. Tidningen *Sändaren*, mest spridd inom Svenska Missionskyrkan och Svenska Baptistsamfundet, har förmedlat en och annan synpunkt på att PoS skulle vara föråldrad, inte tillräckligt barninriktad, ha felaktig genderinriktning osv. En ledarskribent hänvisade till en församling som ansåg att inte mer än högst hälften av innehållet var användbart. Men någon stor diskussion har inte förekommit. Har trots invändningarna antal och urval ändå räckt för den mångfald av församlingstyper som PoS skulle betjäna? Min hypotes är att små församlingar skulle använda högst 50-talet olika sånger under ett år, en aktiv församling kanske högst 200, och det antagandet får visst stöd i Inger Selanders enkät,¹⁰ där Immanuelskyrkans församling i Jönköping under ett och ett halvt år sjungit sammanlagt 191 av de 868 numren i PoS med tillägg. En seriös och rimlig undran kan formuleras så: Har aktuella gudstjänstledare hunnit ta sig tid att upptäcka PoS så att de vet vad den förmedlar?

Min erfarenhet och tolkning är:

- att det finns små församlingar som fortfarande sjunger ur en äldre sångbok, kanske främst av ekonomiska skäl
- att det är församlingar i de »äldre» samfundet som mest använder PoS, ofta mycket flitigt
- att det i vissa församlingsskulturer blir vanligare att sånger projiceras på vägg; det har sina upphovsrättsliga problem men tycks på sina håll faktiskt vitalisera själva sjungandet.¹¹

»När vi använder psalmer över huvud taget»¹² antyder att andra sånger fått ersätta traditionell församlingssång, men det säger inget om själva sjungandets plats i gudstjänster. Även före 1980-talet begränsades församlingssången i viss tradition till förmån för inslag av solister, smågrupper och körer. Där den traditionen fortsatt har kanske inte heller PoS fått något större genomslag. Å andra sidan har säkert församlingar på en ort närmat sig varandra tack vare en gemensam sångskatt. Gemensam psalmbok, i regel PoS, har också förenklat situationen för sammanslagna ekumeniska församlingar.

Tillägg 2003

1999 utsåg Sveriges Frikyrkosamråd en psalmgrupp med uppgift att följa psalmutvecklingen. Den startade med att i en »psalmbank» sätta in det man tyckte saknades i PoS. När det stod klart att PoS skulle utges med ny evangeliebok inriktade sig gruppen mer koncentrerat på ett kompletterande tillägg. Gruppen skilde sig från Frikyrkliga psalmkommittén därigenom att den inte var personvald av samfunden utan av frikyrkosamrådets styrelse och att den alltså inte hade ett officiellt mandat att ta fram detta tillägg. Beslutsvägen blev då att gruppen förelade de tidigare nio samfunden (sju året 2003) ett förslag.¹³ Efter remissbehandling och mindre kompletteringar antogs detta material som tillägg till nytugåvan av PoS 2003.¹⁴

Tillägget har några klart synliga källor. Taizésånger var 1987 ännu inte vanliga i friförsamlingarna. Några kändes nu självklara och de för gruppen viktigaste och textligt mest acceptabla valdes. Samma gällde ett antal korta sånger från kommuniteten Iona i Skottland och sånger ur *Psalmer i 90-talet*.¹⁵ Bibelvisor, särskilt s.k. lovsånger (*worship songs* i den engelskspråkiga världen), har sedan 1987 fått både nya uttryck och en vidare spridning i vårt land. PoS 1987 innehöll 16 stycken. En stor fråga var nu i vilken omfattning fler skulle tas med. Den ställdes öppet till »tyckarfolket» på SMK:s och SB:s intranet »Skutan» och det entydiga svaret var: 'Välj några som tecken på att genren är rumsren men bara de ni tror är mest livskraftiga'.

Urvalet i tillägget 2003 innehåller i övrigt sånger från olika länder, spridda genom Kyrkornas världsråd, vidare nyare andlig visa från Finland, sånger ur ungdomskörers repertoar osv. Den textliga och melodiska förnyelsen är tydlig. En och annan ämnesförstärkande sång finns också med, som en om kyrkobyggnaden, nr 800, »Vi tackar dig att tron har funnit tillflykt», samt nr 807, »Ditt uppdrag, Jesus», och nr 808, »Här är jag, Herre», som förnyar avdelningen »Vittnesbörd – tjänst – mission», vidare påsksångerna nr 815, »Jesus har uppstått», och 816, »Kristus lever! Fri och stark vandrar han på vårlig mark». Dessa påskspsalmer är inte låsta till en bestämd dag, säger inte att Kristus uppstod »i dag».

Inför i morgon

Tillägget till PoS 2003 är det enda konkreta exemplet på fortsatt psalmarbete inom »frikyrkorna». Under år 2006 kommer dock Svenska Missionskyrkans och Svenska Baptistsamfundets sångarförbund att föra samtal om psalmen som kommunikation och om betydelsen av psalmförnyelse. Återstår att se vad som kommer ur det.

Det finns många exempel på samfundsöverskridande »samarbete» bland psalmerna i den ekumeniska psalmboksdelen. Jag tar nr 12 som exempel, »Brist ut, min själ, i lovsångs ljud» med text av metodisten Fanny Crosby, översättning av missionsförbundaren Erik Nyström, textbearbetning av dominikansystemen Catharina Broomé och musik av baptistpastorn Robert Lowry. Just nu kan den förena svensk kristenhet.

Kommer morgondagens kristna sång att vara förenande eller skiljande? Förnyelsen tar sig olika uttryck, bevarandekulturer står på vakt. Kulturella och religiösa skillnader i församlingskulturer syns redan, inte bara som små gränser *mellan* samfund utan också *inom* samfund. Detta är kanske inte nytt. Men vad gjorde vårt ekumeniska psalmarbete möjligt på 1980-talet? En omfattande gemensam psalmboksdel eller en för PoS-samfunden helt ny psalmbok, vore de alls möjliga i dag?

Och inför i morgon – har vi psalmer och sånger med sådan substans och slitstyrka att de kan accepteras av kommande generationer? Vi vet inte. Per Olof Nisser uppehåller sig i sin avhandling *Ett samband att beakta* (2005) vid svårigheterna för 1969 års psalmkommitté att hitta angelägna psalmer för vissa viktiga områden, ett problem den för övrigt delat med andra. »Det tar 25 år att bli psalmdiktare» sade Anders Frostenson.¹⁶ Även om det skulle gå fortare, kommer nya upphovsmän ändå alltid och i tid att behöva insikt, träning, erfarenhet och stimulans. Varje tid behöver ju ny psalm. Kan vi göra något gemensamt, en gång till?

Summary

The Swedish Hymnal of 1986 includes both an ecumenical section (hymns 1–325) and a denominational section. This essay describes how the majority of Christian denominations worked together to form the ecumenical section of the hymnal. An inventory of the hymns sung in the various Chris-

tian churches in Sweden recorded 3,105 hymns to choose from. The final selection is based on extensive study and evaluation by the committee appointed for this task.

The various denominations (or groups of denominations) later developed their own additions. This essay focuses on »Hymns and Songs» which was the common project for 9 Christian denominations.

As in the Church of Sweden, development work on new hymns has continued in the various denominations. In connection with the »Hymn and Songs» project, an appendix was published in 2003, which included hymns from the Taizé and Iona traditions, as well as Bible songs and worship service songs.

Perhaps the ecumenical project was just a one-time phenomenon, or is it possible that this sort of project will happen again? New hymns are always in demand but the ecumenical climate and needs of the various denominations vary.

NOTER

1 Författaren var involverad i svenskt psalmarbete från omkring 1969 till 2003, som musikexpert i 1969 års psalmskommitté, medlem av SMF:s sångboks-kommitté och utredningssekreterare i den ekumeniska arbetsgruppen Sampsalm (konstituerad i maj 1978), senare också som ordförande i Frikyrkliga psalmskommittén och i Sveriges Frikyrkosamråds psalmgrupp.

2 Om Sampsalm se *Betänkande av 1969 års psalmskommitté*, Band 1. Psalm-boksrevisionen. Inledande redovisning. Provsamling för advent, jul och dagens tider. Kap. 7, Arbetet med frågan om en gemensam ekumenisk psalmbok, SOU 1981:49 s. 87–92; *Betänkande av 1969 års psalmskommitté*, Band 4. Psalmer från andra sångböcker än Den svenska psalmboken med tillägg. Urval för en gemensam psalmbok, sammanställt av Sampsalm (det då aktuella och av 1969 års psalmskommitté ännu ej genomgångna sampsalmförslaget i text och noter), SOU 1981:52; Erséus, Torgny, »Ekumenisk baspsalmbok», *Svensk Kyrkomusik* 1982 nr 1B, även i *Hymnologi idag*. Nordisk ekumenisk skriftserie 10, Nordiska Ekumeniska Institutet 1983; *Slutbetänkande av 1969 års psalmskommitté*, Volym 2. Den svenska psalmboken. Historik, principer, motiveringar, avsnitt 2.17, Frågan om en ekumenisk psalmbok i historiskt perspektiv, SOU 1985:17, s 94–100; Erséus, Torgny, »På väg till ekumenisk psalmbok», i *Den svenska psalmboken. Förslag*, 1985, s. 733–752. Om arbetet i Frikyrkliga psalmskommittén och förslaget till samfundsdel i Nivenius, Olle, *En psalmbok blir till*, 1986, kapitlet »Sampsalm», s. 53–65; Nisser, Per Olof, »En ekumenisk psalmbok» i *Vår nya psalmbok*, 1987 s. 152–165. Temanummer om PoS i *Mixturen* 1994 nr 2 (Frikyrkliga studieförbundet);

Erséus, Torgny, »Bilden av Sampsalm – rätt eller fel?», bilaga till *Protokoll från Koralseminarium vid Musikvetenskapliga institutionen, Lund, 25 oktober 2000*.

Engagerade samfund i Sampsalmprojektet var Adventistsamfundet, Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, Fribaptistsamfundet, Frälsningsarmén, Helgelseförbundet, Katolska kyrkan i Sverige, Liberala Katolska kyrkan, Metodistkyrkan, Pingströrelsen, Svenska Alliansmissionen, Svenska Baptistsamfundet, Svenska Frälsningsarmén, Svenska kyrkan, Svenska Missionsförbundet och Örebromissionen.

3 Selander, Inger, *Index över den kristna församlingssången i Sverige*, utarb. av Inger Selander, utg. av Sampsalm, 1979.

4 Deras medverkan i arbetet vederlägger en uppfattning som ibland framskymtat – att Sampsalm skulle vara detsamma som »de frikyrkliga».

5 Dessa psalmböcker var *Den svenska psalmboken* 1986 med EFS-tillägg 1986, *Psalmer och Sånger* 1987, *Cecilia* 1987, *Segertoner* 1989 och *Frälsningsarméns sångbok* 1990.

6 PoS-samfunden var Adventistsamfundet, Fribaptistsamfundet, Helgelseförbundet, Metodistkyrkan, Svenska Alliansmissionen, Svenska Baptistsamfundet, Svenska Frälsningsarmén, Svenska Missionsförbundet och Örebromissionen.

7 Ingen tänker väl annat än att en liten handfull »stridssånger» var mest angelägna för Svenska Frälsningsarmén.

8 Se Inger Selanders uppsats i denna volym.

9 Författarens kommentar: Hade undersökningen gjorts också i min egen församling, hade i vare fall den sistnämnda inte varit okryssad, eftersom den hörde till vår påsktradition.

10 Se Inger Selanders uppsats i denna volym.

11 Jag kan i stort dela de slutsatser och värderingar som framkommer i Inger Selanders artikel i denna volym.

12 Citat från Inger Selanders uppsats i denna volym.

13 Efter det att Fribaptistsamfundet, Helgelseförbundet och Örebromissionen gått samman och bildat Evangeliska Frikyrkan.

14 För Verbumutgåvan 2003.

15 Nissers och S-Å. Selanders uppsats i denna volym.

16 Samtal med författaren 1979.

Den nya katolska gudstjänstboken

ANDERS EKENBERG

När detta skrivs är den nya, fjärde upplagan av den katolska psalmboken *Cecilia* i stort sett färdigställd. Boken är emellertid ännu inte slutgiltigt formellt godkänd, och den tas inte i bruk förrän tidigast till första advent 2007.¹

Redan en jämförelse mellan den tredje upplagan från 1987 och den nya upplagan kan ge en viss inblick i läget när det gäller katolsk gudstjänstsång i landet och de förändringar som denna sång genomgår.

Den nya boken får undertiteln »Katolsk gudstjänstbok», inte som sina föregångare »Katolsk psalmbok». Med den nya undertiteln betonas att boken är mer än en psalmbok. Den innehåller allt det som ur församlingens synpunkt behövs för gudstjänstfirandet, alltså inte bara melodier och sångtexter. Redan i *Cecilia* 1987 fanns en kortfattad ordning för mässan och för bönegudstjänster (laudes, bön under dagen, vesper och completorium). Nu kommer dessutom ordningar för de vanligaste sakramenten och andra kyrkliga handlingar (t.ex. dop, vigsel och begravning) att ingå. Vidare är kollektbönerna och bibelläsningarna för alla kyrkoårets söndagar och vissa större fester och högtidsdagar avtryckta, liksom i evangelieboken i *Den svenska psalmboken*. Denna utökning av innehållet har krävt hushållande med det utrymme som ägnas psalmer och sånger. Bokens omfång beräknas till omkring 1370 sidor. Utöver själva gudstjänstboken publiceras en försångar- och ackompanjemangsutgåva (»musikutgåva») i tre delar: del 1–2 med psalmer och mässmelodier, del 3 med psaltarpsalmer och cantica.

Det romersk-katolska² kyrkoåret har, sedan 1969, en något annorlunda struktur än det kyrkoår som man vanligen följer i Sverige. Detta präglar givetvis också uppläggningsen av den del av avdelningen Psalmer och hymner som innehåller sånger för olika delar av kyrkoåret. (Avdelningen Psalmer och hymner är den del av boken som innehåller vanliga psalmer m.m.) Kyrkoårets centrum är de heliga tre påskdagarna (*triduum sacrum*) fr.o.m. skärtorsdagens kväll t.o.m. påskdagen. Under de delar av året då det inte är adventstid,

jultid, fastetid eller påsktid infaller vad som kallas tiden »under året» (*tempus per annum*): en löpande serie veckor och månader då man läser evangelietexter fortlöpande ur Matteus-, Markus- resp. Lukasevangelierna. (Johannevangeliet är knutet till påsktiden och särskilda högtider samt används för att komplettera Markusevangeliet, som inte förslår till en hel årgång.)

Guds lamm, som bort - ta - ger värl - dens syn - der,
 för - bar - ma dig ö - ver oss. Guds lamm, som
 bort - ta - ger världens syn - der, giv oss din frid.

Fig. 1 »Guds lamm» för advents- och fastetiden.

I möjligaste mån har i nya *Cecilia* alla kyrkoårets festperioder och alla viktigare högtidsdagar fått sina speciella sånger. Likaså har nu kyrialet – dvs. melodierna till mässans fasta led: Kyrie, Gloria osv. – redigerats så att olika melodier i högre grad än tidigare är knutna till bestämda kyrkoårsperioder. (I någon mån finns en sådan kyrkoårsanknytning av de latinska mässmelodierna; de används i viss utsträckning fortfarande, särskilt i vissa församlingar.) För advents- och fastetiderna finns en egen serie melodier (med ett särskilt Kyrie för advent och ett annat för fastan), för påsktiden en serie, för högtider i allmänhet en serie. Ytterligare en serie är ämnad för advents- och fastetiderna och vanliga vardagar. De olika serierna har i viss mån olika musikalisk karaktär. De kyrkoårsbundna serierna kompletteras av några serier som kan användas när man så vill. (Jfr *fig. 1.*)

Sången i gudstjänsten

Psalmsången spelar inte riktigt samma bärande roll inom den katolska kyrkan som t.ex. inom Svenska kyrkan. Många gudstjänster firas helt utan psalmsång. Visserligen kan man numera, efter Andra Vatikankonciliet's liturgireform, använda det som här i landet kallas psalmer som fullgiltig ersättning för en del av de sånger och sångtexter som står i de officiella liturgiska

böckerna. Men för att ta mässan, den viktigaste gudstjänstformen, som exempel, så finns inom dess ram bara utrymme för tre eller allra högst fyra psalmer. Det vanligaste är att man sjunger en ingångspsalm, kanske en offertoriepsalm (som dock kan ersättas av musik eller tystnad) och en psalm i slutet av mässan.

Däremot firas gudstjänst gärna med sång, och numera kan man välja att sjunga eller inte sjunga på ett mycket friare sätt än tidigare. De flesta sångpartierna i mässan är av andra slag än psalmer: växelbönera Kyrie och Agnus Dei, hymnen Gloria, trosbekännelsen Credo, acklamationen Sanctus, det mycket ofta sjungna Fader vår (eller Pater noster), psaltarpsalmen med omkväde efter den första läsningen, Halleluja med vers före evangeliet och kanske ytterligare några acklamationer. Mässordinariatet sjungs oftast på svenska. För det mesta finns inte heller någon tendens att församlingen sjunger med mer aktivt i psalmer än i andra liturgiska sånger. Det ger gudstjänstsången en annorlunda karaktär än i Svenska kyrkan.

Själva musikvalet är kyrkorättsligt sett mycket fritt. Det råder visserligen inte helt fritt val när det gäller texter, men det finns fastställda, obligatoriska melodier endast till prefationen och ett antal likartade recitationsmelodier. Det möter alltså inget hinder att om man så vill byta ut de i psalmboken föreslagna melodierna till t.ex. mässans ordinarium mot annan musik. (Gudstjänstordningen innehåller dock vissa anvisningar om hur respektive sånger ska eller kan utföras, till exempel om vilka som ska sjungas som gemensam församlingssång och vilka som kan utföras av en kör eller körgrupp.) I regel används emellertid de i psalmboken föreslagna melodierna, och de fungerar också som ett viktigt föreningsband. Den mest sjungna och mest välförankrade serien är den som i nuvarande *Cecilia* heter Mässa 2 och består av en kombination av ett försvenskat engelskt Gloria och Sanctus + Agnus Dei ur »allmänna serien» inom Svenska kyrkan (se *fig. 2*).

De kyrkomusikaliska resurserna i Stockholms katolska stift, som omfattar hela landet, är blygsamma. Det finns bara en handfull anställda musiker och ytterligare ett fåtal arvoderade. Huvudansvaret för sång och musik bärs av frivilligkrafter. Detta skapar naturligtvis ett stort utbildningsbehov. Under de senaste decennierna har då och då olika kurser och sammankomster i utbildningssyfte anordnats, men först nyligen har en utbildningsverksamhet i mera planmässig form kunnat påbörjas. Det första steget blev en tvåårig distansutbildning som genomfördes 2003–2004 för tjugo försångare och orgelspe-

The image shows a musical score for a Mass. It consists of two systems of music. The first system is marked 'P' (piano) and contains two staves of music with the lyrics: 'Ä - ra va - re Gud i höj - den och frid på jor - den åt män - ni - skor som har hans väl - be - hag.' The second system is marked 'Alta' and contains six staves of music with the lyrics: 'Vi lo - var dig, vi väl - sig - nar dig, vi till - ber dig, vi pri - sar och ä - rar dig, vi tac - kar dig för din sto - ra här - lig - het. Her - re Gud, him - mels - ke ko - nung, Gud Fa - der alls - mäk - tig. Her - re, Guds en - föd - de Son, Je - sus Kris - tus. Her - re Gud, Guds lamm, Fa - derns Son. Du som bor - ta - ger världens syn - der, för - bar - ma dig'.

Fig. 2 Början av »Ära vare Gud i höjden» ur den mest sjungna mässerien (nuvarande Mässa 2).

lare. (En andra omgång är planerad att starta 2007.) Utbildningen var individuellt anpassad efter deltagarnas förkunskaper. Huvudämnen i den var fyra: sång (inkl. träning av försångaruppgiften i liturgin), liturgiskt orgelspel, körsång – kördirigering och liturgik. Antalet körer och körgrupper i stiftet ökar steg för steg, bland annat som en följd av den utbildningen.

Enhet och mångfald

Endast omkring 25 procent av katolikerna i Sverige är födda eller uppvuxna i landet. Kyrkan blir därmed en mötesplats för människor från vitt skilda kulturer och världsdelar. Det sätter med nödvändighet sin prägel även på

vad som sjungs; samtidigt är det en viktig uppgift att försöka skapa samhörighet och gemensam identitet bland annat med hjälp av en fungerande gemensam sångskatt. Till de största invandrargrupperna hör polacker, kroater och latinamerikaner. Huvudspråket för gudstjänstfirandet är svenska, men det förekommer också mer eller mindre regelbundna »nationella» gudstjänster på olika språk.

Till den katolska kyrkan i Sverige räknas dessutom ett antal tusen kristna som tillhör olika orientaliska kyrkor som lever i full gemenskap med övriga delar av den katolska kyrkan och påven; den största gruppen är kaldéer från Irak. Dessa firar sina respektive orientaliska liturgier. Deras gudstjänstfirande påverkas inte alls av den nya gudstjänstboken.

Både i *Cecilia* 1987 och i nya *Cecilia* finns ett antal psalmmelodier som representerar de stora invandrargruppernas sångskatt. Det har funnits ett starkt önskemål att utöka denna repertoar med ytterligare sånger som i god svensk version skulle kunna bli värdefull gemensam egendom för katolikerna i Sverige. Det har dock visat sig mycket svårt att på kort tid få fram tillräckligt lödiga svenska texter till dessa sånger, och den uppgiften kvarstår att lösa.

Ett av målen i arbetet med nya *Cecilia* har dock varit att få fram sånger med varierande proveniens och karaktär. Till saken hör att en hel del av sångerna i *Cecilia* 1987 har melodier som har bedömts som väl svårsjungna. Arbetet med nya *Cecilia* har därför präglats av en medveten strävan att sänka den genomsnittliga musikaliska svårighetsgraden något. Vissa onödigt svårsjungna sånger har fått enklare melodier (jfr fig. 3), andra – som inte bedömts som omistliga – har utgått. I fler fall än i *Den svenska psalmboken* återkommer samma melodi till flera texter.

Principen att varje text ska ha sin egen melodi förefaller helt omöjlig att ha i de små sammanhangen i den katolska kyrkan i Sverige. Inlärningsuppgiften blir för stor, och det behövs en mera begränsad melodirepertoar som kan bli kyrkans gemensamma egendom.

Hänvisningar till alternativa melodier görs nu vid fler nummer än i *Cecilia* 1987; om man följer dem blir antalet använda melodier mindre. Likaså förekommer medveten återanvändning av tidigare kända melodier till några nya texter. Principen att varje text ska ha sin egen melodi präglade svenskt psalmboksarbete under decennierna före 1987, men det har inte tätt sig möjligt att genomföra särskilt radikala förändringar på det här området.

O Je - su hjär - ta, rikt och varmt, när du vårt
 hjär - tas mör - ker ser vill du oss fyl - la med ditt
 ljus och he - lig i - ver du oss ger.

O Je - su hjär - ta, rikt och varmt,
 vill du oss fyl - la med ditt ljus

när du vårt hjär - tas mör - ker ser, O Je - su
 och he - lig i - ver du oss ger.

hjär - ta, rikt och varmt, ge värl - den liv, ge fol - ken
 fred och för ditt ri - ke oss be - red.

Fig. 3 Ett exempel på melodiförenkling i nya *Cecilia*: den hittillsvarande och den nu valda melodin till en psalm för Jesu hjärtas dag.

Det märks i nya *Cecilia* att principen i varje fall för katolskt vidkommande ifrågasätts. I *Cecilia* 1987 förekom – förutom hänvisningar till annan version av samma melodi – hänvisningar till annan version av samma melodi («Se även ...») vid 15 nummer, och 61 melodier hade mer än en text. I den kommande *Cecilia* är motsvarande siffror 31 resp. 70, samtidigt som det totala antalet psalmer och hymner har minskat något (se nedan).

Tidigare katolska psalmböcker

Den inhemska katolska psalmbokshistorien började med en bön- och sångbok, *Skyddsengeln*, som utkom 1887. Den begränsade sångrepertoaren både i den och i sångboken *Cecilia* 1902 var tyskt influerad; det speglar att

en betydande andel av det dåtida katolska prästerskapet i Sverige hade tysk bakgrund. Samma bakgrund var skönjbar även i den av monsignore Bernt David Assarsson redigerade andra upplagan av *Cecilia*, 1950. Men samtidigt var det den första inhemska katolska psalmbok i vilken det fanns en medveten strävan att knyta an till och använda det ur katolsk synpunkt bästa och mest användbara av den efterreformatoriska svenska psalmskatten. Sedan dess är t.ex. »Bereden väg för Herran» och »Vad ljus över griften» självklara i katolsk gudstjänst. Andelen sånger som härstammar från efterreformatorisk sångtradition var ännu större i *Cecilia* 1987, inte minst genom anslutningen till sampsalmprojektet (nr 1-325 gemensamma med fjorton andra samfund).

Den ekumeniska dimensionen

I den nya, fjärde upplagan av *Cecilia* minskar andelen sånger som är gemensamma med andra samfund. Detta har två anledningar. Dels har det visat sig att en alltför liten del av del 1 (nr 1-325) används för att det skulle vara motiverat att ta in hela denna del i den nya boken, där nu mycket annat än psalmer måste få plats. (Det urval som gjorts har redigerats in i en enda sammanhängande serie psalmer och hymner.) Dels har utvärderingar av *Cecilia* 1987 visat att det saknats sånger för en lång rad tillfällen i gudstjänstlivet, luckor som inte gått att fylla enbart genom övertagande av sånger ur andra samfunds sångböcker.

Innehållet fördelar sig på nedanstående sätt (fig.4). Översikten gäller enbart avdelningen Psalmer och hymner, och andra delar av psalmboken (med mässmelodier, psaltarpsalmer m.m.) är inte medräknade:³

	<i>Cecilia</i> 1950	<i>Cecilia</i> 1987	Nya <i>Cecilia</i>
Totalt	328	561	600
Gemensamma	61 (19%)	Del 1:325 (58%) Del 2:67 (12%) S:a 392 (70%)	Ur del 1 1987:175 (29%) Övriga: 102 (17%) S:a 277 (46%)
Egna	267 (81%)	169 (30%)	(323%)

Fig.4 Översikt över gemensamma och egna psalmer i *Cecilia* 1950, 1987 och Nya *Cecilia*

Urvalet ur nuvarande del 1 (nr 1–325) har främst gjorts med ledning av vad som kommer till någorlunda flitig användning i församlingarna. Två sångkategorier har fått stryka mer på foten än andra. Dels gäller det äldre lutherska koraler som textligt och/eller musikaliskt har ansetts alltför tunga eller som innehållsligt har ansetts alltför ensidigt kretsas kring problematiken synd–nåd. Dels gäller det sånger ur väckelsetraditionerna som bedömts vara mindre passande i ett katolskt liturgiskt sammanhang och alltför inriktade på individens gudsmöte och erfarenhet.

De 175 sånger ur nuvarande del 1 som ingår även i nya *Cecilia* har dock avsevärt skiftande härkomst. Visserligen har en del äldre lutherska klassiker som »Allena Gud i himmelrik, O Jesus Krist, som mänska blev, Kom, helge Ande, Herre Gud, Det går ett tyst och tåligt lamm» och »Vår Gud är oss en väldig borg» strukits. Men t.ex. Martin Luthers julpsalmer, liksom »Se, Jesus är ett tröstrikt namn, Jag lyfter mina händer, Wachet auf» och många andra finns kvar. Och visserligen har t.ex. »Kom, låt oss nu förenas här, Det susar genom livets strid, O salighet, o gåtfullhet» och »I tro under himmelens skyar» nu fått utgå. Men kvarstår gör t.ex. »O store Gud, Gå, Sion, din konung att möta, Här en källa rinner» och »Amazing Grace». Det har kommit några nytillskott ur väckelsetraditionerna: Lina Sandell-Bergs »När hela jorden sover» och den av Artur Erikson sjungna »Frälsare på korsets stam». Relativt många av de psalmer som i nuvarande psalmbok finns i avdelningarna om det kristna livet, och där många har väckelsebakgrund, har nu fått stå tillbaka. Det sammanhänger mindre med deras musikaliska karaktär än med den prägel som texterna har: texter som för katolsk bedömning snarare är av den enskilda börens karaktär än gudstjänstsånger.

Disposition och ämnesrubriker i avdelningen Psalmer och hymner anknuter till disposition och rubriker i nuvarande del 1, men vissa smärre justeringar har gjorts, dels för att språkbruket ska harmoniera bättre med genomsnittligt katolskt språkbruk i landet, dels därför att fördelningen av stoffet har krävt att vissa ämnesavdelningar slagits ihop medan andra delats upp på flera.

Sångerna ur nuvarande del 1 har i huvudsak behållit både text och melodiversion därifrån. Några undantag har dock gjorts. I några enstaka fall har aldrig använda eller föga användbara strofer strukits (sv ps 1986:83 »Som klaraste vattuflöden», vers 1 och 134 »Gläns över sjö och strand»,

vers 3-4). Sv ps 1986:71 »Som spridda sädeskornen» har fått en vers 2 om kalken ur den finlandssvenska lutherska psalmboken, 145 »När världens Frälsare jag ser» har fått Anders Frostensons ursprungliga text, och 125 »Från himlens höjd» har bytts ut mot motsvarande psalm i en äldre finlandssvensk version. De ganska flitigt förekommande s.k. gavottrytmerna i barockmelodier har ändrats tillbaka till den tidigare rytmiseringen, när denna är förutsatt av texten (t.ex. 34 »Vänligt över jorden glänser» och 149 »Detta är den stora dagen»); taktstrecken dras alltså annorlunda i dessa fall. 163 »På lidande byggd» har fått en ny, folkvisartad melodi i stället för den marschartade melodin från Wittenberg 1524. 113 »Det är en ros ut-sprungen» står med rytmiserad melodi, så som den sjungs i bl.a. Tyskland, inte med nuvarande psalmboks utjämnade melodivariant. Dessa förändringar har bedömts vara så små att de inte ska vara störande.

Naturligtvis har även sånger hämtade ur enskilda andra samfunds sångböcker i regel behållit den melodi de har där. Ett undantag som kanske bör nämnas är att sv ps 1986:623 »Låt gråten och klagan få stillna» har fått samma melodi som 163 »På lidande byggd». Likaså har sv ps 1986:509 »Av goda makter underbart bevarad» fått den melodi som motsvarande text har i *Evangelisches Gesangbuch*, en lättsjungen och flödande melodi från 1959 av Conrad Abel (fig. 5).

Av go-da mak-ter un-der-bart be-va-rad det främman-
 de och ny-a vän-tar jag. Guds nåd är ny var af-ton
 och var mor-gon. Han vän-tar oss i var-je ny-väckt dag.

Fig. 5 Melodin till »Av goda makter underbart bevarad», ur *Evangelisches Gesangbuch*.

Nya sånger

När det gäller den stora andel av avdelningen Psalmer och hymner som är nytillkommen jämfört med *Cecilia* 1987, nämligen hela 225 sånger (38%), har variationsrikedom och bredd eftersträfvats. 43 sånger, alltså ungefär var femte av de nya, har hämtats ur *Den svenska psalmboken*. Nedan görs en uppställning av var originaltexter resp. melodier har sitt ursprung. I tabellen anges antal texter resp. melodier. Rena bibeltexter, enkla bönerop och liknande texter har inte räknats med (fig. 6).

	Latin	Slaviskt-ortodoxt	Sverige	Norge-Danmark	Finland	Tyskland	Nederländerna	Frankrike-Schweiz	Taizé	Liknande (svenskt)	Italien	Kroatien	England-USA	Afrika	Asien	Latinamerika
Text	12	1	83	4	8	14	4	8			1		7	1	4	4
Musik	35	7	69	20	8	24	9	18	13	3	1	1	15	1	5	3

Fig. 6 Förhållandet mellan svenskt originalmaterial och material med utländsk härkomst.

Mer än hälften av de i underlaget till tabellen förtecknade texterna är svenskt originalmaterial, med enstaka undantag tillkommet under de senaste årtiondena och till stor del nydiktat för nya *Cecilia*. Helt nytillkomna och omedelbart för nya *Cecilia* skrivna originaltexter och nytolkningar av texter på främmande språk är i genrerna psalmer, hymner och visor inte mindre än 60 stycken. Bakgrunden till det omfattande nyskapandet är främst de stora behoven av nya sånger för särskilda ändamål. Dessa tillfällen är av allehanda slag: det har behövts fler sånger för vissa av kyrkoårets högtider som är egna för den katolska kyrkan, fler sånger för de många helgondagarna, fler offertoriesånger med mera. Sångtexterna från andra länder och regioner är spridda över snart sagt alla ämnesområden. Inte så få kommer från latinet och fornkyrkan/medeltiden (fig.7). Åtta sånger är från Finland; det hänger samman med att boken är tänkt att betjäna även svenskspråkig katolsk gudstjänst i Finland. Fjorton har tysk bakgrund; några av dem är ur äldre katolsk psalmtradition i de tyskspråkiga länderna, väl så många är tillkomna under 1900-talet, några är ungdomliga visor.

Upp, min tung-a, att be-sjung-a und-ret som i - bland oss sker,
hem - lig - he - ten ing - en a - nat, det som ö - gat in - te ser:
Kris - ti kropp och blod är gå - van som av god - het Gud oss ger.
Efter sista versen:
A - men.

2 Här han bodde, mitt ibland oss,
och bar samma kropp som vi,
född av Jungfrun, ledd av Anden,
för att alla skulle bli
Faderns barn, av Ordet födda
till ett oförgängligt liv.

3 När han sist med sina vänner
lägger sig vid bordet ner,
vetande vad timmen slagit,
tar han brödet, bryter, ger:
"Detta är min kropp" — i tecken
redan korsets offer sker.

4 Allt vad lagen föreskrivit
får sin slutliga gestalt:
påskens måltid, sången, lammet,
brödet — han förnyar allt.
Allt han lyfter och förvandlar
och välsignar tusenfalt.

5 Låt oss falla ner i bävan,
tiga, reda honom rum,
hylla den som, dold i brödet,
bor bland oss i denna stund,
öppna hjärtat för hans höga,
heliga mysterium.

6 Tacka nu vår Gud och Fader,
ära Sonen, sjung hans pris,
lova Anden, se och smaka:
endast Gud är god och vis.
Skåda, mitt i världens dunkel,
skimrande, hans paradiset! Amen.

Fig. 7 Sakramentshymnen *Pange, lingua, gloriosi corporis mysterium* i svensk
intolkning.

Materialet från Frankrike–Schweiz består till stor del av ungdomssånger.
England–USA står för ungefär lika många som det tyskspråkiga området.
Från Afrika, Asien och Latinamerika kommer överraskande få sångtexter,
detta med tanke på den katolska kyrkans sammansättning i Sverige. Den
text ur östkyrklig tradition (både grekisk och slavisk) som kan anas i
tabellen är den viktiga kvällshymnen *Fos hilaron*, »Du glädjens ljus».

När det gäller musiken är bilden likartad. 35 melodier har gregoriansk och medeltida bakgrund, och hela 69 utgörs av svenska kompositioner från de senaste årtiondena, mer än hälften komponerade direkt för nya *Cecilia*. Bakom det påfallande stora antalet melodier från Norge–Danmark döljer sig förstås inte minst Egil Hovlands namn. Tyska melodier är ganska väl företrädda; många av dem är från de senaste årtiondena. De som står i kolumnen Frankrike–Schweiz är i några fall hugenottmelodier men i de flesta fall melodier från de senaste årtiondena, i några fall ungdomsvisor. Sju melodier från slavisk tradition (och ytterligare några i likartad stil) har tagits med; flerstämmiga sånger av den typen uppskattas mycket i en del församlingar och kommuniteter och kan förstärka liturgins meditativa sida (jfr fig.8). Ett fåtal melodier kommer från Afrika, Asien och Latinamerika. Önskemålet att den nya sångboken ska spegla den lokala kyrkans mångnationella sammansättning har alltså inte kunnat infrias helt i nya *Cecilia*. Som jag antydde tidigare har det att göra med svårigheten att få fram bra svenska texter till ett större urval melodier från olika delar av världen.

Beträffande flerstämmighet bör nämnas att omkring ett femtiotal psalmer och sånger i boken står med flerstämmig sats eller med diskantstämmor. Flerstämmig sats som kan sjungas av dem i kyrkbänkarna som så vill har t.ex. omkvädet i »O kom, o kom, Immanuel» och hela »Här en källa rinner». Diskant finns till t.ex. »Den blomstertid nu kommer» och »Härlig är jorden». De slaviska melodierna med sin enkla dur- och mollharmonik står nästan alltid flerstämmigt.

Olika sångtyper

Som framgick tidigare finns en del ungdomssånger i nya *Cecilia*, precis som det finns ett antal sådana i *Cecilia* 1987. Urvalet har dock hållits tämligen begränsat, med tanke på att omloppstiden för sådana sånger är ganska kort. Däremot har ansträngningar gjorts att få med ett fylligt och bra urval barnsånger och sånger lämpade för familjemässor. Till de uppenbara klenoderna hör en nytilkommen sång tänkt för barnens första kommunion (som brukar äga rum i nio- eller tioårsåldern), »Du är hemliga vännen min». Till en nederländsk vaggvisemelodi har den svenske diktaren skrivit en barntillvänd text som anknyter till temat hemliga kompisar, har en doft av Emil i Lönneberga och samtidigt uttrycker ett innerligt förhållande till Jesus – det

Omkväde*

Vår gläd - je är vår Her - re Je - su Kris - ti kors,
 vår rädd - ning, vårt liv och vår upp - stån - del - se.

- 1 Kristus Jesus ägde Guds gestalt
 men vakade inte över sin jämlikhet med Gud
 utan utblottade sig och antog en tjänares gestalt,
 då han blev människornas like.
- 2 Han som till det yttre var som en människa
 ödmjukade sig och blev lydig intill döden, döden på ett kors.
 Därför har Gud upphöjt honom över allting
 och givit honom namnet över alla namn,

Fig.8 Ingångssång för skärtorsdagens kvällsmässa i en stil som ligger nära slavisk tradition. Försångar- eller körverserna sjungs (gärna flerstämmigt) recitativiskt; i sången ingår två verser utöver dem som återges här.

som är ett av huvudmålen för den trosundervisning av barn som katolska kyrkan lägger stor vikt vid i sitt pastorala arbete (se fig. 9).

Att avdelningen Psalmer och hymner blivit något mera omfattande i nya *Cecilia* (600 nummer) än i *Cecilia* 1987 (561 nummer) beror inte på att antalet psalmer, hymner eller visor ökat; det har tvärtom minskat. Orsaken är ett stort antal Taizésånger och liknande upprepningssånger, kanon och bibliska växelsånger med omkväde (en del av Egil Hovlands introitus och likartade sånger) nu ingår.

En jämförelse mellan *Cecilia* 1987 och nya *Cecilia* på det här området är talande. Andelen sånger som inte tillhör kategorierna psalmer, hymner eller visor är nu nästan dubbelt så stor (fig. 10).

Den markant ökade andelen andra sångtyper än psalmer etc. speglar dels den förankring som t.ex. upprepningssånger av Taizésångernas typ har fått,

Du är hem-li - ga vän - nen min. Du har hit-tat mig,
 jag är din. Jag vill gå med ö - ver - allt där du går,
 stå vid din si - da och dig för-stå. Je - sus, jag är din.

2 Fast jag inte kan se dig här,
 finns du i Brödet och är mig när,
 väntar och längtar
 att vara med mig.
 Säg vad du vill. Jag vill likna dig.
 Jesus, jag är din.

3 Du min Mästare och min Gud,
 närmare mig än min egen hud,
 var hos mig alltid i nätter och dar.
 Om allt försvinner,
 så finns du kvar.
 Jesus, jag är din.

4 Är jag rädd eller är jag glad,
 härliga dagar när allt går bra,
 kämpiga dagar när ingenting går —
 dig har jag alltid, hur än jag mår.
 Jesus, jag är din.

5 "Allt blir bra, bara tro på mig!"
 Det har du lovat. Jag tror på dig.
 Låt alla dem som jag träffar i dag
 upptäcka att det är du och jag.
 Jesus, jag är din.

Fig. 9 En sång avsedd för barnens första kommunion. Melodin är en vaggvisa från Groningen-Friesland, texten helt nyskriven.

dels den utveckling i fråga om musikaliska resurser som trots knappheten är skönjbar i det katolska Sverige. På allt fler håll kan man sjunga även sådant som kräver försångare, körgrupp eller kör. Det har tätt sig angeläget för utgivarna att markera försångarens och körens betydelse i liturgin genom att föra in en hel del sånger som kräver medverkan av försångare eller kör för att alls kunna sjungas.

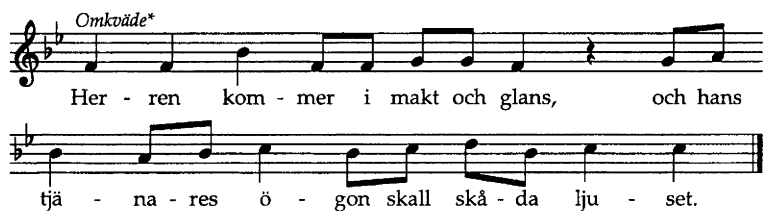
Psaltaren

Den del av psalmboken som innehåller psaltarpsalmer och cantica med församlingsomkväde har utökats betydligt. I psaltardelen i *Cecilia* 1987 fanns (urval ur) 48 olika bibliska psalmer och sammanlagt 193 omkväden. Antalet ökar i nya *Cecilia* till 89 olika bibliska psalmer och sammanlagt 271 omkväden. Till detta kom i *Cecilia* 1987 ett tiotal och kommer i nya *Cecilia* hela

	<i>Cecilia</i> 1987	Nya <i>Cecilia</i>
Psalmer, hymner, visor	501 (89,3%)	483 (80,5%)
Andra sångtyper	60 (10,7%)	117 (19,5%)

Fig. 10 Förhållandet mellan olika psalm- och sångtyper i *Cecilia* 1987 och Nya *Cecilia*

88 bibliska växelsånger som står i avdelningen Psalmer och hymner eftersom de är tänkta att kunna ersätta vanliga psalmer. Här finns bland annat växelsånger av samma typ som Egil Hovlands introitus för alla särskilda festtider under kyrkoåret och de stora högtidsdagarna. En rad nykompositioner för nya *Cecilia* har utvidgat den svenska repertoaren av sådana sånger (se fig. 11).



- 1 Portar, öppna er vida!
Höj er, uråldriga dörrar!
Låt ärans konung draga in!
- 2 Vem är då ärans konung?
Det är Herren Sebaot,
han är ärans konung.
- 3 Ära vare Fadern och Sonen och den helige Ande,
nu och alltid och i evigheters evighet. Amen.

Fig. 11 En nyskriven biblisk växelsång för kyndelsmässodagen.

Urvalet i psaltardelen ska i första hand tillgodose behovet av psaltarp salmer med omkväden efter mässans första läsning, den s.k. responsoriepsalmen, som är ett ordinarie inslag i mässan och ska läsas om den inte kan sjungas. (Psalmen är ett led i själva förkunnelsen av Guds ord.) Detta urval var inte på långt när tillräckligt i *Cecilia* 1987, men nu kommer melodier att finnas till samtliga responsoriepsalmer på söndagar och vissa andra högtidsdagar. Sångerna kan dessutom användas om man till exempel vill sjunga under kommunionen eller tillfälligtvis sjunga en vesper. Omkväden och verser

i psaltardelen har i regel fått en musikaliskt mycket enkel utformning: omkvädena ska vara lätta att upprepa och tillgodogöra sig, verserna ska kunna sjungas av en ensam försångare utan ackompanjemang, och ändå ska inte helheten kännas torftig. De allra flesta psalmer av denna typ bygger på den gregorianska traditionen, men i försvenskad och ibland förenklad form.

Sammanfattning

Inom den katolska kyrkan i Sverige har man utarbetat ett förslag till en ny psalmbok, Cecilia, som avses bli tagen i bruk tidigast 1 advent 2007.

Den nya Cecilia har gått ifrån principen om en gemensam ekumenisk del samtidigt som man behållit 175 av de 325 psalmer som ingick i denna. Den katolska kyrkan har särskilda behov av en gudstjänstbok med material för olika gudstjänster under kyrkoåret. Psalmsång är mindre rikligt förekommande än i de reformatoriska traditionerna, samtidigt som församlingen förutsätts vara mer aktiv i de liturgiska delarna. Därför blir en psalmbok med 325 ekumeniskt valda psalmer alltför omfattande och många av dessa psalmer mindre eller inte alls brukade.

Den katolska kyrkan i Sverige är mångnationell till sin sammansättning, vilket måste speglas i sångurvalet. Vidare har funnits ett stort behov av att få fram nya sånger för olika gudstjänstillfällen. Ett omfattande nyskapande när det gäller både musik och texter har därför föregått den nya psalmboken. Urvalet av barn- och ungdomssånger har blivit mera genomarbetat.

Den roll som psalmsången spelar har gjort att behöver använda färre melodier till ett större antal texter. Idealet med en melodi till varje psalmtext går inte att genomföra. I den nya boken ingår också ett betydligt större urval av upprepningsånger och växelsånger än i föregående upplaga.

Summary

The Roman Catholic Church in Sweden will release a new hymnal, Cecilia, hopefully on the first of Advent 2007.

The Roman Catholic church in Sweden will release a new edition of its hymnal, Cecilia, hopefully on the first Sunday of Advent 2007.

In the new Cecilia common ecumenical songs are not contained in a separate part of the book, as it was in the preceding edition of the hymnal, but

more than half of the 'ecumenical' section of the previous edition has been retained. The Roman Catholic church has a particular need for a worship service book with material for different liturgical events during the church year. Hymn singing does not occur as frequently as in the reformed traditions; on the other hand the people is expected to be more active in other types of song in the liturgy. A hymnal with 325 ecumenically chosen hymns would be too extensive, and a large part of these hymns would be seldom sung, if ever.

The active members of the Catholic church in Sweden come from many different parts of the world. This pluralism has to be mirrored in the hymnal. There has also been a great need for new texts and new music for worship. Consequently, an important part of the new hymnal consists of quite new songs.

The ideal upheld by other denominations in Sweden that every single hymn text should have its own melody is considered impossible and unpractical when it comes to Catholic liturgy. The melodies are therefore re-used to different texts to a greater extent than was the case in the previous edition. Great efforts have been made in order to ensure that the melodies are not unnecessarily difficult. Furthermore, the new edition of the hymnal contains – as it is required by Catholic worship – a large number of repetitive songs and songs with refrains.

NOTER

1 Fördröjningen har bland annat att göra med den nu mera komplicerade beslutsgången än tidigare när liturgiska böcker på modersmål ska tas i bruk. Aktuella föreskrifter beträffande liturgisk översättning och utarbetandet av liturgiska böcker på olika språk finns i Gudstjänstkongregationens instruktion *Liturgiam authenticam* 7 maj 2001.

2 I artikeln används i regel termen »katolsk» så som den brukar användas, dvs. som beteckning på kyrkogemenskapen kring biskopen av Rom och det som hör till den. Denna gemenskap består egentligen av en rad olika kyrkor, varav den »latinska» är den i särklass största. De olika kyrkorna har sinsemellan olika liturgiska traditioner, kyrkoår m.m. För att antyda skiftningarna talar jag om det »romersk-katolska» kyrkoåret: det kyrkoår som gäller inom den (dominerande) del av den latinska kyrkan som följer romersk rit.

3 Gemensamma = sånger som även finns i andra svenska samfunds sångböcker. Del 1 = gemensamma med alla samfund som har nr 1–325, del 2 = gemensamma med något eller några samfund. Egna = sånger som endast finns i *Cecilia*.

Barnpsalmen idag

ELISABET CARCAMO STORM

Hur skriver man psalmer för barn? Vilken bild av Gud ges i barnpsalmer?

Dessa var några av de frågor som jag ställde mig sommaren 2003 då jag skrev mitt examensarbete »*Du är här i allting. Gud, i allt du är*». *Analys av nutida barnpsalmer* vid Centrum för Teologi och Religionsvetenskap vid Lunds universitet. Nyproduktion av psalmer har alltid intresserat mig och eftersom två nya psalmböcker för barn, *Kyrksång* och *Nya Barnpsalmboken*, gavs ut 2001, valde jag att studera de nyskrivna psalmerna i dessa båda barnpsalmböcker.

I föreliggande uppsats presenteras endast ett kortare utdrag ur ovanstående nämnda studie av barnpsalmer. Därutöver ges en kort presentation av de fyra psalmböcker för barn som getts ut efter 1986.

Barnpsalmböcker

Särskilda psalmer för barn är inte något som alltid har förekommit. Sven-Åke Selander ger i en artikel i *Barnet i kyrkohistorien* en beskrivning av barnet i psalmer och visor.¹ Selander konstaterar att det faktum att särskilda psalmer för barn inte var vanliga i den äldre lutherska kyrkan i Sverige, berodde på att barn hade att »inordna sig i det mönster som drogs upp för samlevnaden mellan människor» och att »uppdraget att fostra barn i den evangeliska kristna tron» främst var knutet till husfadern i hemmet.² Selander talar om begreppen »barn» och »barnskap» och beskriver hur de första psalmerna för barn ofta var psalmer som kunde fungera både som psalmer för barn och för vuxna. Under 1800-talet kom barnet efterhand alltmer i centrum. Med inspiration främst från England översattes särskilda samlingar med sånger för barn. Ambitionen i den kristna undervisningen i Svenska kyrkan var framför allt att lära barnen psalmer ur den officiella psalmboken. Detta var oftast psalmer som mer beskrev »det kristna barnskapet än de var särskilt avpassade för barn.»³ »Verkliga barnsånger» fördes istället till Sverige via privata

initiativ. Selander nämner Betty Ehrenborg Posses häften *Skolsånger* som innehöll översättningar från England och Lina Sandells arbete med *Barnens Tidning*, i vilken sånger för barn publicerades.

Det dröjde länge innan barnpsalmer togs in i den officiella psalmboken, eftersom barnpsalmer ansågs höra till hemmets ansvarsområde och inte var angelägna för gudstjänsten. Förändring i synen på barn och psalmer för barn skedde först runt sekelskiftet, i samband med att 1900-talet utsågs till »barnets århundrade». Kyrkan valde att satsa på söndagsskolan och gav ut en särskild sångbok för detta ändamål: *Psalmer och sånger för barn för bruk i skola och söndagsskola* 1940 m.fl. Selander påpekar att denna sångboks framgångar troligen medförde att psalmer för barn infördes i Psalmbokstillägget 1921 och i 1937 års psalmbok. 1960 utkom samlingen *Kyrkovisor för barn*, vilken idag ses som epokgörande och något av en klassiker. Denna psalmbok för barn förde fram både nya stilideal och en ny ton.⁴ Det skulle sedan gå hela 29 år innan en ny psalmbok för barn gavs ut i Sverige, och då kom två stycken samtidigt: *Barnpsalmboken med sånger och visor* och *Sånger för små och stora*.

Barnpsalmboken med sånger och visor

Bokförlaget Libris psalmbok för barn fick titeln *Barnpsalmboken med sånger och visor*. I förordet deklarerar förlaget att man vid framtagandet av denna psalmbok sökt »texter vars innehåll förmedlar kristendomens grund-sanningar, kristen tro och livshållning.»⁵ Basen i denna psalmbok utgörs av psalmer ur *Den svenska psalmboken* 1986 (47 % av det totala materialet) och *Psalmer och sånger* från 1987 (17 %). Utöver detta basmaterial har psalmboken enligt förordet kompletterats med andra sånger som hämtats från vår samtida sångskatt. Utgåvan var tänkt att användas i kyrkor, hem och skolor. Det var förlagets tanke att barn och ungdomar skulle kunna »identifiera sig med och uttrycka sin egen tro med hjälp av psalmer, sånger och böner.»⁶ Barnpsalmboken har en indelning av psalmerna som liknar den i *Den svenska psalmboken* 1986, dvs. med teman från kyrkoåret, årstider och teman såsom bönen, kallelse, trygghet.

Sånger för små och stora

Samma år gav Verbum förlag ut *Sånger för små och stora*. En del av barnpsalmerna är nyskrivna, men större delen av materialet är, enligt förordet, »redan kända sånger.»⁷ Urvalet är gjort »utifrån barns behov och frågor inför livet.»⁸ Verbum förlag har inte valt den svenska psalmbokens indelning av psalmerna, utan psalmerna finns indelade efter ett »temaregister». Exempel på några av dessa teman är: »Förundran, När jag blir stor, Att vara glad, Handikapp, Lek-humor-skoj». Mer traditionella teman såsom »Tro-tvivel, Gud-Jesus-Anden» och »Kyrkoårets psalmer», finns också representerade.

Den markanta skillnaden mellan *Barnpsalmboken med sånger och visor* och *Sånger för små och stora* ligger i urvalet av barnpsalmer. Medan Libris förlag har valt att bygga sin barnpsalmbok på ett stort basmaterial från *Den svenska psalmboken 1986* och *Psalmer och sånger*, totalt nästan 65 % av psalmerna, är endast 21 % av materialet i *Sånger för små och stora* hämtat från dessa »vuxenpsalmböcker».

Nya Barnpsalmboken

Barnpsalmboken med sånger och visor blev enligt bokförlaget en succé och därför valde man att göra en komplettering och översyn av densamma. Resultatet blev *Nya Barnpsalmboken* (NB), som gavs ut 2001. Nyutgåvan innehåller de tidigare 198 psalmerna och sångerna, men också ett tillägg bestående av 47 nya sånger och visor (nr 199–245). De nya sångerna har valts ut för att ge »ännu fler sånger till kyrkoårets stora högtider och till familjegudstjänster och andra tillfällen då barn och vuxna samlas.»⁹ Tillägget består av både äldre och nyskrivet material. Endast en psalm är hämtad från *Den svenska psalmboken 1986*, nämligen psalm nr 244 *Blott en dag* (psalm 249 i *Den svenska psalmboken 1986*).

Kyrksång

2001 gavs *Kyrksång* (K), »en psalm- och sångbok för barn och vuxna», ut av Verbum förlag.¹⁰ *Kyrksång* är, enligt förlaget, en efterföljare till *Kyrkvisor för barn* från 1960 och *Sånger för små och stora* från 1989. *Kyrksång* är enligt förordet tänkt att användas både i församlingens gudstjänster och vardagsarbete och i hemmen och skolan. Urvalet av psalmer är gjort utifrån »kristen tro och utifrån barns behov och frågor inför livet» och psalmboken

har »stor variation och bredd både textmässigt och musikaliskt». ¹¹ *Kyrksång* innehåller både »gammalt och nytt» ¹² material, som kommit ut i Norden från 1960-talet och fram till 2001. Textrevideringar har gjorts och några psalmer har fått nya melodier. *Kyrksång* innehåller också nyskrivet material. Av totalt 213 psalmer uppges ett sextiotal vara nya. *Kyrksång* fortsätter i samma anda som *Sånger för små och stora* med ett material där endast 21 % av psalmerna är hämtade från *Den svenska psalmboken 1986* eller *Psalmer i 90-talet*. Utmärkande för *Kyrksång* är för övrigt ett antal psalmer från andra länder vars texter översatts till svenska.

I studien »*Du är här i allting. Gud, i allt du är*». *Analys av nutida barnpsalmer* var syftet att studera nyproduktion av barnpsalmer. Därför valdes de psalmer ut för analys, vars text är skriven under de senaste tio åren, räknat från barnpsalmböckernas utgivningsår, dvs. perioden mellan 1992 och 2001. Denna avgränsning innebar att totalt 45 psalmer kom att ingå i analysen: 16 psalmer ur *Nya Barnpsalmboken* och 29 psalmer ur *Kyrksång*. ¹³ Studien gjordes i två delar. Först en textanalys där två frågeställningar stod i centrum: Hur beskrivs Gud i psalmerna? och Vilket budskap förmedlar psalmerna?

För att komma själva produktionen av barnpsalmer närmare gjordes därefter intervjuer med sex barnpsalmförfattare. Dessa intervjuer kom främst att kretsa kring två frågeställningar: Hur arbetar en barnpsalmförfattare? och Vad vill barnpsalmförfattarna förmedla i sina psalmer?

Hur beskrivs Gud i barnpsalmerna?

För att komma fram till vilka *egenskaper* som tillskrivs Gud gjordes en närläsning av psalmerna. ¹⁴ Efter upprepade läsningar av psalmerna framträdde vissa egenskaper. Ibland är dessa egenskaper tydligt uttryckta med ord som direkt visar på en egenskap, t. ex. kan ordet »älskar» tolkas som en tydlig referens till egenskapen *kärleksfull*. I andra psalmer är det istället andra ord och bilder som mer indirekt visar på Guds kärleksfullhet.

Gud tillskrivs många egenskaper i psalmerna, som till exempel *närvarande*, *beskyddande*, *trygghetskapande* och *kärleksfull*. Flera av egenskaperna är tätt förknippade med varandra. Till exempel kan förvisningen om Guds ständiga närvaro *skapa* en känsla av trygghet, beskydd och kärlek. Dessa egenskaper kan därför vara svåra att skilja åt.

De egenskaper som betonas mest i psalmerna är beskyddande, trygghetskapande, närvarande och kärleksfull. Gud tillskrivs egenskapen *beskyddande* i fjorton psalmer. I samma fjorton psalmer beskrivs Gud även som *trygghetskapande*, vilket visar på dessa båda egenskapers nära anknytning. Känslan av Guds beskydd inger ofta känslan av trygghet. I fjorton psalmer tillskrivs Gud egenskapen *närvarande* och egenskapen *kärleksfull* tillskrivs Gud i tretton psalmer.

Språkliga bilder

För att uttrycka de ovan nämnda egenskaperna används olika bilder. Nedan följer några citat för att exemplifiera hur de olika egenskaperna uttrycks. Fler exempel ges i fotnoterna. Ett och samma citat kan visa på flera egenskaper och kan därför komma att upprepas i framställningen.

Egenskaperna *beskyddande* och *trygghetskapande* kan ges olika uttryck:

Gud håller dig i sin famn (*Kyrksång* 143, text Karin Runow)¹⁵

Håll mig nära så jag hör ditt hjärta slå (*Kyrksång* 115, text Karin Runow)¹⁶

Bilden av Guds »famn» inger både en känsla av beskydd och av trygghet. Att bli »hållen» av Gud likaså:

Jag vill sitta nära dej ... så att du kan värma mej (*Nya Barnpsalmboken* 236, text Kerstin Andeby)

Men att va´ här hos dig när du håller om mig är att va´ som en barkbåt i hamnen (*Kyrksång* 150, text Tomas Boström)

Ovanstående citat visar på andra bilder som används för att uttrycka dessa båda egenskaper. Tryggheten och beskyddet hos Gud uttrycks med närhet och värme eller liknas vid en båt i hamnen.¹⁷

Egenskapen *närvarande* uttrycks med en mängd olika bilder:

Gud är mitt ibland oss (*Kyrksång* 33, text Gullan Bornemark)

I allt som händer finns han där (*Kyrksång* 143, text Karin Runow)

Gud, han är med mig alla dar (*Kyrksång* 116, text Karin Runow)

och allting som ska ske, jag ber dig, Herre, att alltid vara med (*Nya Barnpsalmboken* 212, text Kerstin Andeby)

Ovanstående bilder såsom »mitt ibland oss» och »med mig alla dar» tolkar jag som Guds ständiga närvaro. I det sista exemplet är det människan som ber Gud att alltid vara närvarande, vilket också kan tolkas som att Guds närvaro är något sannolikt.

För att poängtera Guds ständiga närvaro används ofta ordet »här»:¹⁸

Du är här i allting. Gud, i allt du är – i allt är du här (*Kyrksång* 140, text Tomas Boström)

Användandet av ordet »här» och även den upprepning som sker av ordet »allt» förstärker ytterligare känslan av Guds allomfattande närvaro. Närvaron kan även betonas på andra sätt:

På måndag och tisdag och onsdag går han med mig (*Kyrksång* 116, text Karin Runow)¹⁹

Gråten som jag gråter, skrattet som jag skrattar, i allt är du här (*Kyrksång* 140, ext Tomas Boström)²⁰

Genom att räkna upp alla veckodagarna eller genom att använda antitesen gråt – skratt betonas författarna Guds närvaro.

Egenskapen *kärleksfull* kan ges olika uttryck:

viskar att han håller dig kär (*Kyrksång* 143, text Karin Runow)

Nu vilar jag och lyssnar till Guds andetag (*Kyrksång* 115, text Karin Runow)

Allt bär du i ditt hjärta och där finns också jag (*Kyrksång* 145, text Tomas Boström)

För att beskriva Gud som *kärleksfull* används ofta intima bilder. Relationen mellan Gud och människa blir mycket intim då Gud viskar eller när människan kan lyssna till Guds andetag. Likaså när människan blir buren i Guds hjärta. Ett annat exempel på hur Guds kärleksfullhet uttrycks är att han känner människans namn, t.ex. »Han vet mitt namn» (*Kyrksång* 44) och »Den är tecknet på Guds stora kärlek, att han älskar oss och kallar oss vid namn» (*Kyrksång* 47).

I flera av psalmerna beskrivs Gud med antropomorfa bilder:

viskar att han håller dig kär (*Kyrksång* 143, text Karin Runow)
Håll mig nära så jag hör ditt hjärta slå ... lyssnar till Guds andetag
(*Kyrksång* 115, text Karin Runow)
Tala i mitt öra (*Kyrksång* 193, text Gullan Bornemark)
Jag vill sitta nära dej ... så att du kan värma mej (*Nya Barnpsalmboken*
236, text Kerstin Andeby)
Får jag gråta med dig när du gråter? Får jag hålla dig när du är rädd?
(*Nya Barnpsalmboken* 240/ *Kyrksång* 163, text Per Harling)

Gud beskrivs ofta med bilder som associerar till mänskliga egenskaper eller till ett mänskligt känsloliv. Gud liknar i mycket en förälder. Ovanstående citat beskriver en Gud som har både ett hjärta och andetag som vi kan lyssna till. Gud viskar, gråter och håller om oss. Det är också möjligt att sitta nära Gud och bli värmd. I »Hej Gud» (*Kyrksång* nr 193) kan Gud också »tala i mitt öra». I denna psalm beskrivs relationen Gud – människa som en relation mellan kompisar och ett personligt tilltal används, vilket förstärker känslan av en antropomorf Gud.

I de två sista citaten kan »dej» och »jag» tolkas som både en förälder och »Gud». Väljer man att tolka »dej/jag» som »Gud» ger psalmerna en bild av en mycket antropomorf Gud.

Vilket budskap förmedlar barnpsalmerna?

Vid en studie av vilket budskap som förmedlas genom psalmerna framträder två budskap tydligt. Dels förmedlas en känsla av trygghet och kärlek, dels poängteras att Gud är här, »mitt ibland oss», alltid, dvs. Guds ständiga närvaro.

Känslan av trygghet och kärlek är det budskap som är mest frekvent förekommande. Det förekommer i tjugo av psalmerna. Att trygghet och kärlek är det budskap som är vanligast i psalmerna är inte direkt överraskande om man ser till vilka egenskaper som tillskrivs Gud. Som uttryck för trygghet och kärlek förekommer ofta ord som »famn», »nära», »värme», »vän», »hör ihop», »kärlek» och »älskar». Samma ord återkommer i flera av psalmerna. Några exempel:

Ordet »famn» används för att uttrycka trygghet och kärlek, t. ex.:

allt som han skapat får plats i hans famn (*Kyrksång* 44, text Eva Norberg)

en öppen famn (*Kyrksång* 47, text Anita Bohl)

Gud håller dig i sin famn (*Kyrksång* 143, text Karin Runow)

barnet i min famn (*Nya Barnpsalmboken* 212, text Kerstin Andeby)

I de tre första exemplen är det Guds famn som åsyftas, medan det i det sista citatet är föräldrafamnen. Alla fyra citaten kan förmedla en känsla av trygghet och kärlek. Känslan av trygghet och kärlek kan också uttryckas med ordet »nära»:

Håll mig nära så jag hör ditt hjärta slå (*Kyrksång* 115, text Karin Runow)

Jag vill sitta nära dej (*Nya Barnpsalmboken* 236, text Kerstin Andeby)

är Anden mig nära var dag (*Kyrksång* 44, text Eva Norberg)

Gud är här. Vi är här. Nu är livet nära (*Kyrksång* 32, text Per Harling)

Ordet »nära» innebär ungefär detsamma som ordet »famn» i de två första exemplen. Andens närhet kan också ge en känsla av trygghet. Ett ord som »värme» kan också förmedla budskapet:

så att du kan värma mej (*Nya Barnpsalmboken* 236, text Kerstin Andeby)

och om värme ber från dig Gud (*Nya Barnpsalmboken* 242, text Kerstin Hesslefors Persson)

här är värme och ljus (*Kyrksång* 33, text Gullan Bornemark)

Ordet »värme» används i lite olika sammanhang i de ovanstående citaten. Att Gud kan ge värme framgår av de två första citaten, medan det tredje handlar om värmen som förmedlas i Guds hus, kyrkan. Trygghet och kärlek kan också uttryckas genom ordet »vän»:

Får jag vara en vän som förlåter (*Nya Barnpsalmboken* 240/*Kyrksång* 163, text Per Harling)

Du är min vän (*Kyrksång* 193, text Gullan Bornemark)

Och de, som ingen älskat, fick äntligen en vän (*Nya Barnpsalmboken* 223, text Anita Bohl)

Ordet »vän» är välkänt för barn och bör ge associationer till trygghet och kärlek.

I psalmerna förekommer också uttrycket »höra ihop»:

Han har gett mig ett tecken att vi hör ihop (*Kyrksång* 44, text Eva Norberg)

hör jag ihop med Gud och alla folk (*Kyrksång* 49, text Lars Collmar)

Att höra ihop med Gud och med andra kan skapa en känsla av gemenskap och kan också inge trygghet. Ord som »kärlek» och »älskar» förekommer frekvent för att förmedla budskapet om trygghet och kärlek:

Och de, som ingen älskat, fick äntligen en vän ... visade för alltid att kärleken är störst (*Nya Barnpsalmboken* 223, text Anita Bohl)

Hans kärlek till oss den är så stor (*Nya Barnpsalmboken* 228, text Caroline Ericson-Welin)

För han älskar oss! (*Nya Barnpsalmboken* 239, text Inger Öhman)
tecknet på Guds stora kärlek, att han älskar oss (*Kyrksång* 47, text Anita Bohl)²¹

Med ovanstående citat där det talas om kärlek och att vara älskad är budskapet tydligt: människan är verkligen älskad.

Det andra tydliga budskapet som förmedlas i psalmerna – Guds ständiga närvaro – uttrycks i fjorton psalmer. De flesta exemplen har redan givits under avsnittet »Språkliga bilder», därför ges bara ett fåtal än en gång:

Gud är mitt ibland oss (*Kyrksång* 33, text Gullan Bornemark)

Gud, han är med mig alla dar ... han är med mig hela veckan (*Kyrksång* 116, text Karin Runow)

Du är här i allting. Gud, i allt du är ... i allt är du här (*Kyrksång* 140, text Tomas Boström)

I allt som händer finns han där (*Kyrksång* 143, text Karin Runow)

Att Gud är »mitt ibland oss», »med mig alla dar» och »här i allting» är tydliga uttryck för budskapet om Guds ständiga närvaro. Som tidigare kommenterats förekommer ordet »här» frekvent för att framföra detta budskap.

För att understryka båda budskapen, som kan sammanfattas som »Guds kärleksfulla närvaro» i alla situationer, används antiteser i flera av psalmerna:

Gråten som jag gråter, skrattet som jag skrattar, i allt är du här (*Kyrksång* 140, text Tomas Boström)

Morgonen jag vaknar, kvällen när jag somnar (*Kyrksång* 140, text Tomas Boström)

Gud håller dig i sin famn, där lever du varje dag – där sover du varje natt (*Kyrksång* 143, text Karin Runow)

Dagar som är ljusa och dagar som är grå har vi en att lita på (*Kyrksång* 191, text Gullan Bornemark)

I gråt och skratt, både dag och natt (*Nya Barnpsalmboken* 245, text Christina Lövestam)

Intervjuer med barnpsalmförfattare

För att belysa nyproduktion av psalmer för barn från mer än en vinkel valde jag att intervjua sex av de barnpsalmförfattare som finns representerade med sina produktioner i *Kyrksång* och *Nya Barnpsalmboken*. Urvalet skedde utifrån att dessa sex personer är de som fått flest nyskrivna psalmer publicerade i barnpsalmböckerna (de står som textförfattare till 31 av de 45 analyserade psalmerna). Intervjuerna kom främst att kretsa kring textförfattarnas arbetssätt och vad de vill förmedla med sina texter.

Jag intervjuade fyra kvinnor och två män:²²

Kerstin Andeby, född 1952, arbetar sedan 1985 som barnmusikledare i Kroppkärrskyrkan i Karlstad. 1999 invigdes projektet Barnens Katedral för vilket Andeby blev projektledare.²³ Idag har projektet övergått till att bli en del av församlingens vanliga verksamhet, vilket innebär att all verksamhet i församlingen utgår från barnens tankar, frågor och behov.

Anita Bohl, Karlskoga, är född 1937 och titulerar sig som visdiktare och f.d. biblioteksassistent.

Gullan Bornemark, född 1927 och bosatt i Limhamn, är musikdirektör, kompositör och textförfattare.

Karin Runow, född 1963, är kantor i Sollentuna församling, där hon bland annat leder två barnkörer och ungdomskören Sollentuna gospel.

Tomas Boström, född 1953, är bosatt i Roma på Gotland. Boström är bland annat sångförfattare och präst i Metodistkyrkan.

Per Harling, född 1948, är präst, psalm- och sångdiktare och författare. Harling är bosatt i Uppsala och ägnar sig numera åt frilansande verksamhet på heltid.

Psalmförfattarnas tankar kring barnpsalmer

Med alla textförfattarna fördes samtal kring huruvida det är viktigt med särskilda psalmer för barn och hur en bra barnpsalm bör vara till form och innehåll. Kerstin Andeby, Anita Bohl och Per Harling är eniga om att det är viktigt med särskilda psalmer för barn. Bohl vill egentligen inte göra så stor skillnad mellan barn och vuxna: »Jag tänker på barn inte bara som små människor, utan jag tänker på dem som färdiga människor».²⁴ Bohl menar dock att det är viktigt med särskilda psalmer för barn, då barn inte har samma språk och referensramar som vuxna. Andeby poängterar att barn måste ha sina egna sånger som de behärskar helt och hållet och som de kan förstå rent innehållsmässigt. Harling anser att psalmer för barn ska vara sådana att vuxna gärna sjunger med i dem.

Karin Runow ser gärna att lättsjunga psalmer med ett språk som barnen förstår finns med i psalmboken för vuxna, men Runow tycker att det är än viktigare att ge barnen en gemensam sångskatt som hela församlingen kan sjunga tillsammans.

Gullan Bornemark poängterar att det är viktigt med sånger för barn med allmängiltiga, positiva bilder som tar upp etiska värderingar, t.ex. hur man ska vara mot varandra.

Tomas Boström tycker också att det är viktigt med psalmer för barn, men är tveksam till om han själv skrivit specifikt för barn. Då han skrev de flesta av de sånger som sedan har använts som barnsånger var han småbarnsförälder. Han ser dessa sånger mer som skrivna till honom själv i rollen som småbarnsförälder än som sånger särskilt skrivna för barn. Å andra sidan menar han, att om man har »barn och barns referensbibliotek för ögonen» när man skriver och man vet att man har en mottagare, blir psalmerna ett slags allmängods.

Hur ska en psalm för barn vara? Inga »pekpinnertexter eller vuxenkonstruktioner», menar Andeby, utan psalmen ska vara inspirerad av barnens värld. Det bör inte heller vara för långa och krångliga meningar, säger Bohl. Både Runow och Bohl anser däremot att det är viktigt med rim eller

assonans för att underlätta inläringen. Enligt Runow är det viktigt att det är ett språk som barnen förstår: »Psalmen ska ju inte röra till det för barn, utan snarare hjälpa dem att få en förståelse för sitt andliga liv». Runow poängterar också musiken. Det ska vara lättsjunget, utan att det blir platt. En psalm ska tålas att sjungas gång på gång.

Bornemark förespråkar ett rakt budskap, gärna med etiska värderingar. Ironi är inget man bör använda i barntexter, då barn inte förstår ironi. En text som till exempel applåderar tuffhet ser därför inte Bornemark som »etiskt godtagbar för barn.» Texten måste också ha en beröringspunkt, anser Bornemark. Textinnehållet får inte vara så främmande att man inte kan identifiera sig. Bornemark poängterar att »det är jätteviktigt att alla kan känna sig berörda.»

Boström har endast ett enda kriterium för en bra psalm: »En bra psalm är en psalm som folk tycker om att sjunga.»

Hur barnpsalmförfattarna vill beskriva Gud

I samtalen beröres frågan om vilka bilder av Gud barnpsalmförfattarna väljer att förmedla och vilket språkbruk de använder för att beskriva Gud i sina psalmer.

Harling försöker fokusera på relationsskapet i sina psalmer, en personlig relation mellan Gud och människa. I sina texter använder han, sedan drygt tio år tillbaka, mycket medvetet ett inklusivt språkbruk. Han vill inte förmedla bilden av Gud som en far, då han anser att det är en svår och komplicerad bild eftersom många barn idag lever i familjer utan fäder eller kanske blir slagna eller utnyttjade av sin far. Harling tillägger att det naturligtvis är möjligt att skriva om Gud som fadern och då kanske som ett slags substitut för den frånvarande fadern, men poängterar att han för egen del inte vill likna Gud vid en far. Han väljer därför att förmedla en neutral gudsbild, vilket emellanåt istället skapar estetiska problem till exempel om ordet »Gud» upprepas flera gånger. Eller som han själv uttrycker det: »Det blir inte kul. Språkligt sett är det jättefult.»

Andeby väljer både undermedvetet och medvetet att skriva psalmer utan någon preciserad benämning på Gud och psalmer där ingen av gudoms-personerna nämns. Gud nämns helt enkelt inte, men ett kristet budskap kan ändå underförstås. Andeby »vill ha sånger som inte skrämmer, utan som

istället kan öppna för ett eventuellt möte.» Andeby vill sänka tröskeln. Att få dansa, klappa i händerna och stampa med fötterna eller att få känna en meditativ stämning, det är viktigt, menar hon. Då är det inte heller nödvändigt, »att vi ska berätta om Jesus hela tiden, utan vi berättar ju om hela vår skapelse, om allt som finns.»

Bohl säger sig inte ha varit så medveten om vilka bilder av Gud hon förmedlar i sina texter. Hon skulle dock önska att hon kunde förmedla en bild av en Gud som en närvaro i allt. »Jag önskar att barn kunde förstå att Gud inte är en gubbe på ett moln, utan en närvaro i livet och i mig själv.» Bohl har litat till sin intuition och kanske, som hon säger, har hon förmedlat en bild av en närvarande Gud alldeles omedvetet.

Boström använder inte ett könsneutralt språkbruk i sina psalmer. Han menar att om det känns naturligt att skriva »han» om Gud så får det stå kvar. Han vill inte skriva på ett visst sätt för att tillfredsställa en viss teologi och gruppering, vilket han skulle uppleva som om han gjorde sig till. Personligen har han sin teologi klar: Gud Fader är lika mycket Gud Moder. För Boström känns det väsentligare att poängtera att Gud är kärleksfull och full av nåd än att diskutera huruvida Gud ska beskrivas som en man eller en kvinna.

Bornemark har givetvis också funderat över huruvida hon använder ett inklusivt språkbruk eller ej, men benämner Gud som »han» då hon anser att det är vedertaget och dessutom hennes eget språkbruk.

Samtalet med Runow kom att kretsa mycket kring gudsbilder. Runow deltog för ett par år sedan i en kvinnlig skaparkurs där manliga och kvinnliga gudsbilder diskuterades. Hon refererade hur samtalen bland annat rört sig kring huruvida man kan kalla Jesus för syster och kring vilka egenskaper som kan tillskrivas Gud. Runow menar att man lätt trasslar in sig när det börjar handla om den egna identiteten istället för om vem Gud är. »Låt Gud vara Gud. Han har väl inget kön. Gud är ju Gud», säger hon. Runow tycker att det var intressant att hamna i ett forum där dessa frågor ventilerades och att hon utifrån olika resonemang kom fram till att hon måste få skriva om *sin* bild av Gud, och så får någon annan skriva om *sin*. Runow beskriver oftast Gud som Fadern och Skaparen: »Han är den viktigaste för mig.» Runow har däremot svårare att skriva om Jesus, då hon upplever att han begränsar, eftersom han har varit människa. Skriver hon psalmer om Jesus så blir det psalmer som är knutna till evangelietexter. Hon beskriver hur hon

själv tänker på Gud som »Gud Fadern, skaparguden», men tillägger att det kanske samtidigt är hela Treenigheten som innefattas i hennes bild av Gud. Runow benämner Gud som »Fader» och »han» i sina texter, utan att fundera så mycket över det. Hon är själv uppvuxen med den bilden och anser också att det främst är den bilden som Bibeln förmedlar.

Varför skriva barnpsalmer?

Tillsammans med textförfattarna har jag fört diskussioner kring varför de skriver psalmer för barn och vad de vill förmedla. De sex textförfattarna har alla olika bakgrund och ingång till sitt författarskap, vilket visar sig framför allt då de beskriver sitt sätt att skriva, men också hur de ser på teologi och språk i psalmer för barn.

Andeby berättar att hon började skriva därför att hon kände en sådan sångglädje. Det var när de egna barnen kom som hon blev inspirerad till att skriva. Hon upptäckte att det som hon skrivit för de egna barnen även höll i andra sammanhang. Andeby ser sig som autodidakt och tror att mycket av det som hon skrivit för barn kommit till därför att hon inte riktigt tagit sig in i den sångskatt som finns och tillägger: »Det går fortare om jag skriver själv».

Liksom Andeby skriver Runow ofta eget material istället för att leta igenom alla sångböcker efter något användbart. Hon menar att det för henne ofta handlar om tidsnöd och då går det fortare att skriva en ny sång. Runow skriver mest i jobbet då behov uppstår, t.ex. då barnkören behöver en sång. »För mig är det bara behovet, men behovet föder lusten att göra någonting.» Hon vill att barnen ska få en sång att sjunga »som fungerar och som de gärna sjunger flera gånger.»

Boström började också skriva utifrån behov som uppstod när han var med och ledde spädbarnsmusik i egenskap av småbarnsförälder. De äldre barnpsalmerna kändes uttjatade och något nytt behövdes, vilket ledde till att Boström fick lust att visa att man kan ta barnen på allvar. Skrivandet fyllde honom med lust och idag är det bara lusten som driver honom.

»Jag tror att Gud gett mig en gåva att använda» svarar Harling på frågan om varför han skriver texter och komponerar. Om han genom sitt sätt att skriva kan förmedla »något utav Guds outgrundlighet, Guds mysterium» menar han att det känns viktigt och ställer sig gärna i den tjänsten.

Om sitt diktande säger Bohl att hon »kanske bara vill berätta en histo-

ria», vilken ibland kan vara en berättelse ur Bibeln, medan det andra gånger kan handla om hur det är att vara människa. Bohl upptäckte också att skrivandet gav henne själv mycket: »Jag fick chans att formulera min egen tro.»

Bornemarks kristna sånger och psalmer skrevs utifrån uppdraget hon fick av Verbum. Men hon började skriva sina första barnvisor när hon för 50 år sedan startade musiklek för barn i Malmö. Hon ville »leka» musiken med barn och då behövde hon visor med funktioner: »lekfunktion, pratfunktion, tänkfunktion och sångfunktion.» Musikleken *Blåklockan* blev starten för hennes komponerande: »Det är det som fått mig att skriva alla barnlåtarna.»

Vad vill barnpsalmförfattarna förmedla?

Med sina texter vill Runow främst förmedla att barnen »är burna av Gud» och att Gud är skaparen av allt och därmed finns med i allt som händer, »oavsett om det är svårt eller lätt.» Hon vill få barnen att förstå att Gud älskar dem för den de är. Runow framhåller att ett av målen med att vara kantor för henne är att förmedla något till barnen: »De ska ju få en möjlighet till tro.» Vid varje körövning går Runow igenom sångtexterna med barnen och förklarar vad de handlar om. Runow backar inte för svåra delar i den kristna tron, utan hon ser det som att hon har »en jättestor uppgift» i att förklara för barnen vad det är de sjunger. Den tid hon lägger på att förklara ord och bilder för barnen har hon igen, då de på så sätt får en rikare förståelse för vad de sjunger. Runow tillägger: »En bild som inte har något innehåll är rätt värdelös.» Runow vill hjälpa barnen att »få ett språk för sin tro», vilket hon anser att barnsångerna och psalmerna kan hjälpa till med.

Även Bornemark vill hjälpa barnen att tänka själva. Hon betonar att hon inte vill ge *sin* syn på Gud och kristendomen, utan istället vill hon »öppna en dörr till ett område där man ska känna sig inspirerad att gå in med sina tankar och gärna göra egna tankar.» Bornemark vill öppna dörren och tala om den kristna tron och våra vuxna etiska värderingar på ett sätt som gör det lite spännande för barn.

Bohl återkommer ofta till ett tema som är viktigt för henne: »allas lika värde». Hon säger sig framför allt vilja förmedla en positiv bild, »där tilliten och glädjen över livet gärna får lysa igenom» och att livet är en gåva, inte bara en kamp. Som tidigare refererats önskar Bohl att hon kunde förmedla en bild av en Gud som en närvaro i allt.

I det som Andeby skriver just nu handlar det mycket om trygghet. Hon vill »kommunicera trygghet mellan varandra oavsett ålder.»

»Tron betyder mycket för mig och för hela min livstolkning, så klart att man vill förmedla detta», säger Harling. Han säger också självrannsakande att det kan finnas ett övernit i att »med alla medel förmedla det som har betytt mycket för mig.» Harling framhåller vikten av att ha »en fungerande och upprättande och älskande relation.» En sådan relation som föräldern ofta står i gentemot barnet. Han poängterar att »utan relationsskapet, inget fungerande liv» och att »tro handlar om en personlig relation.»

På min fråga vad Boström vill förmedla svarar han: »En känsla utav att ljuset är större än mörkret, döden är mindre än livet, förlåtelsen är mycket större än skulden, godheten är mer påtaglig än ondskan». Och så hans favorittema: »Du behöver inte förstå dig. Gud älskar dig som du är. Du duger.» Det som Boström vill förmedla är det »evangelium» som han vill sjunga till sig själv, då han egentligen skriver sångerna till sig själv, till sin egen spegelbild.

Språkbruk i barnpsalmerna

Analysen av psalmerna visar att ett inklusivt språkbruk används i 17 av de 25 psalmer där Gud beskrivs, dvs. inga könsbundna termer används för att beteckna Gud. Ett maskulint språkbruk, dvs. att benämna Gud med »han», »fader» eller »Herre», förekommer i åtta psalmer. I materialet finns ingen psalm som använder beteckningen »mor» eller »hon» om Gud.

Av de sex intervjuade barnpsalmförfattarna är det egentligen bara Harling som medvetet använder ett inklusivt språk. Bornemark, Boström och Runow är medvetna om vilket språkbruk de använder och kan därmed sägas göra ett medvetet val då de i vissa psalmer väljer att inte använda ett inklusivt språk. Intressant är att psalmförfattarna inte alltid använder sig av samma språkbruk. Bornemark använder till exempel »han» i en psalm, ett inklusivt språk i tre psalmer och slutligen nämns ingen av gudomspersonerna i en av hennes psalmer. Samma mönster följer Runow. Andeby skriver psalmer med både ett inklusivt språk, med termen »Herre» och psalmer utan att nämna någon av gudomspersonerna.

Som redovisats ovan finns inga psalmer i materialet med ett feminint språkbruk. Harling påpekar i vårt samtal att det dock finns flera nutida

psalmtextförfattare som använder ett feminint språkbruk, t.ex. Christina Lövestam och Kerstin Hesslefors Persson. Han tar Lövestams »Du vänder ditt ansikte till mig» som exempel där Gud »ler emot mig som en mor». ²⁵ Harling menar att »de utav de kvinnliga psalmförfattarna som är reflekterande teologer» gärna tar fram de kvinnliga sidorna hos Gud. Han anser också att det främst är bland teologerna som »medvetenheten om det här finns.»

I en recension av *Kyrksång* kommenterar Sven-Åke Selander det inklusiva språket och menar att bilden av Gud som »Fader» fortfarande är »en aktuell bild som svarar mot mångas föreställningar om Gud och som *Kyrksång* understryker.» ²⁶ Selander påpekar att det kanske skulle behövts färre bilder av Gud som »Fader» och fler av Gud som både mor och far, särskilt i en tid då »både relationen till en far och till en mor av olika skäl är kraftigt aktualiserad och problematiserad.» ²⁷

Liknande synpunkter om problematiken kring bilden av Gud som fader, framförde Harling i intervjun. I *Befrielsen – Stora boken om kristen tro* 1993 ges en något annan syn på inklusivt språkbruk. Man menar att våra mänskliga begränsningar leder till att vi är hänvisade till att använda ett personligt pronomen och att välja mellan en »han» och en »hon». Vidare påpekas att det för Bibelns människor var en självklarhet att tala om Gud i maskulinum och att den kristna trons språk tagit över de bibliska bilderna och fört dem vidare till nya generationer. Man tar dock upp svårigheten med ordet »fader». Jesus har lärt oss kalla Gud för »Fader», vilket är tänkt att symbolisera något positivt såsom trygghet och en förälders kärlek, men som det påpekas, kan ordet »fader» även ha en negativ innebörd för många människor. ²⁸

I det studerade materialet är 12 psalmer skrivna av män och 31 psalmer av kvinnor. I samtalen med barnpsalmförfattarna diskuterades varför det tycks vara fler kvinnor än män som skriver psalmtexter för barn och huruvida det går att skönja en skillnad vad gäller begrepp, bilder eller språk i en psalm, som beror på textförfattarens kön. De kvinnliga psalmförfattare som intervjuades uttryckte alla fyra att det är tveksamt om det är någon skillnad på kvinnors och mäns sätt att skriva texter för barn. De ansåg att eventuella skillnader beror på individen, inte på könet. De båda männen, Boström och Harling, menade sig tvärtom kunna se en viss skillnad. Harling menar att kvinnor skriver enklare och Boström att det är mer känsla i kvinnors texter.

Diskussion

I det analyserade materialet finns endast två psalmer som behandlar sorg och saknad. Att detta är ett tema som förekommer sparsamt är inte ett nytt fenomen, utan psalmer med detta perspektiv saknades även i *Den svenska psalmboken* 1986, vilket bland andra Christina Berglund påpekat i sin prästmötesavhandling *Vilken färg har vinden? Om barns roll och rätt i kyrka och samhälle*. Berglund är kritisk till psalmerna under rubriken »Barn och familj» och menar att man kunde väntat sig att mer av »livsfrågeorientering» skulle ha förekommit i psalmerna. Hon tar barns situation vid skilsmässa som ett exempel på ett tema som saknas. Berglund konstaterar att barns sorg närmast har »försvunnit som perspektiv.»²⁹

Harling påpekade i intervjun att det finns väldigt få sånger och psalmer som behandlar svåra bitar, som till exempel barns sorg. Harling är kritisk till att nästan alla sånger för barn är glada och käcka och menar att barn också måste få vara ledsna. Han är medveten om att han själv skrivit många »käcka» sånger och försöker därför även skriva om att vara ledsen. Ett exempel är »Får jag gråta med dig» (*Nya Barnpsalmboken* 240 / *Kyrksång* 163).

I artikeln »Vad kräver jag av en barnpsalm?» (publicerad 1977) är även Britt G Hallqvist kritisk till barnpsalmer med en överdriven käckhet. Trots det har även hon skrivit sådana barnpsalmer och säger: »Jag vet alltför väl att jag har försyndat mig på den punkten.»³⁰ »Allt ska vara så roligt och soligt – eller så *positivt*», men, menar Hallqvist, »allt blir inte enkelt och lätt för att man tror på Gud».³¹

Även psalmer om tvivel är en bristvara i det studerade materialet. Sven-Åke Selander pekar också i sin recension av *Kyrksång* på bristen på psalmer som tar upp tvivel. »Problemet med svårigheten att tro antyds i *Kyrksång*», säger Selander, och citerar ur barnpsalmen »Mista en vän» (*Kyrksång* 189), men framhåller vidare att »tvivlets realitet» knappast kommer till uttryck i övrigt.³² Det är dock inte en nyhet att man är försiktig med att publicera psalmer som tar upp tvivel, menar Selander, utan samma försiktighet går att se både i *Kyrkovisor för barn* från 1960 och i *Den svenska psalmboken* 1986. Bornemark, som skrivit »Mista en vän», ville främst få fram den stora vilsenhet som många ungdomar känner idag. Hon ville skriva en »öppen» text, som många kunde identifiera sig med.

Britt G Hallqvist ställer sig, i ovan nämnda artikel, tveksam till om man

överhuvudtaget bör skriva om tvivel i texter för barn, särskilt inte i sånger som ska sjungas i gudstjänsten. Hon vill hellre framhålla att »Gud är ett trots allt mitt i svårigheterna.»³³ Hallqvist är också tveksam till att använda ord som »synd» och »skuld» i texter för barn. Hon menar att frågan om skuld och förlåtelse istället kan presenteras genom att beskriva att det onda man gör skadar medmänniskorna. Hallqvist anser inte att moral är fel, men att man bör undvika att presentera moral i en torr och fantasilös form.

Även Bornemark framhåller att psalmer för barn gärna får innehålla etiska värderingar. I psalmen »Gud, du har skapat jorden» beskriver Bornemark just det onda som något som skadar medmänniskorna: »Jag kan få människor glada. Orden hjälper till, men kan också skada, fast jag inte vill.»³⁴

Det är intressant att fundera över varför just budskapen om trygghet och kärlek och om Guds ständiga närvaro poängteras i psalmerna. Kanske är det något som ligger i vår tid?

»Psalmen har alltid speglat den tid i vilken den kommit till med avseende på teologi, språk och till viss grad estetik» skriver litteraturvetaren Inger Selander i en analys av moderna psalmer.³⁵ Intressant är att fundera över huruvida detta påstående även gäller barnpsalmer. Utifrån de resultat som analysen av texterna och samtalen med barnpsalmförfattarna har gett, skulle man kunna säga att psalmerna i det analyserade materialet i viss mån speglar den tid de har kommit till i, särskilt vad gäller teologi och språk. Budskapet om trygghet som textanalysen visar vara vanligt förekommande och som samtalen visar vara väsentligt för textförfattarna kan vara ett tecken i tiden. Viljan att förmedla budskapet om trygghet är kanske en reaktion på tidigare, äldre bilder av Gud, där Gud beskrivs som den stränge och straffande guden. Det skulle alltså kunna vara ett uttryck för viljan att förmedla en »ny» bild av Gud. Samtidigt kan viljan att förmedla trygghet också vara ett uttryck för den tid vi lever i, en vilja att förmedla ett trygghetsbudskap som en motpol till vår otrygga och stressade samtid. Via nyhetsrapporteringarna i TV känns krig och våld ofta väldigt nära. Att då framhålla tryggheten hos Gud ger en positiv motbild.

Under intervjun med Boström diskuterades det faktum att budskapet om Guds ständiga närvaro är så framträdande i många psalmer. Boström menar att »om det är något som präglar barngenerationen idag, så är det nog en känsla av att ändå någonstans vara sviken.» Han framhåller att det ofta är

fäder i separationer som sviker barnen. Boström pekar också på den otrygghet som flyttandet mellan olika bostadsorter skapar. Han tror att man idag vill förmedla att »även om allting annat brister, så kan du räkna med Gud». ³⁶

Även Per Olof Nisser diskuterar detta fenomen när han i sin studie *Vår nya psalmbok* undersöker vilken gudsbild som presenteras i psalmerna i *Den svenska psalmboken 1986*. ³⁷ Nisser pekar på att det kan finnas många förklaringar till att psalmförfattare i vår tid lagt tonvikten på Guds närhet. En förklaring kan vara »att man söker fästpunkter i den känsla av främlingskap och hemlöshet som många upplever». En annan förklaring han ger är att »man vill balansera den tidigare dominerande bilden av den upphöjde, avlägsne eller t.o.m. frånvarande Guden». ³⁸

Avslutning

Anders Frostenson lär ha sagt att »vi behöver ’identifikationspsalmer – där vi känner igen oss själva, vår situation och problematik – och som sedan kan ge ett meningsfullt mönster åt våra liv’». ³⁹ Även barn behöver psalmer med vilka de kan identifiera sig. Bornemark framhåller att en text måste ha en beröringspunkt. Texten får inte vara så främmande att man inte kan identifiera sig. Svaret på frågan hur man skriver en bra psalm för barn, som de kan identifiera sig med, tycks Andeby ha: »När man ska göra en sång för barn, så kräver det att man har varit i barnets värld en lång stund». ⁴⁰

Summary

The aim of this article is to introduce and examine new hymns written for children.

The article is based on the essay »*Du är här i allting. Gud i allt du är*». *Analys av nutida barnpsalmer* (»You are here in everything. God, you exist in all». Analysis of hymns for children today), which was published in 2003. The hymns chosen for analysis are taken from the most recent children’s hymnbooks: *Kyrksång* (Church Songs), Verbum Publishers, and *Nya Barnpsalmboken* (The New Children’s Hymnal), Libris Publishers. The texts were written between 1992 and 2001. The hymns are elucidated in a textual analysis, in which on the one hand their images of God, and on the other their messages are analysed. Six of the authors represented in both of the

hymnals have been interviewed. These interviews have chiefly focussed on the authors' methods of writing and what they wanted to communicate in their hymns. The results of the textual analysis and the interviews are then discussed in relation to recent research about hymns.

The analysis of the texts shows that God is primarily described with characteristics such as »protective», »providing security», »being lovingly present». Several hymns give an anthropomorphic picture of God. Two messages are evident in the hymns: a sense of security and love, and God's continuous presence. The textual analysis also shows that the language is inclusive, i.e. »God» and the pronoun »you» are used to refer to the divine, rather than gender-specific terms.

In the interviews it has also become clear that several of the authors want to describe God as a presence in everything. They wish to communicate a sense of security and that »God loves you as you are». All of the text-writers maintain that they build on their own faith in their creative work, but some of them emphasise the importance of learning to understand children's world.

To describe God as giving a sense of security, as loving and as ever present is neither new nor unique to children's hymns. It seems rather to be a general tendency to ascribe such characteristics to God, as even the new hymns in *The Swedish Hymnal 1986* emphasise this aspect of the divine.

NOTER

1 Selander, S-Å., 1998, s. 63ff.

2 Selander, S-Å., 1998, s. 63.

3 Selander, S-Å., 1998, s. 66.

4 Selander, S-Å., 1998, s. 63ff.

5 *Barnpsalmboken med sånger och visor*, 1989, förord, s. 3.

6 *Barnpsalmboken med sånger och visor*, 1989, förord, s. 3.

7 *Sånger för små och stora*, 1989, förord, s. III.

8 *Sånger för små och stora*, 1989, förord, s. III.

9 *Nya Barnpsalmboken*, 2001, förord, s. 3 (förkortad NB).

10 Alla fakta i det följande stycket är hämtade från förordet till *Kyrksång*, 2001. (förkortad K)

11 *Kyrksång*, 2001, Förord.

12 *Kyrksång*, 2001, Förord.

13 En lista över de 45 psalmer som ingår i analysen tar för stor i plats i denna artikel. Därför hänvisas till Cárcamo, »*Du är här i allting. Gud, i allt du är*». *Analys av nutida barnpsalmer*, 2003, s 6 f.

14 Alla fakta är hämtade från Cárcamo, 2003.

15 Andra exempel: »Och allt som han skapat får plats i hans famn» (K 44), »en öppen famn» (K 47), »Gud bär dig i sin famn» (K 143).

16 Andra exempel: »Får jag hålla dig när du är rädd?» (NB 240/K 163), »Men att va' här hos dig när du håller om mig är att va' som en barkbåt i hamnen» (K 150).

17 Andra exempel: »Jag tändar ett ljus och om värme ber från dig Gud» (NB 242).

18 »Fader till allt som är, du är här» (NB 202), »Gud är här» (K 32).

19 »Gud, han är med mig alla dar» [...] han är med mig hela veckan», »[...] varje veckodag går han med mig» (K 116).

20 »Morgonen jag vaknar, kvällen när jag somnar, i allt är du här» (K 140), »I gråt och skratt, både dag och natt finns du hos mig» (NB 245).

21 »Viskar att han håller dig kär» (K 143), »Allt bär du i ditt hjärta och där finns också jag» (K 145).

22 Alla fakta kring barnpsalmförfattarna är hämtade från intervjuerna med respektive författare.

23 Tanken med projektet Barnens Katedral var från början att profilera Kroppkärrskyrkan som barnens kyrka. Barnens Katedral är inte en ny kyrka, utan ett arbetssätt – ett nytt sätt att tänka i arbetet med barn. Allt ska ske utifrån barnens perspektiv.

24 Citat som förekommer i detta avsnitt är hämtade från intervjuerna med respektive barnpsalmförfattare.

25 *Psalmer i 90-talet*:835.

26 Selander, S-Å, 2001, s 156.

27 Selander, S-Å, 2001, s 156.

28 *Befrielsen*, 1993, s 106.

29 Berglund, 1999, s 124.

30 Hallqvist, 1977, s 195.

31 Hallqvist, 1977, s 195.

32 Selander, S-Å, 2001, s 156.

33 Hallqvist, 1977, s 195.

34 *Kyrksång* nr 164.

- 35 Selander, I, 1999, s 9.
 36 Intervju med Tomas Boström 2003-07-25.
 37 Nisser, 1987.
 38 Nisser, 1987, s 171.
 39 Nisser, 1987, 176.
 40 Intervju med Kerstin Andeby 2003-06-13.

LITTERATUR

Otryckta källor

Alvesta, hos författaren

- Kassettband med intervju med Kerstin Andeby den 13 juni 2003
 Kassettband med intervju med Anita Bohl den 9 maj 2003
 Kassettband med intervju med Gullan Bornemark den 22 juli 2003
 Kassettband med telefonintervju med Tomas Boström den 25 juli 2003
 Kassettband med intervju med Per Harling den 12 juni 2003
 Kassettband med intervju med Karin Runow den 11 juni 2003

Tryckta källor och litteratur

Barnpsalmboken med sånger och visor
 1989

Befrielsen. Stora boken om kristen tro. Svenska kyrkan
 1993

Berglund, Christina *Vilken färg har vinden? Om barns roll och rätt i kyrka
 1999 och samhälle.* Prästmötesavhandling för Stockholms
 stift

Cárcamo, Elisabet *»Du är här i allting. Gud, i allt du är». Analys av
 2003 nutida barnpsalmer.* Examensarbete i Kyrkoveten-
 skap vid Centrum för Teologi och Religionsveten-
 skap, Lunds universitet

Hallqvist, Britt G. *»Vad kräver jag av en barnpsalm?» Hymnologiske
 1977 Meddelelser.* Værkstedtsblad om salmer utgivet af
 Salmehistorisk Selskab, 6 årg, 1977:4, s 194-200

Kyrksång
 2001

Nisser, Per Olof *»Jag vet på vem jag tror – teologi i psalmboken». Vår
 1987 nya psalmbok.* Red: P O Nisser, s. 166-192

Nya Barnpsalmboken
 2001

Psalmer i 90-talet

1994

Selander, Inger

1999

Perspektiv på moderna psalmer. AF-stiftelsensskriftserie nr 3

Selander, Sven-Åke

1998

» 'Tryggare kan ingen vara' – om barnet i psalmer och visor». *Barnet i kyrkohistorien*. Red: Anders Jarlert. (Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis 37), s. 63–80

Selander, Sven-Åke

2001

»Recension av *Kyrksång*» i *Liturgi och drama*, Svenskt Gudstjänstliv årg 77, (Tro & Tanke, 2001:9, Svenska kyrkans forskningsråd) s. 155–156

Den svenska psalmboken Antagen av 1986 års kyrkomöte

1986

Sånger för stora och små

1989

Rapporter från övriga nordiska länder

These short reports illustrate the situation in other Nordic countries. New hymn-books have been accepted and further work has been done.

Danske salmer og salmebøger 1986–2006

PETER BALSLEV-CLAUSEN

Årene umiddelbart omkring 1986 er de mest produktive salmeår i Danmark i nyere tid. Det var 15 år siden den nye salmesang var blevet introduceret, stærkt inspireret af udviklingen i Norge og Sverige, hvor nye salmer blev skrevet og sunget, og hvor man arbejdede bevidst frem mod indførelsen af nye salmebøger, der afspejlede den nye situation.

I Danmark begyndte nybruddet omkring 1970 med en bølge af eksperimentalgudstjenester, børne- og ungdomsgudstjenester, der blev båret frem af nye sange og salmer af Dorte Roager Larsen, Holger Lissner og Jens Rosendal. Tekster og melodier blev først samlet i et par hefter udgivet 1971 af de kirkelige børne- og ungdomsorganisationer. 1974 fulgte *Salmer og sange fra vor tid* («Løgumklostersangbogen»), der for mange blev det første seriøse møde med de nye salmer. Sammen med de nye eksperimenterende salmer og gudstjenesteviser bragte Løgumklostersangbogen et fyldigt udvalg af den moderne danske salmeklassiker, K.L. Aastrup.

I kølvandet på Løgumklostersangbogen udkom der med få års mellemrum en række private salmebogstillæg udgivet af de forskellige kirkelige retninger. 1976 udsendte det grundtvigske Kirkeligt Samfund sammen med Dansk Kirkesang 46 *salmer*, der hovedsageligt bragte salmer af K.L. Aastrup og reviderede salmer af Grundtvig. 1978 fulgte '78-tillægget med et bredt udvalg af nye danske og nordiske salmer udgivet af Kirkeligt Centrum. Indre Mission udgav 1981 129 *salmer* og Kommissionen Børn og Kirke udsendte sammen med Holger Lissner 1984 *Salmer og kirkeviser*.

I løbet af 1970-årene havde Jørgen Michaelsen (fra 1973) og Johannes

Johansen (fra 1975) udgivet salmesamlinger. I 80-årene fik de følgeskab af Lisbeth Smedegaard Andersen (fra 1984), Johannes Møllehave (fra 1985), Jørgen Gustava Brandt (1986), Hans Anker Jørgensen (fra 1986), Lars Busk Sørensen (fra 1986), Jens Rosendal (fra 1986) og Sten Kaalø (fra 1987). Først en halv snes år senere udgav Holger Lissner sin salmer samlet i *Du fylder mig med glæde*.

Omkring 1990 stilnede strømmen af nye salmer og salmeudgivelser. Til gengæld begyndte det officielle salmearbejde, der 2002 resulterede i udgivelsen og indførelsen af *Den Danske Salmebog* (2002). 1991 nedsatte kirkeminister Torben Rechendorff et udvalg, der med rektor Gerhard Pedersen som formand skulle udgive et tillæg med nye salmer. Det var planen, at salmerne i dette tillæg, der blev udgivet 1994, i alt 160, skulle afprøves i folkekirkens menighederne i nogle år, før en salmebogskommission derefter på baggrund af det salmebogstillæg, skulle udarbejde en helt ny salmebog til afløsning af *Den danske Salmebog* (1953). På grund af den politiske udvikling blev salmebogskommissionen allerede nedsat 5. januar 1993. Kommissionen, hvis formand var biskop Erik Norman Svendsen, gennemarbejdede traditionens og de seneste årtiers salmesang og fremkom først på året 2000 med et forslag, der efter en til både politisk og kirkeligt dramatisk høringsperiode to år senere forelagde et ændret forslag, der i løbet af sommeren 2002 først blev godkendt af kirkeminister Tove Fergo og derefter 29. juli autoriseret af Dronning Margrethe 2.

Året efter, 1. Pinsedag 2003 blev den nye salmebog taget officielt i brug ved festgudstjenester i Vor Frue Kirke (domkirken) i København og ud over hele landet. Salmebogen blev først udgivet som tekstbog alene, senere er der, for første gang i 225 år, udgivet en melodiudgave af salmebogen.

De nye salmer og den nye salmebog har betydet en vis stabilisering af salmesangen i Danmark. Den nye salmebog blev kritiseret for at være for konservativ og for lidt fornyende. Det har vist sig, at den nye salmebogs balance mellem nyt og gammelt svarer nogenlunde til folkekirkens virkelighed. Efter Folkeskoleloven af 1975, der afskaffede fællessangen i skolen, er kirkens egen undervisning først i de sidste 5–10 år begyndt for alvor at indøve salmesang med børn i skolealderen. Denne forsigtige begyndelse har en god hjælp i den nye salmebog, samtidig med at de voksne i menighederne stadig kan finde alle deres gammelkendte salmer i salmebogen. En fornyet

almindelig salmesang vil derefter efterhånden igen kunne danne baggrund for nye salmer.

Norsk Salmebok

ÅGE HAAVIK

1. søndag i advent 1985 ble *Norsk Salmebok* tatt i bruk i Den norske kirke. *Norsk Koralbok* forelå i januar 1986. Disse bøkene skaper et viktig avsnitt i norsk salmehistorie.

Forslaget til denne salmeboken ble utgitt fire år tidligere i serien *Norges Offentlige Utredninger* som NOU 1981:40. Forslaget fikk et salg som er høyst uvanlig for denne type publikasjoner, nemlig hele 35.000 eks. I året 1982 gjorde derfor en offentlig utredning tjeneste som salmebok i mange menigheter.

Norsk Salmebok avløste to forskjellige salmebøker, nemlig *Landstads reviderte salmebok* og *Nynorsk salmebok*. Disse hadde da gjort tjeneste i 60 år. Enorme endringer i historie og folkeliv hadde funnet sted i løpet av denne perioden. 2. verdenskrig (i Norge 1940–45) er antagelig en av de mest skjellsettende hendelser og kollektive erfaringer i hele Norges-historien. Men også andre ting endret betingelsene for salmebokens rapport med sin samtid, alt fra de enorme nyvinninger på det teknisk-naturvitenskapelige område til rettskrivningsendringer. Det første endret livsbetingelsene og selve livsfølelsen, det andre gjorde språket i salmeboken gammelt og fremmed.

Når vi i dag ser tilbake på to tiår med *Norsk Salmebok*, kan vi registrere stor glede over boken. Men samtidig blir et nytt og bemerkelsesverdig trekk i bildet blir også tydelig: Satt på spissen kan man si at denne gleden begrenser seg til én time i uken. I motsetning til i tiden helt opp til 1985 er salmeboken i dag blitt en »liturgisk» bok.

Det gjenstår å analysere årsakene til at det er blitt slik. Trolig vil en slik analyse både finne momenter som har med *Norsk Salmeboks* egenart å gjøre, og årsaker som skyldes samfunnsutvikling og økonomi.

Kirkemøtets program

Norsk Salmebok ble autorisert til bruk i de menigheter som gjør vedtak om det, av Kongen i statsråd gjennom kongelig resolusjon av 29. juni 1984 (jf. Grunnlovens § 16, som tillegger Kongen myndigheten til å anordne alt guds-

tjenesteliv i Den norske kirke). Denne såkalte liturgimyndigheten, som har vært ivaretatt av kirke departementet, ble ved kronprinsregentens resolusjon av 26. oktober 1990 delegert til Kirkemøtet. Kirkemøtet hadde fra og med året 1984 vært øverste demokratiske myndighet i den norske kirke.

Salmer 1997

Kirkemøtet vedtok i 1990 å sette programmet *kontinuerlig salmearbeid* på virksomhetsplanen for arbeidet i de kirkelige råd. Som et første prosjekt under dette programmet kan en se salmeboktillegget *Salmer 1997*.

I utredningen om ny salmebok (1981) skrev Liturgikommisjonen:

På grunnlag av de gode erfaringer som er gjort med bruk av *Salmer 1973* i gudstjenesten, vil vi foreslå at det blir utgitt et tilleggshefte til salmeboken noen få år etter at den er tatt i bruk. Etter f. eks. en tiårsperiode kunne det så bli erstattet av et nytt, der det beste av stoffet går videre. Ved hjelp av slike utskiftbare tillegg vil menighetene kunne ta i bruk nytt salmetilfang uten å behøve å vente så mange år som de hittil har måttet gjøre.

I 1990 tok Kirkerådets fagnemnd, Kirkens gudstjenesteråd, KGR (senere Nemnd for gudstjenesteliv, NFG) initiativet til et offisielt salmebokarbeid. I første omgang førte det til at Kirkemøtet i 1990 vedtok å sette programmet *kontinuerlig salmearbeid* på virksomhetsplanen for arbeidet i de kirkelige råd. I desember 1991 nedsatte KGR et eget fagutvalg til å arbeide med forslag til et salmeboktillegg.

Salmeboktillegget *Salmer 1997* ble tatt i bruk under Kirkedagene sommeren 1997. Det gikk altså 12 år fra den nye salmeboken ble tatt i bruk til tillegget forelå. Dette tillegget innebærer noen kraftige skritt videre når det gjelder mangfoldigheten i sjangre, men også i kilder. For første gang har vi fått andre utenlandske språk enn svensk i en salmebok til det offisielle gudstjenesteliv i Den norske kirke. Det dreier seg da ikke om engelsk, som nesten ikke forekommer i det hele tatt. Derimot finner en mange sanger fra det ekumeniske repertoar, som inneholder innslag (f. eks. første vers) på det opprinnelige språk. Man finner for eksempel *Oda ni ofefee* fra Ghana og *Thuma mina* fra Sør-Afrika, men også *Cantai ao Senhor* fra Brasil.

Barnesalmeboka

Som den andre frukten av Kirkemøtets program kan en se *Barnesalmeboka* (1999). Denne boken hadde sin bakgrunn i den Dåpsopplæringsplan Kirke-møtet vedtok i 1991. Sang har til alle tider vært den viktigste form for dåpsopplæring. Derfor trengtes det et verktøy som var tilpasset dette arbeidet. Enn mer gjelder det nå. For i mai 2003 vedtok Stortinget den meget ambisiøse og omfattende *trosopplæringsreformen*, som nå er midt i en fem-årig forsøks- og utviklingsfase. Denne reformen har som målsetning å bygge opp et systematisk tilbud om opplæring til alle døpte mellom 0 og 18 år. Her har *Barnesalmeboka* sin plass. Av de 333 sangene i denne boken er ca. 100 allmenne salmer som det er viktig at den oppvoksende generasjon får kjennskap til. Her foreligger det altså midt blant barnesanger fra mange kilder en form for salmekanon.

Andre utgivelser

Som en videre utfoldelse av programmet *kontinuerlig salmearbeid* kan en også se en del uoffisielle publikasjoner, som viser retning og vei for utviklingen på salmesangens område. Her skal nevnes de viktigste salmeutgivelsene i tiden etter *Norsk Salmebok*.

Den første er en liten bok som ble utgitt i forlengelsen av Kirkedagene i 1989, nemlig *Syng lovsang, hele jorden* 1990. Den ekumeniske impuls viser seg i bokens særpreg, ikke bare innholdsmessig, ved at det er de store ekumeniske møtene og de dertil hørende heftene med gudstjenestemateriell som leverer stoffet, men også ved at boken er redigert etter de landene som er kilder for salmene.

Med den iørefallende *Laudate omnes gentes* som plogspiss begynte ut-over på 80-tallet innflytelsen fra Taizé å gjøre seg gjeldende på en måte som fremdeles var ukjent da Norsk Salmebok ble laget. To momenter medvirker til dette. Det første er begeistringen fra stadig flere som faktisk har vært i Taizé og selv opplevd kraften i det bedende og syngende fellesskapet. Det andre er Jacques Berthiers unike musikk. Han hadde en evne til innenfor rammen av meget korte musikalske forløp å skape melodier som både er iørefallende og så enkle at alle kan syng dem. Dette gjelder i like høy grad den måten han innrettet harmoniseringen på. Med ett kunne de aller fleste være med og syng flerstemmig og kjenne treklangens fryd.

Særlig to utgivelser med dette stoffet må nevnes, *Bønn og lousang i fellesskap*, utgitt av Kirkerådet i 1989, og *Sanger fra Taizé*, utgitt av Verbum i 2003.

Etter Taizé skyller bølgene fra Iona inn over våre strender, med keltisk spiritualitet og et tonespråk preget av den sødmefylte og pentatoniserende melodikken som mange forbinder med den irske folkelige sang. Verbum har engasjert en krets av gode oversettere og utgitt to hefter med sanger fra Ionafellesskapet: *Sanger fra vest* (2000) og *Sanger på reisen* (2005).

En tredje bølge er det sangstoffet som først nådde oss under vimpelen *sanger fra sør*, senere *sanger fra den verdensvide kirke*. Dette er gudstjenestlig sang fra Afrika, Sør-Amerika og Asia med rot i den lokale kultur, som er samlet og promovert gjennom de ekumeniske bevegelser. I 2005 kom *Syng håp! Sanger og bønner fra den verdensvide kirke*.

Endelig kan en nevne de nye såkalte »lovsangene» fra karismatiske menigheter, etter hvert sterkt preget av amerikanske popbaserte sanger. Styrken med disse i tillegg til sangbarheten (gjelder noen av dem) er at de på en tydeligere måte gir uttrykk for tilbedelsen og hengivelsen. Svakheten er et innhold og et sentiment som i det lange løp blir ensidig.

Alle disse kildene for ny sang vil utvilsomt sette sitt preg på den nye salmeboken som er under arbeid.

I den perioden som her behandles, er ellers disse salmebøkene kommet: Sangboken *Syng for Herren*, utgitt av organisasjoner innenfor Den norske kirke (1983), med Tillegg til Sangboken, *Sanger 05* (2005), Den evangelisk lutherske Frikirkes *Ære Være Gud* (1984), med tillegget *Salmer underveis* (2001), som inneholder hele Salmer 1997, samt et eget tillegg for Frikirken, Det Norske Misjonsforbunds *Salmer og Sanger* (1984, ny utgave 1997), Det Norske Baptistsamfunns *Lousyng Herren* (1989), Metodistkirkenes *Salmebok* (1987), *Treklang*, fra Norges KFUK/M (3. utg. 1984, 4. utg. 1996), Det evangelisk-lutherske kirkesamfunns *Salmebok* (1995), som i dette kirkesamfunn avløste Jens Johnsens *Salmebok* fra 1840, Den katolske kirkes *Lov Herren Katolsk Salmebok* (2000).

Det er også kommet en rekke samiske bøker: *Máidnot Hearrá Skuval-sálbmagirji* (1995), *Lávllagirji* (1999), som er et nord-samisk prøvehefte, *Sálma Psalmer til de samiske kirkedager i Jokkmokk* (2004), *Sálbmagirji II* (2005), som er ment som et tillegg som skal fungere sammen med den eldste

samiske salmeboken, *Salbmagirji* fra 1897 (1928). Den gamle boken er gjort om til moderne rettskrivning og gitt ut på nytt igjen på 1990-tallet. En springer altså over *Girkosálbmagirji* fra 1957. I samarbeid med Sverige er det også kommet en lulesamisk salmebok, *Julevsáme Sálmmagirjje* (2004).

Reform av kirkens gudstjenesteliv

Etter henvendelser fra *Ungdommens Kirkemøte* (UKM) i 2001 og 2003 vedtok Kirkerådet i 2003 at det skulle settes i gang en prosess med reform av kirkens gudstjenesteliv. Prosessen ble organisert i 2004, med *Nemnd for gudstjenesteliv* som fikk 5 underutvalg. Hele reformprosessen har som tids-horisont at nytt materiale skal foreligge for menighetene i 2010.

UKMs kritikk mot gjeldende ordning er at dagens høymesseordning opp-levs som for regelstyrt. UKM understreker viktigheten av at vi i en ny høymesseordning tar vare på den liturgiske arven og tradisjonen vi har, samtidig som det i mye større grad åpnes for å hente inn nye liturgiske og musikalske uttrykk, for menighetsmedlemmenes medvirkning og for lokal tilpasning. Den nåværende høymesseordning beskriver de som *regelstyrt*, mens de ser for seg en fremtidig ordning som kan beskrives som *mål- og kompetansestyrt*. Reformens siktemål er uttrykt i noen kjerneverdier: *Fleksibilitet, involvering og stedegngjøring*. For selve prosessen gjelder at den skal være *åpen og erfaringsbasert*.

Ett av de fem underutvalgene gjelder salmene. Dette utvalget fikk som sitt første oppdrag å utrede hva salmearbeidet skal sikte på. Skulle det lages et nytt tillegg eller en ny salmebok? I september 2005 vedtok KR at det skal være ny salmebok.

Vedtaket går ut på at den nye salmeboken skal komme i to bind samtidig. Bind I, som vil være størst, skal inneholde kjernestoffet fra alle tider. Bind II skal inneholde stoff som trenger å utprøves. Det første bindet skal fornyes i tilknytning til liturgiske hovedreformer, mens bind II fornyes oftere. I tillegg til dette kommer det som kan velges fra andre kilder. Noe av dette vil muligens samles i en nettbasert samling, som stadig kan økes.

Situasjonen i dag

Arbeidet med ny salmebok til 2010 er satt i gang uten at en har kunnet registrere noe sterkt rop i det offentlige ordskifte om en ny salmebok. Dette henger nok delvis sammen med at sangen i mange sammenhenger betjener seg av andre medier enn salmebøker. Salmeutvalget har gitt uttrykk for spennvidden i den oppgaven de har å løse, i uttrykkene *salmekánon* og *videokanón*. Noen har pekt på det skrikende behovet for å samle seg om en salmekánon for å kunne videreføre arven både i kirke og skole. Samtidig må en ta hensyn til at videokanonen med sin ubegrensede fleksibilitet antagelig om meget kort tid vil høre til det faste inventar også i kirkerommene i Den norske kirke. I dette terrenget skal utvalget finne en vei.

Psalmboksarbeite i Island

EINAR SIGURBJÖRNSSON

Den nu gällande isländska psalmboken utkom år 1972: *Sálmabók íslensku kirkjunnar*. Den innehåller 532 psalmer jämfört med en tidigare psalmbok från 1945 som innehöll 687 psalmer. Man tog bort 267 psalmer från 1945 års utgåva, men boken innehåller istället 112 nya psalmer. Dels rörde det sig om äldre psalmer som försvann 1945, dels om nya psalmer antingen av isländska diktare eller översättningar av utländska psalmer, både äldre och nyare. Bland nya utländska författare kan nämnas Anders Frostenson som har tre psalmer: »Kornet lagt i jorden, Ej í stjärnehimlen» och »Du är i vår närhet», alla översatta av biskop Sigurbjörn Einarsson. Lina Sandells »Tryggare kan ingen vara» kom nu för första gången in i den isländska psalmboken i ungdomsledaren pastor Fri rik Fri rikssons (1868–1961) översättning, men den hade långt tidigare funnits i psalmböcker för ungdom och i KFUM & KFUK:s sångböcker. Bland äldre psalmer som nu kom in efter att inte ha varit med i psalmboken på ett tag kan man nämna Luthers psalmer »Världens frälsare kom här, Jesus Kristus är vår hälsa» och »I dödens band låg Herren Krist». De båda förstnämnda blev snabbt mycket populära liksom Frostensons psalmer som blev mycket använda både vid gudstjänster och vid andra kyrkliga handlingar. »Kornet lagt i jorden» sjungs t. ex. mycket vid olika tillfällen.

1991 utgavs ett tillägg till psalmboken med melodier, *Sálmar 1991*, därav 11 som redan fanns i *Psalmboken 1972*, men nu till nya melodier. Fyra

psalmer trycktes på teckenspråk och 13 psalmer är bibliska introitus. Resten är nya psalmer, både isländska och översättningar. Några få psalmer är av äldre psalmdiktare, antingen psalmer som man saknat från *Psalmboken 1972* eller psalmer som tycktes fylla särskilda behov. Antalet barnpsalmer är ganska högt. Av utländska författare kan man nämna Svein Ellingsen och Margareta Melin. Sigurbjörn Einarsson har fortfarande de flesta psalmerna, både nydiktningar och översättningar. Melodierna i tillägget skrevs i lägre tonart än i koralboken enligt kyrkomötets policy för att främja församlingssången. År 1997 utgav man en utgåva av *Psalmboken 1972* och *Sálmar 1991* som melodipsalmbok med ytterligare 72 nya psalmer. 30 är traditionella psalmer och resten är bibliska lovsånger, Taizé sånger och psaltarpsalmer. 1997 års psalmbok utgavs år 2002 som textbok och 2004 tillsatte kyrkorådet en ny psalmbokskommission.

Hänt i Finland på psalmboksfronten

BIRGITTA SARELIN

Psalmboksjubiléer

Hemming av Maskus psalmbok (1605) firades i maj 2005. En jubileumsskrift, *Soukat sanat maistaa suu. Hemminki Maskulaisen virsikirja 400 vuotta*, utkom hösten 2005. Boken utgör samtidigt årsboken *Hymnos 2005* som utges av Hymnologian ja liturgiikan seura. Den innehåller bl.a. seminarieföredrag med anknytning till biskop Hemming och återblickar från en paneldiskussion, där bl.a. psalmbokens ställning i skolan avhandlades.

De nu gällande psalmböckerna i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland godkändes 13.2. 1986 och togs i bruk i församlingarna första söndagen i advent 1987. Jubileumsseminarier kommer att hållas år 2006. Det svenska hålles i Åbo i oktober och fokuserar på den finlandssvenska psalmboken. Det finska seminariet i Jyväskylä i november handlar om den finskspråkiga psalmboken. Båda seminarierna är både bakåt- och framåtblickande. Psalmens framtid och psalmen i olika kulturer kommer att diskuteras. Även de nordiska psalmprojekten kommer att presenteras.

Pedagogiska psalmsångsprojekt

Projekt som syftar till att få skolbarn i årskurserna 3–4 att sjunga psalmer är på gång både på finska och svenska. Projektet har olika utformning. Det finska *VirsiVisa* (www.evl-slk.fi/tyoalat/musiikki.html) är en lagtävling som startar på lokalplanet och går vidare på stiftsnivå till finalen på riksnivå. De tävlande skoleleverna skall både kunna sjunga psalmerna och känna till fakta om dem. I senaste omgång av *VirsiVisa* deltog 360 skolklasser, ca 9 000 elever från hela landet (finskspråkiga). Med anledning av psalmböckernas jubileumsår börjar en ny omgång av *VirsiVisa* hösten 2006. Det svenska *PsalMedaljeSkoj* (www.evl.fi/svenska/skola/psalmedaljeskoj/) initierades hösten 2003. I detta projekt satsar man enbart på att eleverna skall kunna sjunga psalmerna. Belöningen är pins i olika valörer. Den som kan 10 psalmer får en bronspins, 20 psalmer ger en silverpins och 30 psalmer ger en guldpins. Det barn som kan 30 psalmer står således med tre olika pins. *PsalMedaljeSkoj* är alltid aktuellt. Många svenskspråkiga barn har sjungit upp för pins: 7 292 brons-, 3 693 silver- och 1 832 guldpins har delats ut i Borgå stift. Båda psalmsångsprojekten har alltså utfallit väl. Med hänsyn till antalet finskspråkiga (ca 5 miljoner) och svenskspråkiga (ca 300 000) kan man väl med all rätt konstatera att *PsalMedaljeSkoj* har haft stor genomslagskraft. Skolorna och församlingarna har samarbetat, något som ännu är möjligt i Finland. I den gällande läroplanen betonas att psalmerna hör till kulturarvet. Detta framgick också vid den ovan nämnda paneldiskussionen i samband med firandet av 1605 års psalmbok (enligt Antti Vanne från Utbildningsstyrelsen).

Det finns också ett annat psalmsångsprojekt på finska: *Laula kanssani* (Sjung med mig) www.laulakanssani.net. Initiativet utgick redan på 1980-talet från Evankelinen opettajaliitto (Evangeliska lärarförbundet). Incitamentet till projektet var att man fann att skolans roll vid psalminläringen hade minskat, och därför måste man i församlingarna ta ett större ansvar för inläringen av psalmer. Projektet lever fortfarande. Man samlas till allsång och sjunger både psalmer och andliga sånger. *Laula kanssani* riktar sig till hela familjen. Cd-skivor har också utgetts.

Sångerna i Kyrkliga förrättningar

Kyrkomötet i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland godkände i november 2003 tredje delen av kyrkohandboken på finska och svenska. Den kallas *Kyrkliga förrättningar* och innehåller formulär för dop, vigsel, konfirmation och begravning samt ett stort antal vignings- och välsignelsehandlingar. Boken är indelad i tre delar. Sist i varje del finns mässmusik, omkväden till psaltarpsalmer och sånger för kyrkliga förrättningar. (Den svenska versionen av *Kyrkliga förrättningar* saknar omkväden och sånger i andra delen). Bland dessa sånger och omkväden ingår nyskrivet material. Sångerna har samma status som psalmbokens psalmer. De har genomgått kyrkomötets granskning och godkänts för användning i församlingarna.

Den framtida psalmen

Det treåriga finlandssvenska projektet *Sakralverkstad* (2004–2006) genomförs i form av veckoslutskurser en gång per termin. Sakralverkstaden arbetar i tre grupper: textförfattare, kompositörer och en blandgrupp där deltagarna skriver musiken till sina egna texter. Verkstaden hade 2005 sammanlagt tjugo deltagare. Ett nordiskt nätverk av psalmförfattare och kompositörer håller på att bildas. Redan tidigare har verkstaden haft kontakter till Norge, nu har kontakt etablerats även till Sverige. Detta betyder att Sakralverkstad kan vänta sig flera nordiska deltagare utöver de finlandssvenska som hittills arbetat inom grupperna. Arbetet har nått en fas där texter och melodier skall börja paras ihop. När projektet är avslutat, skall sångerna och psalmerna sjungas till en melodi. Goda överblivna melodier försöker man få nya texter till. Om de upphovsrättsliga frågorna kan lösas, kommer de nya psalmerna och sångerna att publiceras på webben. Ett projekt med en stiftssångbok för Borgå stift är påtänkt, och en arbetsgrupp är tillsatt för ändamålet, men arbetet har inte kommit igång på riktigt ännu. Sakralverkstaden uppfattas möjligen som det första steget.

På finskt håll har man diskuterat den framtida psalmen bl.a. vid firandet av 1605 års psalmbok. Där förekom inlägg under rubriken »Psalmen år 2025». Kyrkostyrelsens enhet för gudstjänstliv och musik har nämnt att det så småningom (2010-talet?) blir dags att sätta igång arbetet med en ny finskspråkig psalmbok. Psalmdiktning förekommer hela tiden också på finska, dock inte veterligen i organiserade former som Sakralverkstad.

Digitalisering av psalmboken

Cd-skivor med psalmer inspelas med jämna mellanrum. I detta sammanhang kan nämnas att samtliga psalmer i den finska psalmboken har inspelats av rundradion, men dessa skivor marknadsförs inte kommersiellt. Inspelningarna kan framför allt användas i radioandakterna. Ett uppmärksammat projekt är Lahtis symfoniorkesterns instrumentala inspelningar av psalmer (*Suomalainen Virsi*, 3 cd-skivor, BIS). 58 psalmer ur den svenskspråkiga psalmboken inspelades av rundradion under namnet *Leve psalmen!* (trippel-cd). Till psalmerna på denna skiva har jag skrivit kommentarer på webben (www.psalmer.fi). *Leve psalmen!* är tänkt att användas i radioandakter, i skolan (projektet var delvis hoplänkat med PsalMedaljeSkoj) och av den intresserade allmänheten. Skivan går att köpa via rundradions nätbutik. Ett antal psalmer i den finlandssvenska psalmboken har år 2005 arrangerats framför allt i jazz-stil i samband med TV-programmet *Salt*, ett andaktsprogram som riktar sig till unga sekulariserade vuxna. Skivan med 14 uppjazzade psalmer heter *SALT psalmer*, och kan köpas via radions nätbutik.

Verkkovirsikirja (nätpsalmboken) *evl.fi/virsikirja* (utan www!) torde vara ett helt unikt projekt. Mig veterligen har man inte lagt ut någon annan gällande psalmbok på internet i denna omfattning. På finskt håll ser man internet som en helt ny kanal att få ut kunskapen om de kyrkliga böckerna. Förutom psalmboken har man också publicerat evangelieboken, gudstjänstboken och förrättningshandboken inklusive »handledningar» på nätet. Nätpsalmboken publicerades i slutet av år 2005 och är resultatet av ett mycket omfattande arbete, som igångsattes år 2003. Den tekniska planeringen av arbetet har gjorts av kantor Timo Lehtonen, som vid sin sida har haft många kunniga personer.

Den finskspråkiga psalmboken på nätet är mera än en psalmbok. Nästan varje psalm (med något enstaka undantag, där upphovsrättsfrågan ännu inte har kunnat ordnas) har en egen »hemsida», där psalmen är synlig med notbild och text i en form som liknar den tryckta psalmboken. Vid varje psalm finns länkar till hymnologiska bakgrundsartiklar (som fortfarande kompletteras) och till psalmbokens olika slag av register (t.ex. copyright-innehavarna). Även psalmbokens gudstjänstbilaga ingår. Från varje psalm är det möjligt att nå psalmerna avdelningsvis, i nummerordning, i alfabetisk

ordning, enligt kompositörer, enligt textförfattare, enligt bibelställen och enligt det år psalmen infördes i psalmboken. På alla sidor kan man också tillämpa fritextsökning. Psalmer med samma melodi är länkade till varandra. Hänvisningar finns till vilket nummer psalmen hade i föregående psalmbok (1938) och till numret i gällande finlandssvenska psalmbok. I tvåspråkiga församlingar är det sistnämnda en mycket användbar egen-skap. Länkar till evangelieboken och till gamla psalmmelodier ingår för att ytterligare utöka informationen. Med tanke på ordbehandling är varje psalm dessutom sparad i Word-format (doc). Alla register finns också i pdf-form. Det underlättar om man behöver en utskrift.

Trycket på att göra något liknande med den finlandssvenska psalmboken är stort och blir hela tiden större när man småningom märker vilken hymnologisk guldgruva som nu finns tillgänglig för var och en på nätet. Den som kan finska har redan nytta av de hymnologiska uppgifterna i psalmdatabasen. Min bedömning är dock att vi inte kan göra något liknande med den finlandssvenska psalmboken. En sådan databas skulle redan av upphovs-rättsliga skäl förutsätta ett intimt och intensivt samarbete med Svenska kyrkan, men det torde enligt vad jag vet inte föreligga några planer på att lägga ut *Den svenska psalmboken 1986* på nätet.

Guds formgivare. Om Anders Frostenson och Olov Hartman som psalmförfattare

PER OLOF NISSER¹

Den 23 april 2006 i år skulle Anders Frostenson (AF) ha fyllt 100 år. Som *senior cleri* gick han bort den 4 februari samma år. Årsbarn med Frostenson var den 1982 bortgångne Olov Hartman (OH), född den 7 maj 1906. Årsbarnskapet förenade dem. Mycket annat förenade dem, men mycket skiljde dem också åt. I sitt licentiatarbete 2003, ägnat Frostenson, skriver Alva Ekström: »Där Anders Frostenson ser tillvaron som en plats för växande barnskap, ser Olov Hartman samma tillvaro som en scen på vilken det kosmiska dramat utspelas». ² Det är den enda direkt jämförande formulering jag hittills har funnit, och den träffar ganska rätt, främst tycker jag när det gäller Hartman. Claes Bertil Ytterberg bekräftar i sin avhandling om Hartman 1987 nästan emfatiskt detta perspektiv: »Om man karaktäriserar OH som dramatiker, så säger man därmed inte något enbart om hans litterära teknik, så som den avspeglar sig i kyrkospel, romaner och predikningar. Att hans gestaltningsteknik på avgörande punkter får dramats form – också utanför det traditionella dramat – speglar ett drag inte bara i hans personlighet utan också i hans livsuppfattning och åskådning». ³

Jag ska här ge några fritt och personligt valda perspektiv på de båda psalmförfattarna. Man måste naturligtvis ställa frågan om det egentligen finns skäl att jämföra dem bara för att de råkar vara födda samma år. Skälet ligger djupare. Båda är nyckelpersoner i det sena 1900-talets förnyelse av den svenska psalmen. Och eftersom vi fick en ny psalmbok 1986 är det inte utan betydelse. Den betydelsen ökar om man betänker att psalmboken, enligt den kyrkoordning som nu är svenska kyrkans regelverk, ingår bland kyrkans grundläggande dokument och är ett officiellt och godkänt uttryck för Svenska kyrkans tro, lära och liv. Psalmboken är alltså inte vilken from sångbok som helst. I den psalmboken är Frostenson och Hartman de dominerande författarna, och då menar jag inte i första hand kvantitativt. ⁴

Min framställning sker i tre steg. Först tar jag upp frågan om relationen mellan författaren och texten, dvs. ett biografiskt perspektiv. För det andra kommenterar jag Frostensons och Hartmans syn dels på psalmens inriktning och innehåll och dels på sin egen kallelse att skriva psalm i relation till det. För det tredje tar jag upp något om deras olika men karaktäristiska arbetssätt och en grundläggande skillnad mellan deras sätt att skriva, en som jag kallar enkelhet kontra komplexitet.

Människan bakom psalmen

Frostenson växte upp i Loshults socken i gammal snapphanebygd på gränsen mellan Skåne och Småland. Fadern drev skogsbruk och ägnade sig åt lokal bankverksamhet. Modern beskrivs som intellektuellt och fysiskt livlig. Anders tog – som den förste i släkten – studenten, följde snabbt upp med en fil. kand. i engelska, slaviska språk och filosofi, tänkte bli journalist, hann ge ut några diktsamlingar men upplevde kallelsen att bli präst, och lydde. Han verkade några år i Gustaf Vasa församling i Stockholm för att 1948 bli kyrkoherde på Lovö, där Drottningholms slott ligger, vilket medförde att han också fick titeln slottsprekikant.

Sent i livet flyttade han till Latorp i Örebrotrakten, där några av hans barn är bosatta.

Hartmans föräldrar var officerare i Frälsningsarmén. Hartman inledde också en utbildning till officer men avbröt den tidigt och valde att bli präst. 1938 blev han komminister i Nässjö. Det var vid den här tiden han började framträda som kulturskribent och kristen debattör. 10 år senare kallades han till direktorstjänsten vid Sigtunastiftelsen, mötesplatsen mellan kulturliv och kyrka. Frostenson och han gjorde alltså ett avgörande miljöbyte samma år. Han stannade här till sin pensionering och avled i Sigtuna 1982.

Båda två blev på grund av sitt författarskap teologie hedersdoktorer, Hartman 1968 i Uppsala och Frostenson 1981 i Lund.

Detta är den yttre ramen kring två liv. Livet biktar sig i dikten, också diktarens liv. Kanske den populärvetenskapliga psalmlitteraturen, i varje fall i Sverige, har haft en böjelse att alltför entusiastiskt fastna i det perspektivet, inte sällan i sentimental infärgning. Frostenson skrev 1972 i ett brev till Hartman:

En privatbakgrund till en psalmtext kan ofta vara missvisande: massor man får läsa i populära skildringar, att Franzén skrivit den eller den psalmen i en syrénbarså i Kumla prästgård etc.⁵

Missvisande: att om man ska uppfatta textens budskap behöver man känna till dess bakgrund. Så är det ju inte. En text står på egna ben. Den är själv sitt budskap. Man behöver inte gå så långt som till den litteraturvetenskapliga teoretiker [Barthes] som hävdade att »författaren är död», dvs. uttraderad och ointressant för förståelsen av texten, för att ändå hävda att tolkningen av en litterär text är tolkarens rätt och privilegium. Det gäller kanske i synnerhet psalmerna. Men sen är det sant att historien bakom en psalm, också den biografiska, kan fördjupa förståelsen och upplevelsen. All historisk bakgrund är inte relevant även om den kan vara intressant. På allvar relevant blir den först när den bidrar till att psalmen griper tag i recipienten och ger röst och ord åt något inom henne/honom, helst sådant som ligger där oförlöst och utsagt. Den annars ganska tystlåtna Frostenson kan överraska på den här punkten genom att berätta. Hur mycket han än hamrar in att dogmat är psalmens kärna, pelarna som bär upp bygget, kan han samtidigt ganska frikostigt berätta om deras bakgrund i sitt personliga liv. Hartman är på den punkten mer återhållsam. Hans texter berör istället genom sin konstnärliga intensitet, en intensitet som hade sin motsvarighet i Hartmans eget personliga väsen, och genom att röra vid djupa mänskliga frågor och behov.⁶

Jag utvecklar frågan om psalmens biografiska bakgrund i tre punkter. Den första handlar om en upplevelse av *utanförskap*.

Hos *Hartman* ryms, med botten i det rörliga, för att inte säga oroliga, liv som var en frälsningsarméfamiljs livsvillkor och präglade hans uppväxtår, säkerligen en existentiell känsla för främlingskapets innebörd. Hans memoarer antyder också att han kan ha varit lite mobbad under skoltiden; han var inte bra på fotboll och gymnastik och hans alster i träslöjden beskriver han som närmast katastrofala. Han svarade inte riktigt upp mot den vedertagna grabbrollen. Bakgrunden i ett hem med traditioner som avvek från de sekulariserat standardiserade bidrog tydligen också. Men samtidigt slipades en stark och självständig personlighet fram. Personlig blir han dock inte i sina psalmer, han överför utanförkänslan till ett principiellt plan. Det handlar inte om Hartman, det handlar om människan som sådan. »Så blir människan oför-

stådd, / främling bland de sina» skriver han i en psalm med avståndet mellan människor som tema, »Se här bygges Babels torn» (sv ps 1986:589).

Men särskilt gäller utanförskapet som personlig, och smärtsam, komponent för *Frostenson*, skönjbar i flera av hans psalmer. Han var en av de första som avskiljdes ur familje- och bygemenskapen för att studera. Om det säger han: »Det var en bristning rakt igenom mig och ett sår». ⁷ Och känslan har följt honom genom åren. »En författare skriver inte om det han har, utan om det han saknar» säger han. ⁸ »Det är ur känslan av mitt eget utanförskap som dikterna och psalmerna om gemenskap kommit till.» Man kan se det i några av hans nattvardspsalmer. »Låt ingen stanna utanför» står det i psalmen »Vi till ditt altarbord bär fram» (sv ps 73). Kanske det framträder starkast i nattvardspsalmen »Här är rymlig plats, här är Guds bord» – med formuleringar som »Inga avstånd mer, ej främlingskap» eller »Närhet, ljus och ingen utanför» (sv ps 396). Utanförskapet lyser också igenom i paradspalmer som »Guds kärlek är som stranden» (sv ps 289) och »Jag ska gråtande kasta mig ner» (sv ps 311). Det är som ett slags besvärjelseformler inför en verklighet som inte släppte in honom.

Den andra punkten handlar om *upplevelser* eller, kanske bättre, om *upprop*. Bakom sakramentalismen i flera av *Hartmans* psalmer – som exempelvis när nattvarden, mest i bilden av brödet, möter också i psalmer som inte är nattvardspsalmer – ligger en upplevelse vid en nattvardsgudstjänst i en Upplandskyrka 1933, ett år efter hans prästvigning: »Vere adest. Närvaron som jag hade förnekat var ett faktum. Jesus hade uppstått och han levde. Han var där. Det var inte jag, som handlade». ⁹ Den upplevelsen betydde ett uppbrott från det beroende av liberal teologi som präglade hans första prästår. Hartman var en intellektuell, han fann i liberalteologin en glädje över att det rationella och det religiösa kunde förenas i »en syntes där allting fick sin förklaring». ¹⁰ Men allt fick inte sin förklaring. Det fanns en svält i rationalismen. Nu drogs hans tro inte bara mot mystiken utan också mot ett bestämt teologiskt centrum, till Guds människoblivande och korset, med vittgående konsekvenser för hans teologiska tänkande. Bl.a. väckte det ett medvetande om att Gud hade en mor, en mor som också stod vid korset.

Om Maria skrev Hartman både skådespel och psalmer. Sv ps 482, »Salig du och högt benådad» är ett exempel. Steget från salvationisten verkar långt. Ligger någon form av mariaupplevelse bakom? Kanske. I en översätt-

ning av mariahymnen *Salve Regina* möter raden: »Låt oss se ditt ansiktes ljus som ger oss frid i ångestnatten». Hartman kommenterar korthugget i en av sina memoarvolymerna: »Det hade jag ju själv erfarit». ¹¹ Men »nej», säger han i annat sammanhang och talar om en »personlig vänskap», framvuxen ur arbetet med kyrkospel och betraktelser kring mariabilder. Här mognade uppenbarligen något som »övertygade mig mer än all teologi», säger han. ¹² Han såg att hans universum hade »en Mariadimension». Evangeliet är, säger han i en predikan, »levande som du och jag. Det är sann människa, född av Jungfrun. Oss nära. Att älska ett sådant barn. Hålla evigheten i sin famn. Möta Guds leende i ett människobarns leende. Trösta Immanuel när någon slagit honom». ¹³

Med *Frostenson* är det annorlunda. Om Hartmans upplevelser mer kan beskrivas som en utveckling, en linje, är Frostensons upplevelser mer som punkter, nedslag utifrån. – Som kyrkligt ganska ointresserad 22-årig student mötte han Gud under en cykeltur utanför Lund: »några ord kom till mig, precis som en röst alldeles intill mig: 'Tänk på din skapare i din ungdomstid' (Pred. 12:1). Upplevelsen vände på allt», säger han; han vände därför även på cykeln och for in mot Lund för att läsa till präst. ¹⁴ Men han har också kunnat beskriva Gudsmötet i andra och mer lågmälda termer:

Jag tror, jag mötte honom
en morgon –
fylld av skimmer och fågelsång.
osynligt, tyst,
en fläkt, en doft –
Han nalkades...
Så oförmärkt, så väldig
går endast Gud
över jorden. ¹⁵

Vill man finna en övergripande formel för den upplevelsen kan man hämta den från omkvädet i hans första psalm: »himmelriket är nära» (sv ps 39). Det var, liksom i Hartmans nattvardsupplevelse, inte fråga om symboler och bilder utan om en realitet. ¹⁶ Psalm skrev han på direkt order av Gud. Den 5 april 1960 hörde han en röst, tydlig som om någon stått alldeles intill honom i prästgårdsträdgården på Lovö: »Skriv psalm! Läs dogmatik!» ¹⁷ I

ett brev till Karl Gustaf Hildebrand 1972 skriver han: »När jag flyttade ut till Lovö var jag någonstans medveten om att det var detta jag skulle ta itu med. Ändå tror jag inte det skulle ha blivit något av om jag inte en aprildag 1960 fått en mycket klar tillsägelse». ¹⁸ Och på Stockholms central, där han satt bland de många udda som gärna samlas där, såg han i klar skrift över väggen orden *Hoc est corpus meum*, detta är min lekamen, min kropp. Det gällde den här gången inte exklusivt, om en sluten mäsas för en sluten grupp människor, utan inklusivt om den utsatta människan som söker värme och gemenskap i världens kyla. ¹⁹

Den tredje biografiska kommentaren träffar Frostenson, men inte Hartman, nämligen att några psalmer sprungit fram ur *existentiella traumatiska händelser*. Exempelvis kan man i *Frostensons* fall se hur hans första hustru, Ulla Lidman Frostensons, död påverkade hans texter. »Drycken av plåga och salighet dricker vi samman» skriver han i en av dem, med kommentaren i ett brev: »det är en rad ur [...] dagboksanteckningar jag gjorde efter det Ulla var borta – under några månader. Det avser alltså vårt liv tillsammans. Och så har många människors liv varit». ²⁰ Förlusten av en barndomsvän gav impulsen till texten »Våga vara den du i Kristus är». ²¹ För *Hartman* var det inte så. Här märks knappast någonting av personhistoria. Det är kärva texter, framkretade ur bibelns, kyrkohistoriens och den kristna mystikens många skrymslen, genomlysta av väldiga utblickar över rum och tid, där det privata fått vika för det allmänmänskliga och gemensamma, med tonvikt på perspektivet nerifrån, den korsfästa människans och den korsfästa gudens perspektiv, allt i en associationsrik konstnärlig dräkt. Men fri från författarens personhistoria.

Kallelsen och inriktningen

Frostenson skrev psalm hela livet – i och för sig med ett moratorium på ungefär 20 år – och det blev hans livsuppgift. Ibland en plåga genom spänningen mellan kravet, både inifrån och utifrån, och de otillfredsställdas kritik särskilt mot hans bearbetningar av äldre psalm. ²² *Hartmans* författarskap är mångsidigt förgrenat på ett helt annat sätt: kyrkodramatik, romaner, predikningar, artiklar, politiska kolumner i *Aftonbladet* osv. Han rörde sig rastlöst i gränslandet mellan kyrka och samhälle, teologi och kultur. I detta var psalmen bara en del och han började egentligen skriva psalm

ungefär vid tiden för sin pension, men då ockuperade det honom i gengäld koncentrerat och intensivt.

I Hartmans fall kan man inte spåra någon inre kallelse att skriva just psalm, däremot skrevs de påfallande ofta på yttre beställning för bestämda sammanhang som TV-gudstjänster, kyrkliga möten, från psalmkommittén och dess förelöpare, Hymnologiska institutet.

Det för över till *Frostenson*, institutets grundare 1960 och uppehållare. Kallelsen att skriva psalm daterar Frostenson, som nämnts, till den 5 april 1960. Men i realiteten hade han börjat skriva psalmer tidigare, sedan vilopausen från 30-talet var över. 1960 kom en i sitt slag revolutionerande sängsamling ut, nämligen *Kyrkovisor för barn*. En helt ny psalmstil introducerades, inte minst genom Frostensons texter, och de oftast skickligt anslutande melodierna. Frostensons texter var påfallande korta. Det hörde till Frostensons psalmprogram: »Kortversen, som ögat ofta omedelbart uppfattar, är sannolikt önskvärd, i gamla tider därför att människor hade svårt att läsa, nu därför att de har svårt att koncentrera sig».²³ Det var ett slags moderna ambrosianska hymner, daktyliska fyrradningar med biblisk substans, med okonstlad men tydlig teologisk och pedagogisk linje, med existentiell tillämpning och klädda i enkel men skön språklig dräkt. Ibland kan jag nog tycka att vi här egentligen har den bästa moderna svenska psalmen. »De trodde att Jesus var borta» (sv ps 156) är ett exempel.

Göran Bexell har i en uppsats angett tre tyngdpunkter i Frostensons texter: det personliga, det bibliska och det dogmatiska.²⁴ Det är en god sammanfattning. Det personliga har tidigare berörts. Mycket av Frostensons psalm växte fram ur läsning, av dogmatik, av Bibeln, av klassisk psalmskatt. Dogmat gav inget utrymme för sentimentalitet, subjektivitet och lyrismer, säger Bexell²⁵ och Frostenson bekräftar i ett brev till Eva Norberg 1961:

Det är inte sina egna impulser och tankar man ska sprida genom psalmen utan det som är kyrkans tanke, tro och bekännelse. En psalm-skribent kan helt anspråkslöst betrakta sig själv som formgivare.²⁶

Om författaren alltså bara var ett medium för evangeliets tilltal så var evangeliets adressat, människan, desto viktigare. Utgångspunkten för psalmen var därmed inte bara »kyrkans tanke, tro och bekännelse» utan också människan. Det är där Frostenson vill starta, som han skrev i ett brev till

Hartman, att »börja nära människan, dra henne ut på djupen». Det gällde texten »Guds kärlek är som stranden» och Frostenson fortsätter:

Det är en stor ljus öppning, sen skärps innehållet strof efter strof så man kan tala om domen i slutstrofen. Jag tror att alltför många av våra psalmer och visor skärmar av för sej genom att börja med en åkallan av Jesus eller Gud. Det är väl bättre att börja där människorna är och sen leda dem något steg framåt mot vad man vill ha sagt.²⁷

Men dogmat, tolkningen av berättelsen om Guds handlande med människan, bestämmer innehållet. Ordet »dogma» doftar för en vanlig näsa kanske katekes, paragraf och lärosats. Inte så för Frostenson. Han får det nästan att dofta som en sommaräng. Psalmförfattarna rör sig spanande och lyssnande över den kristna trons och trostolkningens vidsträckta marker och »de ska där komma till platser där en vind blåser och en eld brinner».²⁸

Hartman talar inte på samma sätt programmatiskt om dogmat. Ändå är hans psalmer vad Claes-Bertil Ytterberg betecknat som »sjungen teologi» på ett helt annat sätt än Frostensons. Hartmans teologiska *curriculum vitae* visar ett paradoxalt mönster av rätlinjighet och böjlighet. Rät i linje med hans ständigt prövande personlighet, böjlig därför att prövningen ständigt förde honom till nya vägska. Han kunde, med sin emfatiska röst och sin förmåga att med vass egg profilera sin tankar, låta mycket principfast och orubblig. Men egentligen visar hans väsen ett ständigt uppror mot det föreskrivna och föreskrivande, mot cementerade modeller, färdiga lösningar och slutna monopolitiska system. Det kan ibland kännas som om han egentligen inte ville övertyga sin publik utan sig själv. Men ett teologiskt *continuum* hade han genom åren. Den centrala symbolen för honom var krucifixet, Kristus som korsfäst. Hans teologi betecknas som en *theologia crucis*.²⁹ All kristen teologi värd namnet är väl kors-teologi, men här läggs accenten inte vid triumfen utan vid nederlaget och utblottelsen, *kénosis*.³⁰ Det är en teologi som valt sitt perspektiv nerifrån den botten av mänskligt lidande men också av mänsklig smuts och förnedring, där Gud vänder sitt ansikte mot människan: »tull-indrivare och horor ska komma före er till Guds rike» (Matt. 21:31). Det handlar om vanmakt istället för allmakt, om den svaghet som är en dårskap för den vise och teoretikern, om Guds utsatta väg från foster till likstel kropp. Men samma gäller också för människan. Det är inte från höjden av sin kraft,

sin andlighet eller sin moral som hon möter Gud utan från botten av sitt liv, sin egen utsatthet och oförmåga. Hartman är, säger Olle Nivenius, nådens psalmist framför andra i vår tid.³¹ Den briljanta sammanfattningen för denna teologi har vi i psalmen

För att du inte
tog det gudomliga
dig till en krona,
för att du valde
smälek och fattigdom
vet vi vem Gud är. (sv ps 38)

Från denna bottenplatta växer sig också hans sociala engagemang starkare med åren. Är man berörd av de nederstas perspektiv blir ansvaret ofrånkomligt för en förändring av de sociala, ekonomiska och politiska strukturer som förnedrar och förtrycker människan.³² Från denna nedre utsiktspunkt blir han också utomordentligt kritisk mot kyrkan för hennes vaktslående kring samhälleligt *status quo* och benägenhet att hänvisa till himmelriket som lösning på allt elände, istället för att ta itu med det där det är. Han visar på den urkristna församlingen: »Den urkristna gemenskapen fick också sitt mest pregnanta uttryck i en måltid som å ena sidan var en mysterierit men till sin andra sida en social institution, allt sammanhållet omkring en personlig auktoritet, densamme som sade: 'Jag var hungrig, och ni gav mig inte att äta...'».³³ Sakramentalt och socialt i samma bröd, ur samma bågare. Perspektivet finns i psalmen »Du som gick före oss»:

sänd oss med fred och bröd
Herre, i världen. (sv ps 74)

Kyrkan ska och kan vara ett tecken, en förebild. Hur – det säger Hartman inte. Men en kritisk bild ger han i sin översättning av Samuel J. Stones »The Church's one foundation», »Sin enda grund har kyrkan», i den vers som börjar:

Med undran och med löje
ser världen hur hon slits
av tusen strider sönder
och nekar sig Guds frid. (sv ps 57)

Hans roll är roparens, inte den politiske entreprenörens: »Jag har visat mig ur stånd att linjera upp konturerna av ett kristet samhälle. Har bara sagt: i den mån vi tror på evangelium, så lita under inga förhållanden på vår underdånighet. Vi kommer alltid att lyssna efter ropen nerifrån, som egentligen är ovanifrån».³⁴ Men inte bara människan utan också jorden lider under människans exploatering. Allt hänger samman. Och allt bryts sönder. Men allt kan helas. Hans Fransiscus-översättning, »Tack, gode Gud, för allt som finns» (sv ps 23) återspeglar något av detta men fr.a. *Den svenska psalmbokens* största och mest magnifika miljöpsalm, »Gud skapade de klara vattnen» (sv ps 587).

Arbetsätt och arbetsperspektiv

Det går knappast att tala om *Frostensons* författarskap utan att beröra hans sätt att skriva psalmer. Han är den typiske inspirationspoeten. Händerna blir tunga, brukade han säga, och de bryr sig varken om tid eller plats: därför skrevs psalmer mot sandalsulan på en strand på Kanarieöarna, på skrynkliga konsumkvitton gömda och ibland glömda i fickan, med skidstaven i snön på Mälaren, någon gång utplånade av blåsten när han återvände med papper och penna, på järnvägsperonger och skogsstigar, dvs. överallt utom vid skrivbordet.

Han var den bohemiske systematikern. Han tecknade, ritade pilar och drog linjer för att markera en psalms struktur. Den var, liksom rörelser i psalmen, viktig för förståelsen av texten. Han höll ibland på formalia in absurdum, han markerade gränser och ramar och tyngdpunkter med händer och röst; han kunde rita ut och ruta in samtidigt som hans legendariskt kaotiska arbetsrum återspeglade en karaktäristisk sida av hans personlighet. Han besatt tveklöst ett, om än personligt utformat, mästerskap i konsten att skilja på viktigt och oviktigt. På texter och kommittémedarbetare höll han ordning på sitt eget sätt. När psalmkommittén granskat hans många förslag till revision av äldre psalmer blev resultatet oftast att ändringar måste göras för att texten skulle kunna antas. Istället för att skriva om hela strofen rättade han den aktuella raden, klippte ur den, limmade den på ett papper, gjorde likadant med nästa ändring, och nästa, och nästa, tills pappret blev fullt. När det inte räckte till på längden lade han sina klipp på tvären i marginalen. Varje litet klipp fick sin egen ofta handskrivna identifikationskod bestående av psalm-

ens nummer, strofens nummer och radens nummer: 3 1:4:5. Så kopierade han det hela och skickade ut till kommittén, som hade ett elände att med sax och klister få allt på plats i sina egna textluntor. När kommittén småningom sammanträdde kunde det hända att de små lapparna lossnade och seglade iväg utan att kunna återfinnas. Om detta kan spåras i nuvarande psalmbok har jag inte vågat efterforska. Hans spontanistiska skapelseprocess hade det goda med sig att han var öppen för kritik och ändringsförslag, ibland nästan entusiastisk, med nya lappar som följde.

Hartman var inte bohem, men systematiker. Också han kunde spontant skriva text: själv beskriver han »För att du inte tog det gudomliga» som spontant tillkommen.³⁵ Men hans hustru Ingrid visste att berätta om hans arbetsdisciplin vid skrivbordet, där förslag efter förslag skrevs, prövades, förkastades och omarbetades, med Ingrid som bollplank, tills han slutligen högg in sin färdiga text som i sten och det som var skrivet det var skrivet. Kring Frostenson blommar anekdotfloran, kring Hartman är det alldeles tyst.

Till sist något om de bådas skilda psalmförtecken. Om Frostenson eftersträvade enkelhet, präglas Hartmans texter av komplexitet. Jag tror att det var ett medvetet val hos båda. Hos *Frostenson* var i vart fall enkelheten en uttalad princip – en som han i regel också levde upp till. »Psalmbok är nyttopoesi», skrev han till Manfred Björkqvist.³⁶ Han hade som ung präst många vänner bland 1930-talets Klara-poeter som Nils Ferlin och andra, men frågan är om han uppskattade 40-talismens surrealistiska och brutna poesi. *Hartman* kan i gengäld betecknas som något av en fyrtiotalist.³⁷ På den punkten rådde ingen dokumenterad irritation mellan de båda och det finns knappast skäl att anta att det ledde till meningsbrytningar över huvud taget. De kunde ha olika meningar i många ting, men min personliga bild av dem är att utgångspunkten var ömsesidigt förtroende och respekt. I ett brev till Bo Setterlind ger Frostenson dock en känga åt den kristna obegriplighetspoesi som fått utrymme i tidskriften *Vår Lösen*:

[...] tycker det är fint att du är en av dem som fått poesin ut ur sin återvändsgränd där den hamnat, inte minst den grupp jag brukar kalla Vår-Lösen-poesin – egendomligt särskilt med den som väl ska vara religiös och vänder ryggen (för att uttrycka sig vårdat såsom det anstår en slottsprekiant) åt människorna.³⁸

Emil Liedgren hade redan på 1930-talet prisat Frostenson för hans engelska, sakliga och oprydda stil.³⁹ »Den säkra, absolut bestämda och ändå mjuka rytmen, det naturliga, enkla ordvalet, den klara syntaxen och den kärnfulla religiösa innerligheten.»⁴⁰ Enkelheten behöll han som riktmärke livet ut, men kanske den spelade sin roll strängast och mest tuktat i hans tidigaste diktning.

Hartmans texter är inte sällan långa, komplexa och täta genom sina flitiga, inte alltid lätt genomträngliga, bibelallusioner och djärva kopplingar mellan bibliska och existentiella motiv. Men de kan ändå vara genomstrålade av klarhet, som i »Du som gick före oss». Det är som om Hartman ville markera front mot det fromma språkets alltför många förutsägheter och banaliteter. Istället lockar han läsaren med frågeställningar där människan kan känna igen sig och med en utmanande konstfärdigt uppbyggd språkvärld till en resa inåt, dit schablonerna inte når men där livsomstörtande gudomliga hemligheter väntar, och den största av dem mötet med Guds nåd. Man når kanske inte dit på annat sätt än i uppförsbacke. Nåden är ju annars besjungen intill nerslitning slinker med sina schabloner förbi som ett rasslande leksakståg. Då blir psalmen ett bedrägeri. Hos Hartman finns ingenting inställsamt och marknadsanpassat. Det verkar t.o.m. som om han bejakar komplexiteten som en betingelse för den poetiska textens kvalitet. I en artikel om latinska hymner säger Anders Piltz: »[e]n definition på en god dikt lyder: autenticitet, komplexitet, förtätning». Autenticitet: den ska inte vara konstruerad utan flyta fram ur ett levande hjärta. Förtätning: sparsamhet med uttrycken; »[e]n liten rännil är mer talande än en pladdrande störtflod». Och komplexitet: att texten rör sig på flera plan, t.ex. ett konkret och ett abstrakt, där en obestämlighetens dynamik skapas som inte vill släppa läsaren.⁴¹

Med alla sina olikheter tror jag Frostenson och Hartman hade autenticiteten som gemensam nämnare. Kanske det också är den viktigaste komponenten i en psalm. Den goda psalmen kommer ur ett levande hjärta. Den är född och icke skapad. Upphunnen någonstans på det vida fält, där de utvalda går före och visar oss andra vägen, dit där en vind blåser och en eld brinner.

Summary

Anders Frostenson and Olov Hartman, two of the most important, not to say dominant Swedish hymnwriters of the late 20th century, were both born 1906 and would this year have celebrated their 100th anniversary. Frostenson was born and raised in a farmers family, while Hartman grew up in a family where the parents were officers in the Salvation Army.

This article deals with them and their writing from three perspectives.

Studied from a biographical point of view you can see traces of a sense of alienation, from different religious experiences and from existential traumatic events colouring their hymns, especially in Frostenson's writing.

The challenge of, and intention with hymnwriting is the second perspective. Frostenson wrote his first hymn, which is today almost regarded as a classic one, »Jesus från Nasaret går här fram» already in 1935. He continued writing hymns almost all his life. Hartman entered the scene much later in life. Frostenson inner challenge was evident and he became, not least through the Institute of Hymnology which he founded in 1961, a strong and important resource in the long process that 1986 resulted in a new hymnal for the Church of Sweden. The personal, the biblical and the dogmatic elements are said to be the three pillars carrying his authorship.

As an author Hartman was considerably broader than Frostenson with novels and dramas on his agenda. Involved also in the liturgical renewal of the Church of Sweden, hymns became an important part of his contribution to the liturgical field. The *Theologia crucis* was his theological prefix with a special stress to the *kenosis*- perspective, notable not least in his hymn »För att du inte tog det gudomliga dig till en krona».

Thirdly, Frostenson was a typical poet writing of inspiration, while Hartman was the systematic worker. Frostensons texts are often short, simple, straight and naked, a kind of a modern ambrosian hymn. Hartman, on the contrary, chooses complication. His texts are tight, woven of skilfully used biblical and psychological elements, an intricate pattern of associations and a rich variety of new metaphors. What unites these both hymnwriters is the authenticity, their hymns flowing out from living hearts, »begotten, not made».

NOTER

1 Artikeln är en bearbetning av ett föredrag vid Borgå stifts kyrkomusiker-möte i Helsingfors den 10 januari 2006.

2 Ekström, Alva, *Ordet Testamentet Bekräftelsen Arvet*, 2003 s. 10; dens. *Inget är skapat utanför. Teologi och kontext i Anders Frostensons författarskap*. Diss. Karlstad 2006.

3 Ytterberg, Claes Bertil, *Olov Hartman och det kosmiska dramat*, 1987 s. 15.

4 Betydelsefulla som förnyare är givetvis också många andra, inte minst kvinnliga, författare som Kerstin Anér, Ylva Eggehorn och Britt G. Hallqvist. Från personlig utgångspunkt vill jag även nämna Göran Bexell, Jonas Jonson, Bo Setterlind och Lars Thunberg.

5 *Guds kärlek är som stranden och som gräset. En bok om och av psalmdiktaren Anders Frostenson*, 1996 s. 82.

6 Ytterberg 1987 s. 263–267.

7 Frostenson, Anders & Routley, Erik, *Dogmat och dikten*, 2003 s. 16f.

8 Nivenius, Olle, i *Guds kärlek är som stranden*, 1996 s. 17, Ekström 2003 s. 35.

9 Hartman, Olov, *Klartecken*, 1977 s. 85f, 152.

10 Hartman 1977 s. 57.

11 Hartman, Olov, *Fågelsträck*, 1982 s. 306.

12 Hartman, Olov, *Färdriktning*, 1979 s. 71.

13 Hartman 1982 s. 38.

14 Jonasson, Curt, »Gudsupplevelse på cykel start för 'vår' psalmpoet», Svenska Dagbladet 1989-04-24.

15 Ur *På väg* 1935, cit. efter Ekström 2003 s. 57.

16 Temat har utvecklats av Piltz, Anders, »Än som i gången tid. Mysterieteologi från fornkyrka till nutid», i *Florilegium patristicum. En festskrift till Per Beskow*, 1991 s. 146–167.

17 Ekström 2003 s. 117.

18 AF:s arkivbrev, okatalogiserat, Riksarkivet [RA].

19 Ekström 2003 s. 99.

20 Olofsson, Rune Pär, »... och ett oändligt hem», 1981 s. 190f.

21 Bexell, Göran, i Jönsson [Evertsson], Anna och Selander, Sven-Åke (red), *Mot en ny sång*, 1998 s. 12, Olofsson 1981 s. 18. – Av en brevväxling med Hartman 1972 framgår hur sorgbearbetningen efter Ulla Lidman Frostensons bortgång återspeglas i en text, »Tid är nåd», som dock aldrig kom med i psalmboken. Frostenson skriver: »För att klara mig genom, komma ur något malande och kretsande, började jag göra dagboksanteckningar. [...] Då får

man se vad som håller, vad som kommer till en, vad som har bärkraft. Märkte att de stora bibelorden var för tunga, poesiorden för tunna: det var dogmatiska formuleringar som det här Sellergrensordet: 'Tid och nåd, de följas åt' som var en hjälp, bokstavligen bar några dar framåt åtminstone», cit. efter *Guds kärlek är som stranden*, 1996 s. 83. Ingmar Glemme påpekar att Anders Frostenson efter hustruns död »lyssnade och iakttog [...] på ett nytt och direkt sätt», dens. i *Guds kärlek är [...]*, 1996 s. 15. Se även Ekström 2003 s. 137, 177f, 179. Psalmerna »Mina döda timmar» (sv ps 521) hör också till denna Frostensons personliga kontext, Ekström 2003 s. 182.

22 Opubl. manus »Revisionen 1976–81», kopia hos förf. »Det är psykiskt påfrestande att vara sysselsatt på en arbetsplats där man känner sig icke vara önskad. Allra minst av sig själv», Frostenson i brev till Esbjörn Belfrage, cit. efter Olofsson 1981 s. 202.

23 Frostenson i Frostenson & Routley 2003 s. 10.

24 Bexell 1998 s. 9–24.

25 Bexell 1998 s. 15.

26 Brev till Eva Norberg 15 mars 1961, AF:s arkiv, RA. Identifikationsproblematiken betonas av Frostenson i flera sammanhang, se Nisser, Per Olof, *Ett samband att beakta*, 2005 s. 18ff et al.

27 Brev 2 juni 1972, AF:s arkiv, RA.

28 Frostenson i Frostenson & Routley 2003 s. 12.

29 Ytterberg 1987 s. 63ff.

30 Ytterberg 1987 s. 275 et al.

31 *De skrev våra psalmer*, porträtt av Olov Hartman, SVT:s ljud- och bildarkiv, 1986.

32 Ytterberg 1987 s. 158.

33 Ytterberg 1987 s. 160.

34 Ytterberg 1987 s. 162.

35 Hartman 1982 s. 311.

36 Brev till Manfred Björkqvist 22 okt. 1963. AF:s arkiv, RA.

37 Ytterberg 1987 s. 46.

38 Brev till Bo Setterlind 7 juli 1972, AF:s arkiv, RA.

39 Nisser, Per Olof, »I stället för förord» i *Guds kärlek är som stranden* 1996 s. 9.

40 Brev från Liedgren till Frostenson 26 januari 1935, kopia hos förf.

41 Piltz, Anders, »Mellan dogm och dikt. Den äldsta latinska hymndiktningen som kyrkohistorisk källa», i *Kyrkohistorisk årsskrift* 2001 s. 40.

Ordfyndig, lekfull psalmist

Om Britt G. Hallqvists psalmdiktning

INGE LÖFSTRÖM

Inledning

Tre psalmister dominerar 1986 års psalmbok, Anders Frostenson, Britt G. Hallqvist och Olov Hartman. De har var för sig lämnat betydande bidrag till vår tids psalmdiktning. Frostenson är den brett flödande författaren, Hartman den teologiskt profilerade diktaren, Hallqvist den ordfyndiga lekfulla poeten. Liksom Frostenson och Hartmann blev hon teol. hedersdoktor, hon i Lund 1983.

När det här gäller att behandla Britt G. Hallqvist som psalmdiktare, kommer framställningen här att grupperas enligt följande: 1. Uppväxt och tidigt författarskap 2. På väg mot psalmen 3. Psalmboken 1986 Britt G. Hallqvists teologi 4. Avslutande synpunkter.

Uppväxt och tidigt författarskap

Att teckna en författares biografi bidrager inte alltid till att ge en klarare belysning av författarskapet. Men i fråga om Britt G. Hallqvists väg till psalmen finns det vissa tydliga sammanhang.

Från hemmet mottog hon ingen religiös påverkan men växte upp i en akademisk och litterär miljö. Fadern Wilhelm Nyman var lektor i franska vid läroverket i Visby. Han härstammade från Bohuslän, kom från små förhållanden men lyckades genom begåvning och energi erövra doktorsgrad. Britt G. upplevde en lycklig barndom i lektorshemmet i Visby. Med fadern hade hon dock ingen särskilt nära kontakt. Föräldrarna skildes, och hon följde som tolvåring med sin mor och sina bröder till Lund.

Modern, Dagny, var född Henschen. Hon kom från en känd akademikersläkt med många excellenta begåvningar. Själv var Dagny Nyman en intellektuell person, verksam bl.a. som översättare. I hemmet kom dottern att umgås med många av Lunds litteratörer och lärda och tog intryck av den miljön.

Själv höll hon som barn på med att skriva dikter och berättelser. I skolan och vid universitetet utvecklade hon vidare sin gryende litterära talang.¹

Som nämnts var hennes uppväxtmiljö utan religiösa inslag. Men vissa kristna impulser nådde henne på en annan väg, nämligen genom psalmerna. Hon deltog i skolans morgonböner utan att påverkas speciellt av det som talades. Men hon upptäckte psalmerna och fascinerades av språket. Det var de ovanliga orden och de högtidliga formuleringarna som hon tog intryck av. »Själv har jag alltsedan barndomen älskat vissa psalmer och läst dem inte så mycket på grund av fromhet som poetisk förtjusning», skriver hon.²

I ett tidningsuttalande berättar hon: »Jag kunde gå i kyrkan ibland bara för att höra psalmerna. Som tonåring tyckte jag särskilt mycket om J.O. Wallins psalmer. Det var någon som sa en gång: Aldrig har väl någon blivit frälst genom psalmboken. Men jag argumenterade mot det påståendet. Det kan ju finnas en litterär väg till tron».³

Uttalandet är av intresse på två sätt. Dels med tanke på att hon långt senare skulle komma att ägna sig åt psalmdiktning: lades grunden genom ungdomens upptäcktsfärder i psalmboken?, dels med tanke på den allmängiltiga frågan om man kan bli »frälst genom psalmboken». Bortsett från den tillspetsade formuleringen kunde hon alltså bejaka den möjligheten. Hon talar om »en litterär väg till tron» och talar av allt att döma om sina egna erfarenheter.

Vid samtal med Britt G. Hallqvist berättade hon ofta om sig själv och om minnen från sin ungdomstid. Men hon var förbehållsam i fråga om sin egen andliga utveckling. Hon nämnde intet om omvändelse eller upplevelse. Det skulle vara mot hennes natur att tala med stora ord om sitt trosliv. Men detta hennes avståndstagande från olika former av »stortro» gjorde att hon kunde känna förståelse för medmänniskor som tvekade vid gränsen. Därom vittnar också en del av hennes psalmer, vilket skall behandlas senare

Det är möjligt att Lars Westman inte har helt fel när han skriver: »Riktigt kristen blev hon så småningom, dels genom sin man men framför allt när hon mötte Adolf Kloo, den berömde prästen i V.Tunhem». (Hennes make prästen Sten Hallqvist tjänstgjorde en period i V.Tunhem).⁴

Hennes växande inlevelse i trons liv och kyrkans värld märktes på olika sätt i det hon skrev. Långt innan hon engagerade sig i psalmdiktning hade hon ägnat sig åt kristlig författarverksamhet i andra former. Under 1950-talet medverkade hon sålunda i läroböcker för kristendomsundervisningen,

utgav barnberättelser på Verbums kyrkliga förlag, skrev *Bibliskt ABC* för småskolan m.m. Men främst skall man nämna diktsamlingen *Förenklat* (1955), om vilken en recensent skrev att den »rymmer något av det vackraste och mest gripande av kristen dikt som på länge utkommit i vårt land» (Axel Liffner). Här citeras en typisk strof ur diktsamlingen:

En torftig kyrka, men här hör Han hemma,
här tystnar alla världens gnisselljud
för Kristi bjudande och varma stämma.
Här raknar alla vägar emot Gud.⁵

Marken var beredd för det kommande livsavsnittet – psalmdiktningen.

På väg mot psalmen

Att Britt G. Hallqvist började aktivt ägna sig åt psalmskrivande hade en konkret orsak. Det hade i kyrkan länge funnits ett önskemål om en speciell kristen sångbok för barn. På den tiden fanns det söndagsskolor i nästan alla församlingar, och vardagsarbetet i kyrkans barntimmar och liknande samlade många barn. Nu ville man söka förverkliga det nämnda önskemålet.

Dåvarande »Diakonistyrelsen» (senare Svenska Kyrkans Centralråd) tog initiativet till en kommitté som skulle arbeta fram en ny samling psalmer och sånger för barn. Att hon skulle komma med i kommittén var givet. 1960 utkom *Kyrkovisor för barn* (KV). Samlingen representerade något nytt: barnanpassade texter, populära melodier. Boken fick omedelbart stor spridning. Hon stod själv för 17 nummer, varav 6 var översättningar.

Britt G. Hallqvist har uttalat sig om hur kristen dikt för barn skall skrivas. »Barnpsalmerna bör om möjligt förmedla en känsla av trygghet och glädje i Gud. De bör också ge kunskap – biblisk kunskap, närmare bestämt, och framför allt nytestamentlig. Vi som arbetade med *Kyrkovisor för barn* konstaterade hur få berättande evangeliepsalmer det fanns i psalmboken».⁶

Bland kyrkovisorna kom det att ingå många just berättande texter. Hon bidrog själv med åtskilliga som sedan kom till användning i 1986 års psalmbok. Hon skildrade humoristiskt Sackeus, den lille mannen som klättrade upp i mullbärsfikonträdet. (Hon hade fått med det trevliga ordet i texten och beklagade att det i den nya bibelöversättningen ersatts med sykomor). I en annan visa tar Jesus hand om de små som lärjungarna tänkte visa bort.

Han tog dem upp i knät och välsignade dem. »Och glada gick mammorna hem». I en visa räknar hon upp alla sju färgerna och anknyter dem finurligt till bibelställen. Hon skriver om Betlehem och låter barnen fråga: »Säg får vi klappa lammets nos och oxens hårda hud?» Adam och Eva, Mikael och draken, änglaorkestern i himlen är andra berättelser som i visor får en rolig och spännande utformning (KV 727, 745, 710, 723).⁷

Hon behandlar också i kyrkovisans form de svåra berättelserna om Jesus lidande och död, om korset på kullen. I en översatt text formulerar hon en tolkning av offrets mening som ger en antydan med enklast tänkbara ord om det stora mysteriet:

Vad Jesus Krist har lidit där
det kan jag ej förstå,
men att han dog för allas synd,
det får jag lita på. (KV 735)

Hon påpekar att moraliserandet i äldre kristna barnvisor var allmänt förekommande: »Numera har man kommit ifrån det i stor utsträckning. Men att synden är en realitet så länge människosläktet består, det kan inte förnekas. Men ordet synd använder jag inte så gärna».⁸

Hon har i sina visor ofta en kort och klokt formulerad rad om att vi, barn och vuxna, ska försöka göra etiska insatser. En liten dikt i samlingen kan ge exempel på hur mjukt hon för in den etiska uppmaningen:

Det finns så många gamla/ med trötta, onda ben,
som aldrig kan gå ut och gå /i solens klara sken.

Det finns så många gamla,/som inte ser och hör.
Så ensamma de känner sig,/så hjälplöst utanför.

Gud viskar i vårt hjärta:/ »De har det tråkigt nu.

Vem ser och hör och går för dem?/Vem tröstar? Kanske du?» (KV 780)

Hennes gåva att kunna skriva enkelt bygger på vissa stilideal, som hon har markerat: »Vad gäller den yttre formen i den kristna barnvisan – ja i all psalm – har jag en huvudprincip: att ordföljden så långt det är möjligt skall vara rak och naturlig. Det underlättar förståelsen i hög grad. [...] Vad beträffar ordvalet väljer jag helst enkla ord, och konkreta i den mån det går. Men

ibland undrar jag om man alltid ska vara så förtvivlat enkel. Det är när jag minns hur underliga ord, färgrika ord, tjusade mig som barn. Inte skadar det om något hemlighetsfullt dröjer sig kvar i sinnet – kanske det kan mogna till tro och klarhet hos den vuxna människan».⁹

Som nämnts har många av Britt G. Hallqvists kyrkovisor för barn flyttats in i den nya psalmboken. I tidigare psalmböcker fanns en särskild avdelning under rubriken *Barn*. När 1986 års psalmbok planerades beslöt man i kommittén att placera dessa psalmer bland de övriga psalmerna. Det var utan tvivel en god psykologi bakom ändringen. Det har visat sig att vuxna människor gärna sjunger de tidigare s.k. barnvisorna.

Hon var en av dem som understödde nyordningen. Hon visste genom erfarenheter från sitt tidigare författarskap hur nära de två genrerna ligger varandra. Själv påstod hon sig ha barnasinet i behåll och önskade det samma hos alla andra människor. Hennes formella skicklighet och gåvan att kunna skriva enkelt hade hon visat prov på. När hon senare skulle gå in i arbetet med psalmer för en ny psalmbok, var detta för henne en fortsättning av förövningarna i *Kyrkovisor för barn*.

Psalmboken 1986. Britt G. Hallqvists teologi

Man kan inte ordna in Britt G. Hallqvist i någon bestämd teologisk fälla eller ange ett dominerande teologiskt ämne för hennes diktning. Inte som med Olov Hartman med inkarnationen, kenosis-teologin, som grundläggande och återkommande tema. I likhet med Anders Frostenson rörde hon sig över hela fältet av kristna ämnen. Man bör dock tillägga, att hon intog en principiellt fri hållning till somligt i kristen tro och lära.

I en intervju uttalade hon sig om sin inställning: »Vissa partier av kristendomen har jag svårt för. Men så är ju heller inte kristendomen ett färdigt system som man kommer in i en gång för alla».¹⁰

Efter ett omfattande förarbete, där hon deltagit i kommittéarbetet, utkom *Den Svenska Psalmboken* 1986. Vid omkring 140 texter står hennes namn (egna texter, översättningar, bearbetningar). Vissa teologiska linjer kan klart skönjas i hennes psalmer.

Betecknande för *gudsbilden* är det positiva draget. Hon betonar det enkla och grundläggande faktum att Gud är god: »Det finns djup i Herrens godhet och dess gränser ingen vet» (sv ps 1986:285). Särskilt i barnpsalmerna

målar hon bilden av den gode Guden: »Han gör mig glad, när jag är rädd, Allt blir så lätt om du är med (KV 772). Gud ger sig tid att lyssna» (sv ps 1986:255). Hon säger: »Skulle vi inte försöka måla Gud Fader som all glädjes och trygghets källa och hans son som vår gudomlige storebroder, som älskar både bråkstackarna och de beskedliga blyga barnen».¹¹

Gud är Skaparen som gett oss tillvarons goda gåvor. Hennes psalm »Måne och sol,/vatten och vind/och blommor och barn/skapade Gud» (21) har blivit skapelsevisan som alla känner. »Gud är gränslös i sin kärlek, i sin skaparfantasi» (411:2). Han har omsorg om vårt släkte och även om varje enskild. Det gäller inte minst barnen. Tanken på Guds omsorg skapar trygghet. »Ingen är glömd av Gud» (627:5).

Därför blir det naturligt att lovsjunga honom, prisa hans heliga namn, sjunga tillsammans med änglarna (333) och spela med allehanda instrument inför hans himlatron (13). Också när det mörknar i livet kan man tacka Gud för de lyckliga dagarna (626).

Den av hennes psalmer som snabbast slog igenom och blev mest använd var »Det finns djup i Herrens godhet» (285), en översättning från engelskan. En orsak till dess popularitet var den ljusa melodin. Viktigare var innehållets positiva grundton om Guds gränslösa godhet och nåd och värme samt orden om nyskapelse och framtidshopp.

Ett par formuleringar har blivit ständigt citerade: »Det finns glädje bortom graven/och en framtid full av sång» och »Driv oss ut att bygga broar/mot en okänd morgondag». Intressant är att detta inte står i den engelska texten utan har diktats av Britt G. Hallqvist själv. I övrigt har hon noga följt originalet.

Det kan ligga en fara i att en sång blir använd alltför ofta. Hon skriver om psalmen: »Själv är jag ganska trött på den. Det beror dels på melodin och dels på en mening som psalmkommittén gjorde till refräng fast den inte var avsedd så: 'Det finns underbar förlossning i det blod som göts en gång'. Jag har litet svårt för blodsmystiken som är så rikt företrädd i äldre psalmer».¹²

I den nämnda psalmen står: »Det finns värme i hans domslut». Det är typiskt för författaren att mildra talet om domen. I hennes gudsbild finns inga drag av den hotande och straffande guden. Det skulle inte överensstämma med hennes allmänna gudsföreställning. Och av psykologiska skäl har hon undvikit (särskilt med tanke på barn) att i texterna föra in skrämmande inslag om Guds vrede.

Kristus tecknas med ljusa drag. Hans yttre gestalt är skön och tilltalande. Det lyser kring hans hår, hans ansikte lyser som solen. Han tar sig an barnen som de vuxna vill mota bort (41). Han kan kännas som närvarande, »lever i dag, ja han är här» (21:2). Han kan förvandla tillvaron. Där han går fram blir allt nytt (627:4).

Inkarnationen nämnes i flera psalmer. »Har vi sett honom, har vi sett vår fader» (37:1). »Du som i din kärlek återspeglar Gud» skriver hon med en betydelsefull formulering. I hans gestalt blir Faderns kärlek uppenbar (337:2).

Försoningsläran i äldre mening har ingen plats i hennes kristendomssyn. Hon har, som förut nämnts, en reservation: »Jag har litet svårt för blodsmystiken som är så rikt företrädd i äldre psalmer». Men hon kan ibland med en formulering komma nära det klassiska dogmat om Jesus ställföreträdande gärning. Hon skriver om Kristus att han tar på sig skuld och skam. I psalm 285 har hon ordagrant översatt orden om förlossningen i det blod som göts en gång. I en av kyrkovisorna, nu i psalmboken (442:3), står det: »Han led och dog på Golgata. / Han gjorde det för oss». Eller i den redan citerade barndikten om långfredagen om att man inte kan förstå vad Jesus lidit, »men att han dog för allas synd, det får jag lita på» (KV 735:2).

Hon har skrivit en formskön och innerlig Kristushymn med utpräglat personliga drag:

Min Frälsare lever, jag vet att han lever,
fast världen har sagt han är död.
Och inget kan skilja mitt hjärta från honom –
ej änglar, demoner och död. (sv ps 1986:313 v.1)¹³

Det ligger nära till hands att uppfatta denna psalm som en subjektiv Kristusbekännelse, vilket den förvisso är. Hon har själv kallat den »den kanske mest trosvissa psalm som jag har skrivit». Men hon har själv anlagt vissa aspekter på subjektiviteten i psalmen (och därmed också på trosproblematiken överhuvudtaget): »Att tala med högstämnda ord om något som man aldrig har känt – detta är en frestelse för en psalmförfattare. Att ta till överord som man inte har täckning för. Varför gör man det då? Jo, för annars skulle det inte bli mycket till psalmer skrivna, om man bara skulle hämta upp ur sitt eget lilla skrala förråd. Man går till bibeln». Hon hänvisar till två bibelställen: Jobs bok 19:25 »Jag vet att min befriare lever» och Romarbrevet 8:38f »Jag är viss

om att varken död eller liv [...] skall kunna skilja oss från Guds kärlek i Kristus Jesus». Och hon fortsätter: »Jag tycker att de två bibelcitaten går väl samman i psalmen: Jobs längtan som jag nog kan dela helt och hållet, och Paulus trosvisshet som jag kanske bara i vissa stunder kan instämma i».¹⁴

Medkänslan med de tveksamma och tviulande är ett ämne som starkt markeras i flera av Britt G. Hallqvists psalmer. Det är ett tema som inte är framträdande hos Frostenson eller Hartman (men däremot i t.ex. Tore Littmarcks psalm 218, 219). Det handlar om sökare, som känner dragning och längtan till kristendomen, men som hindras på grund av kyrkans krav på tro och känslan av egen oandlighet. De känner igen sig i Dan Anderssons diktrad: »Finns det inga himlar för dom som är klena att tro?»¹⁵

Den av Hallqvists psalmer som tydligast uttrycker de tveksammas dilemma är ps 532: »Jag kom inte hit för att jag tror,/jag kom hit för jag behöver dig». I fortsättningen av psalmen berör hon en i predikningar sällan omnämnd möjlighet, att Gud kan nå människan på andra vägar än de vanliga, inte alltid genom orden, kanske genom musik eller genom en medmänniskas närhet¹⁶:

Om jag ej förstår ett enda grand
av din högtid, kom då som musik
eller sitt i bänken, håll min hand.

Den nämnda psalmen har för många människor blivit en tröstesalm. Att tro är inte främst att förstå. Säger man »jag behöver dig», så är det redan en form av tro. Bönen sträcker sig mot det som är »mer än ord», nämligen nattvarden:

Herre Jesus, låt mig ta emot
mitt i otron dej som vin och bröd.

»Mitt i otron». Hon kommenterar den sista djärva formuleringen genom att hänvisa till Mark. 9:2: »Jag tror, Herre. Hjälp min otro». Men kyrkomötet önskade en ändring, och hon skrev i stället som det nu står:

Herre Jesus, låt mig nu trots allt
ta emot dig själv i vin och bröd».¹⁷

Det är inte enda gången hon låtit teologer och kommittéer bestämma om ändringar. Hon skriver: »Ibland stämmer inte kyrkomötets och psalm-

diktarens åsikter med varandra. Jag ger mig inte så ofta, men när jag gör det, ångrar jag mig alltid efteråt». – Gällde det också denna text?¹⁸

Att temat om de utanförstående var viktigt för henne framgår av formuleringar i andra psalmer, t.ex. »Frälsare du som äger läkedomen» (232). I den sistnämnda finns följande typiska formulering:

Kan jag ej komma till dig med min seger,
så kan jag komma med mitt nederlag. (232:1)

Man kan också erinra om några rader ur hennes diktsamling *Förenklat*:

En tveksam själ på gångens röda matta
går fram att smaka Kristi kropp och blod.
Det är så litet som hon orkar fatta,
men hon vill gärna tro att Gud är god.¹⁹

Starkast har hon uttryckt temat i en psalm som inte kom in i psalmboken. Den behandlar ett djupt bibliskt ämne, nämligen Gudssonens identifiering med de lägsta, »de oberörbara» (termen hämtad från kastväsendet). Med starka, nästan chockerande formuleringar talar hon om den Kristus som vänder sig till sådana som andra finner vidriga, fula, förvridna. Psalmen citeras här i sin helhet, därför att den troligen inte kommer in i någon psalmbok eller något psalmbokstillägg:

Kristus, du är annorlunda.
Från all glans du vänder dig
till det fula och förvridna
som i skuggan gömmer sig.

Emot den som tycks oss vidrig
ler du varmt. Du sträcker fram
handen mot en oberörbar
och tar på dig skuld och skam.

Kristus, gör oss annorlunda!
Är vår kärlek fraser blott,
gör den äkta, djärv och saklig,
som den kärlek vi har fått.

Hon har själv gett en teologisk motivering till sin text: »Jag känner starkt för den s k identifikationsteologin. Det är ju ett faktum att man kan känna det svårt med vissa människor, svårt att umgås med dem, svårt att räcka fram handen. Men Kristus var annorlunda på den punkten, och det tycker jag kan inte betonas tillräckligt starkt». ²⁰

Temat om »dem som är annorlunda» och om Jesus som själv var »en av de annorlunda» återkommer i *Psalmer och visor* (PsoV 82:75).

Den sociala aspekten framträder i många av hennes psalmer, inte som lagiska pekpinnar men som naturliga, praktiska tillämpningar av tron. Per Olof Nisser har fäst uppmärksamheten på dessa drag i hennes psalmdiktning. »Konkretionen är hennes styrka», skriver han. ²¹

Man kan ge många exempel. I en psalm om de vise männens gåvor aktualiserar hon situationen i nutiden, när de fattiga blir fler och fler: »Vem kommer nu med gåvor till barn i slumkvarter?» (sv ps 1986:435 v. 3). På väg till arbetet påminns man om »att vi skall tjäna varann och dela vårt bröd från Gud» (182:3). I psalmen om uppbrott (288) formuleras en bön om att bli ett med världen och nöden: »Ge fantasi att finna nya medel, / Gud, i din tjänst för fred och bröd åt alla.» Starkt kyrkokritiskt formulerar hon orden i en översatt psalm ²²:

Om din kyrka stänger sina portar, Gud,
för att ostörd lyss till sång och böners ljud,
tvinga du vår gudstjänst ner på nödens jord,
följ oss ut i gärning långt från tomma ord. (PsoV 76:633)

Känslan för rättvisa och fred markeras i en del av hennes psalmer. Dramatiskt för att icke säga patetiskt uttrycker hon en situation i krigets skugga:

Upp mot en hård, mörknande rymd
stiger i oro vår fråga:
Gud är du död? Hur skall vi då
leva och orka och våga? (sv ps 1986:592 v. 2)

Texten kan ha präglats av tillkomståret 1969. »Den kan antas ha påverkats både av den då intensiva debatten kring och protesterna mot Vietnam-kriget liksom av 1960-talets s.k. Gud-är-död-teologi», skriver Nisser. ²³

Från början lydde slutraden (v.4):»Hör du oss, Herre, så svara». Bedö-

mare tyckte att så utmanande kan det inte stå i kyrkans psalmbok. Författaren ändrade raden till den triviala formuleringen »Styrk oss i nöd och fara». Att psalmen miste en del av sin laddning är uppenbart.

I tilläggshäftet *Psalmer i 90-talet* (Ps 90) tar hon upp ett annat aktuellt samhällstema – invandrarna, flyktingarna, de som mistat sitt hem och förtvivlade flytt från arbete och hemland. Författaren ställer frågan: »Var skulle de möta din kärlek / om inte hos oss?» (894 v. 3). Liknande motiv uppträder i psalmen »Trånga äro mänskohusen», där det talas om porten som är stängd för »främlingen utan hemvist» men som bör öppnas: »Släpper du in en främling / en av hans minsta små, / vidgas din värld, ditt hjärta / Kristus du möter då» (PsoV 82:765, ej i sv ps 1986).

I dagsaktuell kyrklig debatt deltog hon sällan. Men i sagoaktiga berättelsers form kan man läsa in en del. En plädering för kvinnliga präster ligger dold i »*Fågelskrämmornas fest*», och ansvaret för miljövård är ett huvudmotiv i »*Sagoprofessorn*».

Om *det eviga livet*, om trons pilgrimsvandring, om himlen, har hon skrivit en inspirerad och skön text, som med Egil Hovlands folkviseliknande melodi har blivit mycket älskad: »De skall gå till den heliga staden» (172). Livet på andra sidan beskrives med åskådliga bilder. De skall möta sina forna vänner, de ska sjunga nya sånger, de ska leka med änglar och helgon och dansa i paradiset.

Guds barns lek är ett motiv som författaren flera gånger återkommer till (t.ex. sv ps 1986:613, 638, KV 790). Barnasinet och lekfullheten hör till hennes kännetecken både som psalmist och som människa.

»Ordens regnbågsbrygga»

Formuleringen är hämtad från Britt G. Hallqvists diktsamling *Förenklat*, närmare bestämt från dikten »Orden». Hon funderar över ordens hemlighet. Orden döljer sig någonstans. De vimlar och dansar runt som stoftkorn. »Men jag kan inte fånga dem – de glider undan».

Det är diktarens erfarenhet – »jag trevar efter ord». De finns där någonstans, de rätta orden, de riktiga orden, men ibland är de svåra att nå. I en dröm ser hon tingen på marken. Där är allt tungt och namnlöst. Högt ovanför flyter orden, de ideala orden, lossade från tingen, som en »regnbågsbrygga» högt uppe, svår att beträda.²⁴

Var och en som arbetar med ord känner igen sig. Den som har ett så

omfattande författarskap bakom sig som Britt G. Hallqvist kan uttala sig med speciell erfarenhet.

Om ordens funktion i religiösa sammanhang har hon skrivit, då hon av »Liturgiska nämnden» anlidades som litterär expert och språkbedömare. Hon fick i uppdrag att skriva om språkbruk och språkförnyelse i gudstjänstlivet, vilket resulterade i en omfattande uppsats med titeln »Det liturgiska språket».²⁵

»Den språkliga kommunikationen är ett av vår tids stora problem», det är utgångspunkten i framställningen. »Man talar om språkets kris, en ordens inflation som hindrar förståelse och gemenskap människor emellan. Språket missbrukas på många områden. [...] För kyrkan över hela världen har språkfrågorna blivit brännande, beroende på den s.k. sekulariseringen och pluralismen».

Hon formulerar sina egna ideal för det kyrkliga språket. »Det bör inte alltför mycket avvika från levande språkbruk. Beroende på sitt ursprung och sin funktion har det dock vissa särdrag: 1. Dess förnämsta källa är Bibeln. 2. Det äger samband med teologin. 3. Det är ett kollektivt språk. 4. Det är ett skriftspråk för örat, för tal och sång.»

Hon sätter, som tidigare nämnts, frågetecken för »de stora orden» och lägger fram idén om att införa frågan som element i kyrkospråket. »Korta meningar, frasbalans, naturlig ordföljd» är önskemål. Hon uttrycker sig i aforistiska formuleringar: »Det omoderna blir lätt löjligt». »Ett tidlöst språk är lika orimligt som en stillastående ström». »När det gäller de onödigt arkaiserande orden behöver man inte dra sig för att dammsuga».

Hennes synpunkter på det liturgiska språket har full tillämpning också på psalmen. Det gäller även hennes omfattande arbete med översättningar och bearbetningar, som här bara kan flyktigt beröras.

Sina tankar och erfarenheter från profan och kristen översättningsverksamhet lade hon fram i en föreläsning i Tegnérssällskapet: *Min text och den andres*.²⁶

Hon diskuterar olika översättares praxis och teori och nämner bl.a. Luther. När det gäller dikt och psalm kräver hon särskild noggrannhet i fråga om rytmen. »Rytmen ändrar jag bara i yttersta nödfall. Så småningom har jag kommit att se den som det allra väsentligaste hos en dikt». Hon håller starkt på traditionella rim och har (till skillnad från de flesta andra psalmdiktare och -översättare) så gott som aldrig använt vokalrim.

Olika krav kan ställas på höglitterära texter och barnvisor. När det gäller de senare tycker hon att man inte ska överdriva tvånget att förenkla. »Ovanliga, färgrika, hemlighetsfulla ord kan bita sig fast i minnet, och barn kan smaka på dem om och om igen. Man behöver inte vara så ängsligt angelägen om, att de genast skall förstå allt de läser, som somliga pedagoger tycks anse».²⁷

De synpunkter och åsikter som här har refererats kan gälla författarskapet överhuvudtaget. I sin omfattande produktion, inte minst när det gäller psalmdiktningen, har Britt G. Hallqvist i stor utsträckning förverkligat idealen. Man skulle på henne kunna tillämpa uttrycket från den ovan citerade dikten om dem som har kunnat »beträda ordens regnbågsbrygga».

Summary

A Word-Witted and Playful Hymn-Writer

Of the hymn authors who contributed works to »*Den Svenska Psalmboken*» (»The Swedish Hymn Book») from 1986, Britt G Hallqvist (1914–1997) was one of the most prominent. She has been characterized as »a word-witted, playful hymn-writer».

When growing up in Lund she was not influenced by christianity. However, the hymns in the hymn book did influence her in a religious way. Her writing career began as an author of children's literature, writing school books on the subject of religion as well as children's bible stories. The Swedish Church's 1958 edition of »*Kyrkovisor för Barn*» (»Church Songs for Children») contained 17 of her texts.

Typical for her children's songs is simplicity and playfulness. When planning the new hymn book, the church requested her services as an author. The 1986 edition of the hymn book lists her name associated with 140 hymns (her own texts, translations, adaptations). Among her most popular contributions are the children's song »Måne och sol» (»Moon and Sun») and the hymn »De skall gå till den heliga staden» (»They are going to the Holy City»).

A characteristic of her theology, in regard to her conception of God, is the positive trait, the goodness of God. She depicts Christ in a radiant light. Judgement and moralization are rarely present. She emphasizes the incarnation: »Du som i din kärlek återspeglar Gud» (»Through your love you reflect God»). Atonement is seldom referred to. Britt G holds a special inte-

rest for seekers and those at the bottom rung of society. She often typifies christian life as praise and play.

She also contributed to a new liturgy as well as a prayer book for the Swedish church.

NOTER

1 Ljöfström 1983 s. 27 ff.

2 Hallqvist 1984 s. 114.

3 Intervju i tidningen *Boken* 1996.

4 VI 10/1996 s. 14.

5 Hallqvist 1955 s. 67.

6 Hallqvist 1984 s. 115.

7 Andra bibliska visor utgav hon bl. a. i sänghäftena *Titta vad jag fann!*, 1967 och *Det visste kejsarn inte om*, 1971, med musik av Bertil Hallin.

8 Hallqvist 1984 s. 115.

9 Ibidem.

10 *Sydsvenska Dagbladet* 14/2 1983.

11 Cit. efter Ljöfström 1983 s. 203.

12 Hallqvist 1984 s. 117. Den citerade meningen («refrängen») är ordagrant översatt efter originalet. Om kyrkomötets omstuvning av psalmen se Ljöfström 1983 s.157.

13 Prästen och författaren Oscar Ahlén författade en fjärde vers, om mötet med Herren, som han föreslog kunde tillfogas. Hallqvist var medgörlig som vanligt och strofen kom med (Nivenius 1986 s. 89). Frågan är om psalmen som helhet vann genom tillägget.

14 Hallqvist 1984 s. 116.

15 Dan Andersson 1940 s. 187.

16 Inger Selander har satt texten i samband med moderna psalmer som »tar sin utgångspunkt i de existentiella frågorna och inte i dogmat». Hon anknyter också till den moderna lyrikens lån av uttrycksmedel från mystiken. Selander 1999 s.33 f.

17 Författaren har berättat att hon skrev psalmen först med tanke på konfirmander som kan ha svårt för att fatta det läromässiga i kristendomen. Ljöfström 1983 s.163.

18 Intervju i *Kyrkans Tidning* 1994:2930.

19 Hallqvist 1955 s. 66.

- 20 Lofström 1983 s. 162.
- 21 Nisser 2005 s. 177. Se vidare a.a.s. 209, 234, m.fl.ställen.
- 22 De citerade ställena är hämtade ur översatta psalmer. Att anföra dem som exempel på Hallqvists egna uppfattningar motiveras dels med att hon valt just dessa texter för översättning, dels med att hon ofta gjort vissa egna omformuleringar och tillägg.
- 23 a.a. s. 283.
- 24 Hallqvist 1955 s. 39 ff.
- 25 Publicerad i Statens Offentliga Utredningar (SOU) 1985:17.
- 26 Hallqvist 1987 s. 9.
- 27 Hallqvist 1987 s 13.

LITTERATUR

- Andersson, D., *Visor och ballader*, Stockholm 1940.
- Boken. Stockholm 1990
- Den svenska psalmboken*, Stockholm 1986
- Hallqvist, B.G., *Det liturgiska språket*, Statens Offentliga Utredningar (SOU), Stockholm 1985:17
- *Från en psalmförfattares verkstad*, Svensk Teologisk Kvartalsskrift, Lund 1984:1
- *Fågelskrämmornas fest*, Stockholm 1956
- *Förenklat*. Dikter, Stockholm 1955
- *Min text och den andres*, Tegnérssamfundet, Lund 1987
- *Sagoprofessorn*, Stockholm 1980
- Kyrkans Tidning*, Stockholm 1994
- Kyrkvisor för barn*, Stockholm 1958
- Lofström, I., *En bok om Britt G.*, Stockholm 1983
- Nisser, P. O., *Ett samband att beakta*, Skellefteå 2005
- Nivenius, O., *En psalmbok blir till*, Stockholm 1986
- Psalmer i 90-talet*, Stockholm 1994
- Psalmer och visor* 76, Stockholm 1976
- Psalmer och visor* 82, Stockholm 1982
- Selander, I., »Moderna psalmer och modernistisk dikt – psalmen som en spegling av vår tid», *Perspektiv på moderna psalmer*, Stockholm 1999, s. 9–42
- Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, Malmö 1938
- VI. Stockholm 1996

Psalmer vid kyrkliga handlingar

LARS ERIC AXELSSON

Utgångspunkter

Detta är en församlingsprästs berättelse om erfarenheter och tankar kring den nya psalmbokens användning vid de kyrkliga handlingarna. Betoningen ligger på orden *en, erfarenheter* och *tankar*. Jag har varken gjort eller tagit del av någon bredare statistisk undersökning av psalmanvändandet, bara gått igenom mina förrättningsblanketter och sett på anteckningarna där fr.o.m. 1991. Psalmerna noteras på dessa blanketter, oftast vid samtalet i hemmet före den aktuella förrättningen. Detta har för mig haft en uteslutande praktisk funktion: att föra informationen vidare till musiker och vaktmästare vid gudstjänsten. Tanken att informationen skulle användas vid undersökningar och artiklar många år senare har inte föresvävat mig. Därför äger denna artikel alltså ingen statistiskt vetenskaplig relevans. Den är ett exempel, ett pilotfall om man så vill, på psalmanvändningen och dess utveckling i samspelet mellan en församlingspräst, under dessa år verksam i Lund med omnejd, och hans församlingsbor (och naturligtvis andra som använt församlingarnas kyrkor).

Jag uppfattar främst tre komponenter som avgörande vid valet av psalmer vid de kyrkliga handlingarna: *tradition, kontextualitet och teologi*. Som församlingspräst i Svenska kyrkan har man genom samtal inför de kyrkliga handlingarna en mycket bred kontaktyta mot folket. Den kyrkliga seden är, framför allt när det gäller dop och begravningar, osannolikt stark om man ser den i relation till människors identifikation med kyrkan i övrigt. Det betyder att de människor vi samtalar med inför deras egen kyrkliga handling kan stå på mycket olika nivåer när det gäller kunskap, tradition och kyrklig erfarenhet. Det visar sig inte minst när vi kommer in på psalmvalet. Ibland ligger psalmboken framme på kaffebordet tillsammans med en lista av psalmer som man tillsammans diskuterat kring i familjen, älsklingspsalmer eller nya psalmer som man upptäckt en fin text i, och där man vill att prästen skall sjunga

melodin så att man får höra den. I andra fall känner man inte till en enda psalm. Möjligen har man ett svagt minne av att man någon gång hört »Den blomstertid nu kommer »och »Stilla natt». Detta betyder att prästens roll i psalmvalet skiftar mycket. Ibland är valet gjort innan jag kommer dit. Ibland sker valet i samråd under ett mycket intressant teologiskt samtal. Ibland måste jag välja helt själv eftersom alla psalmer som jag föreslår och sjunger är lika okända, och man inte förmår relatera sig till texten.

En konsekvens av detta är att psalmanvändandet och utvecklingen av detta i viss mån speglar prästen själv, mina preferenser, min teologiska utveckling. Detta är förmodligen ingen dominerande faktor, men den finns.

Fortsättningsvis kommer jag att skriva om de kyrkliga handlingarna i tur och ordning: dop, vigsel, konfirmation och begravning. Jag noterar vilka psalmer som använts mest vid respektive gudstjänst och om det skett någon förändring genom åren och reflekterar över vilka faktorer som ligger bakom valet av psalmer.

Dopgudstjänst

Under de 27 år jag varit präst har psalm sv ps 1986:248, Lina Sandells »Tryggare kan ingen vara», varit den mest sjungna psalmen vid dopgudstjänst. Och i det fallet beror det inte på prästens val. Många, väldigt många, tror att den hör till. Den skall finnas med.

Här har vi att göra med en mycket stark tradition. Den har sjungits vid barndop som man varit med om. Den *skall* sjungas vid barndop! Egentligen är ju psalmen tvivelaktig i sammanhanget. Den är ingen barnpsalm. Guds barnaskara omfattar ju även vuxna! Och vem är den där Jakob, vars Gud skall bevara dig? Vilka fiender är det som skall falla till jorden? Och vem är den Gud som är samme Fader vad han än tar och giver?

Här rör vi oss med ett välkänt fenomen i den religiösa världen. Ju mer traditionalistisk man är i sin religionsutövning, ju mer riterna är uttryck för händelser och skiftningar i kulturen, samhället och familjen, desto mindre betyder det begripliga innehållet i de ord som används i riten, desto mer betyder orden (och musiken) *i sig*.

Två andra psalmer som följt med hela tiden är 193, barnabönen »Gud som haver barnen kär» och 210, Johan Ludvig Runebergs »Jag lyfter ögat mot himmelen». Här handlar det också om tradition, men jag bedömer att det

handlar om en mer personligt tillägnad religiös tradition. Ofta ligger nog en äldre generations påverkan bakom att man känner till och väljer dessa psalmer. Dessa två nämnda psalmer är inte doppsalmer utan barnpsalmer.

Nyare barnpsalmer, som enligt min erfarenhet fått ökad användning är 21 »Måne och sol», 606 »Det gungar så fint när han bär dig mitt barn» och 608 »Vi sätter oss i ringen». Här har vi inga gamla traditioner att hänvisa till. Psalmerna 21 och 608 används mycket i kyrkans barnverksamhet, och de som väljer dem har ofta lärt sig dem där och fått en personlig relation till dem. Psalm 606 tror jag uttrycker en ny generations gudsbild, påverkad av kyrkans barnverksamhet, även om psalmen i sig inte används så mycket i kyrkans samlingar:

Mitt barn, du är buren i Skaparens famn.
Han andas intill dig så nära.
Han håller omkring dig. Han känner ditt namn.
Han gråter med dig, han ler när du ler.
Du är aldrig ensam och önskad mer,
för du hör honom till, Herren Jesus som vill
till himmelens glädje dig bära.

Gamla doppsalmer används mycket sällan. Däremot har några av de nya doppsalmerna fått ganska stor användning. Det handlar i regel om familjer där föräldrarna (eller någon av dem) har en viss kristen ideologisk medvetenhet, vare sig de är aktiva i kyrkan eller inte. Då väljs exempelvis 381 »Gud har en famn» och 384 »Ett liv ur dina händer». Under senare delen av perioden har också 831 i *Psalmer i 90-talet* »Sov du lilla, sov nu gott» blivit älskad på många håll. Men främst bland de nyare doppsalmerna i mitt urval kommer sv ps 1986:383, »Med vår glädje över livets under». En postmodern psalm, måhända, där en relativt, men inte alltför, tydlig luthersk eller allmänkyrklig dopteologi sätts in i ett sammanhang av förundran, bävan och insikt om att allt är mycket större än vad vi kan ana: »Med vår glädje över livets under / kommer vi till dig som gav oss livet».

Årstiden, eller kyrkoårstiden, spelar ofta roll vid valet av psalmer. Bland dopfamiljer som verkar medvetna och aktiva i sitt val är det inte ovanligt att man väljer en barnpsalm, en doppsalm och en årstidspsalm. Även hos dem som inte förmår välja så aktivt är det vanligt att man har med en årstids-

psalm. Sommartid sjunger man gärna 199 »Den blomstertid nu kommer», 200 »I denna ljuva sommartid» eller 201 »En vänlig grönskas rika dräkt» (men oftast bara vers 1 och 2; den förgängelse som omvittnas längre fram i psalmen avstår man gärna från att påminnas om i just denna stund). I adventstid kan man sjunga 103 »Bereden väg för Herran» eller 108 »Gå Sion din konung att möta» och vid juletid är Alice Tegnér's tonsättning av Viktor Rydbergs »Gläns över sjö och strand» ofta önskad.

En psalm som håller och bär i många situationer i livet är 297, Bernhard S. Ingemanns »Härlig är jorden». Den väljs då och då som slutpsalm i dopgudstjänster. Ibland frågar man lite ängsligt om den går att använda vid dop när den används så ofta vid begravning, och då svarar prästen att det går alldeles utmärkt. Den är ingen begravningspsalm fast den passar vid begravningar. Den är inte någon doppsalm, men den passar vid dop. Den är en livspsalm och en psalm om hopp och tro och allas vår pilgrimsvandring från dopfunten till paradiset.

Vigselgudstjänst

Ett intryck jag har är att psalmerna relativt sett betyder mindre vid vigselgudstjänster än vid dop- och begravningsgudstjänster. Även om solosång och instrumentalmusik är viktiga inslag i de flesta begravningar, och ibland vid dop, har jag uppfattningen att dessa moment »tar större plats» vid vigseln. Ofta väljer man att bara ha två psalmer och lägger en solosång eller liknande på den andra psalmens plats. Orsakerna till detta har jag inte analyserat. De är säkert flera. En kan vara att man tycker att det är svårt att hitta bra vigselpsalmer, som både är innehållsligt tilltalande och har en igenkännbar melodi. En annan kan vara att vigseln i lägre grad än dop och begravning faktiskt uppfattas som en gudstjänst.

Vid sommarbröllop sjungs nästan alltid någon eller några av de kända sommarpsalmerna. Både av det skälet att psalmerna är långa och av innehållsliga skäl väljer man nästan undantagslöst att bara sjunga de första verserna i dessa. Årstidspsalmer för övriga årstider har ingen stark ställning i vigselgudstjänsterna.

En psalm som under hela min tid som präst varit mycket önskad vid vigsel är 289 »Guds kärlek är som stranden och som gräset». Dock används oftast endast de två första verserna, för just vid det tillfället vill man inte

tänka på murarna oss emellan. Många har säkert kommit i kontakt med och tilltalats av den psalmen i samband med konfirmationen, och man minns den när det är dags att välja psalm för ett nytt viktigt steg i livet. Att kärleken nämns i inledningsraden tillsammans positiva metaforer som strand och gräs är säkert viktigt, men jag tror också att vers två uttrycker det som för många är något av det viktigaste i ett äktenskap eller i varje fast relation.

Av de psalmer som står under rubriken Vigsel i psalmboken har de mest använda under åren varit 82 »Gud se i nåd till dessa två» och 84 »Vi lyfter våra hjärtan». Det beror nog på att just dessa två upplevs som lättillgängliga och har relativt kända melodier. På senare år har även 411 »Gud har omsorg om vårt släkte» vunnit terräng. Vers 1 i den psalmen är inget dåligt uttryck, på ett mjukt och tillgängligt sätt, för kristen kärleksteologi:

Gud har omsorg om vårt släkte,
han har sett vår ensamhet.
Han har skapat man och kvinna,
han har styrt i hemlighet
deras vägar till ett möte
där de livets källa fann.
Kärlek ger han oss att räcka
som en blomma åt varann.

Begravningsgudstjänst

Så som jag har erfarit det är det vid begravningsgudstjänsterna som psalmvalet spelar störst roll i jämförelse med de andra kyrkliga handlingarna. Även om det oftast förekommer också solosång, och även om valet av orgelmusik och annan instrumentalmusik görs med stor omsorg, så är samtalet om vilka psalmer som skall sjungas en viktig del av samtalet före akten. Hur det slutgiltiga avskedet utformas är för de flesta sörjande och anhöriga mycket viktigt.

Många olika aspekter kan avgöra vilka psalmer som väljs. Den bortgångna kan ha haft någon älsklingspsalm. En psalm kan ge uttryck för den avlidnas tro eller liv. Psalmer kan ge ord åt de efterlevandes sorg, saknad och hopp. Årstids- eller kyrkoårstidspsalmer kan uttrycka tillhörigheten till livet och dess rytm för släkten som kommer och går. Kända psalmer, som

sjungits från tid till tid, talar för många om något som består när jordelivet förgår, även om de aldrig själva skulle kunna uttrycka det så.

De vanligaste psalmerna vid begravningarna är, föga förvånande, 297 »Härlig är jorden» och 249, Lina Sandells »Blott en dag, ett ögonblick i sänder». De psalmerna står sig. De bär. Jag tror att flera faktorer bidrar till detta. Naturligtvis finns traditionen med. Man brukar sjunga dessa psalmer och melodierna är kända. Men det finns mer. Det finns en teologiskt innehållslig kvalitet i dem, där man känner sig tilltalad och innesluten. De hör till sammanhanget, kontexten.

Allra starkast har jag upplevt detta när jag har haft begravningar av danskar, bosatta i Skåne. När vi, tillsammans med tillresta släktingar från andra sidan Sundet, på danska sjunger Ingemanns »Dejlig är jorden» då är allt nära, himmel och jord, slakten som kommer och slakten som går, paradiset som vi går till, och som har stora likheter med det kära gamla Danmark.

Jag har valt att dela in det 20-tal psalmer som utöver »Härlig är jorden» och »Blott en dag» toppar listan över valda begravningspsalmer i fyra typer: *psalmer om döden, förvandlingen och hoppet; psalmer om tryggheten och vilan i Gud; psalmer om livets rikedom och allvar; slutligen årstids- eller kyrkoårstidsrelaterade psalmer.*

Vi sjunger inte så ofta om *uppståndelsens morgon på den yttersta dagen*. Möjligen kan en sådan uppståndelseologi tolkas in i fjärde versen av sv ps 1986:304: »Lär mig du skog att vissna glad [...] en bättre vår snart blommar»:

I går dig puppan inneslöt,
I dag du glad ditt fångsel bröt:
Min själ skall ock få vingar

Man kan i de raderna ana ett evighetsperspektiv, men i övrigt domineras även den psalmen av tanken på att vi förvandlas och går vidare vid döden. Den tanken är vanlig.

Andra psalmer som talar om döden i hoppfulla termer är 256, Ylva Eggehorn's »Var inte rädd, det finns ett hemligt tecken», 285, Britt G. Hallqvists »Det finns djup i Herrens godhet», där refrängen efter varje vers (så var det inte i Hallqvists ursprungsversion) utropar: »Det finns glädje bortom graven»! Samma Britt G. har skrivit 172 »De skall gå till den heliga staden».

Om det här handlar om uppståndelse eller förvandling i dödsögonblicket låter författaren vara osagt, men hoppfullt är det: »De skall samlas i himlen en gång».

Inte med alltför stor frekvens, men ofta nog att nämnas här, används 323 »De kommer från öst och väst», ett exempel på att det av många människor uppskattas att delar av den frikyrkliga sångskatten tagits in i Svenska kyrkans psalmbok. Detsamma gäller om 11, Carl Bobergs välkända »O store Gud». Många tror att den alltid funnits med i psalmboken (dvs. redan i 1937 års psalmbok). Andra tror sig veta att det är en frälsningsarmésång eller att det är en Elvislåt som översatts till svenska. Hur som helst är den älskad, och en hel del tycker att den passar att sjunga på en begravning. Den handlar ju om livets skönhet, Guds nåd, den egna skörheten och det eviga hoppet. Och detta på en välkänd melodi!

Psalmer om *tryggheten och vilan i Guds omsorg* är naturligt nog vanliga vid begravningsgudstjänster. Här finns sv ps 1986:238 »Jag lyfter mina händer», 190 »Bred dina vida vingar», 277 »Så tag nu mina händer» och 246 »Här en källa rinner». Det är gamla, välkända, trygga psalmer, burna till vår generation både av traditionell användning och av texternas och melodiernas budskap. Till denna kategori hör också 298 »Tryggare kan ingen vara», som då och då används vid begravningar. Personligen kan jag tycka att denna psalm innehållsligt och språkligt egentligen passar bättre vid begravning än vid dop.

Två psalmer som inte fanns i 1937 års psalmbok, men som också talar om trygghet och vila, är sv ps 1986:217 »Gud, för dig är allting klart» och 278 »Frälsare, tag min hand». Elis Malmeströms psalm 217 ligger tanke-mässigt väl i tiden. Den talar till vår generation:

Gud, för dig är allting klart, allt det dolda uppenbart.

Mörkret är ej mörkt för dig och i dunklet ser du mig.

[...]

All din nåd är öppen famn och ditt namn en ljuvlig hamn.

Vad du vill är helighet, men du är barmhärtighet.

278 har ett mer traditionellt teologiskt språk, som kan tilltala människor som har en relation till den frikyrkliga väckelsens sånger. Dess ingång har också underlättats av att den har samma melodi som 271, »Närmare, Gud,

till dig» (vilken dock inte är särskilt mycket förekommande i mitt material).

Om jordelivet, dess *glädje, mödor, ansvar och allvar* sjunger man gärna när någon gått ur tiden. Här är 183, Bengt E. Nyströms klassiker »Som sådden förnimmer Guds välbehag» vanlig. Här finns både den jordiska mödan, vilodagen som kommer och uppståndelsens dag med. Samma tankar, i andra språkdräkter men mer inomtidsligt, möter vi i 180 »Var dag är en sällsam gåva» och 289 »Guds kärlek är som stranden och som gräset».

Liksom vid andra kyrkliga handlingar påverkar ofta *årstiden* valet av psalmer även vid begravningsgudstjänster. På sommaren kan man (i motsats till vid dop och vigslar) sjunga alla verser av 200 »I denna ljuva sommartid» och 201 »En vänlig grönskas rika dräkt».

Även 202, Harry Martinsons »De blomster som i marken bor» har vunnit insteg i människors hjärtan. Även om den står bland sommarpsalmer i psalmboken har den visat sig vara användbar även under andra tider av året. Det kan vara gott att sjunga en sommarpsalm med ett tydligt eskatologiskt budskap under själens sorge- och vinterdagar.

De psalmer som hör till hösten har enligt min erfarenhet inte slagit an hos begravningsanhöriga, vilket möjligen kunde förvåna. Däremot förekommer ibland under våren 198, Nicolai F.S. Grundtvigs och Johan Alfred Eklunds »Likt vårdagssol i morgonglöd».

Vid begravningar vid juletid kan nästan vilken julpsalm som helst förekomma. Det torde handla mycket om tillhörighet. Julsångerna är nog för de flesta mer kulturmarkörer än texter med ett andligt tilltal om inkarnationens mysterium.

En särskilt i samband med begravningar intressant iakttagelse är att så många nya psalmer väljs, dvs. psalmer som inte fanns i psalmboken 1937. Av min 20-i-topp-lista är hälften nya i 1986 års psalmbok. Ungefär hälften av dessa kommer från den frikyrkliga sångskatten och upplevs förmodligen inte som nya av många, utan tvärtom kanske mer välkända än många gamla psalmer. Men av de 20 mest valda begravningspsalmerna är eller uppfattas fem eller sex som nya. Nya, men med en språkdräkt, ett existentiellt innehåll och en melodi som gör dem användbara, rent av folkliga.

Avslutning

Många fler psalmer än de jag har på mina topplistor har naturligtvis använts vid kyrkliga handlingar. Andra präster har förmodligen delvis andra psalmer i sina noteringar. Likafullt är jag övertygad om att många kollegor känner igen sig i mina iakttagelser och slutsatser. Till de slutsatserna hör att samtidigt som en del psalmer av olika skäl står sig länge, så ser vi, 20 år efter det att 1986 års psalmbok antogs, att även i ett sekulariserat samhälle med låg kyrksamhet förmår nya psalmer tränga in i människors medvetande och traditioner. Detta förutsätter att dessa psalmer talar ett språk och uttrycker en tankevärld där människor känner sig hemma. Varje gång jag som församlingspräst på nytt gör erfarenheten att detta har skett påminns jag om att Kristus är där före mig när jag möter människor inför deras viktiga händelser i livet.

Summary

This essay is written by a church minister who describes his experiences of what is sung in the Church of Sweden during christenings, weddings and funerals. The author bases his discussion on empirical data from the records of hymns sung at the services at which he himself officiated. The data spans the years 1991–2005.

An important factor influencing the choice of hymns and their function in the worship service is the minister's discussion with those who are most involved in the service. Based on many such discussions, this minister has found that tradition, context and theology are the deciding factors.

Christening services are strongly influenced by tradition. However, newer children's hymns have recently become more popular, especially when relatives have been to children's functions at the church. Context and theology go hand in hand. For example hymn no. 831: »Med vår glädje över livets under» can both express a clear Lutheran or generally Christian baptismal theology while placing the singer in a context of wonder, awe and insight into how everything is greater than we could ever imagine.

The author considers hymns to be of less importance in wedding services than at christenings and funerals. In weddings, instrumental music and especially vocal solos are often chosen according to tradition. For summer

weddings, the well-known summer hymns are often sung – they are a natural part of summer events. A very popular hymn is no. 289 by Anders Frostenson: »Guds kärlek är som gräset». This can be explained – contextually – by the fact that many young people come into contact with this hymn during their confirmation studies and – theologically – because the hymn has love as its primary theme in the first two verses. A newer hymn which is becoming more and more popular at weddings, and which has a clear theological message, is hymn no. 411 »Gud har omsorg om vårt släkte».

For funerals, the choice of hymns plays a very important role. The discussion of which hymns to use is therefore a very important part of the planning that goes on before the service. Many different factors can influence the choice of hymns here: tradition – people have sung certain hymns at previous funerals in the family, context – the hymn can express the grief, longing and hope of those attending, theologically – the deceased may have a favorite hymn which expresses that person's own faith or what their life was like.

The author distinguishes between four different types of hymns used at funerals: hymns about death, transformation and hope; hymns about security and peace with God; hymns about the richness and gravity of life; and hymns that reflect a season or time of the church year.

Varför sjunger folk i kyrkan?

SVEN-ÅKE SELANDER

Inledning

Ett enkelt svar på den frågan skulle kunna vara: »man uppskattar sång i kyrkan». Bengt Olof Engström visar i sin undersökning *Ny sång i fädernas kyrka. Församlingssången i Svenska kyrkan efter införandet av Den svenska psalmboken 1986*¹, att i och med psalmboken 1986 tycker en del att det blivit en bättre psalmsång.² Av en annan, internordisk, undersökning, *Dejlig er jorden*, framgår att av 341 män och 360 kvinnor bara 18 män och 8 kvinnor aldrig sjunger med i psalmsången. 42 män resp. 66 kvinnor gör det »som regel», 40 män och 26 kvinnor gör det »av och till».³ Engström visar vidare att av kyrkligt intresserade ungdomar deltar 86 % i psalmsången i gudstjänsterna, även om en av ungdomarna meddelar att »om man sitter i en bänk med kanske 7 st. till och ingen av dem sjunger med vill man själv inte sjunga med».⁴

Ett annat enkelt svar på frågan skulle kunna vara: man tycker om de psalmer man sjunger. I undersökningen *Dejlig er jorden* frågade man efter de mest omtyckta psalmerna i de nordiska länderna.⁵ För Sveriges del blev det inte oväntade resultatet att de mest omtyckta psalmerna var:

Psalm	Sv ps	Vald av antal personer
1 Den blomstertid nu kommer	199	208
2 Härlig är jorden	297	145
3 Tryggare kan ingen vara	248	121
4 Stilla natt, heliga natt	114	103
5 Blott en dag	249	102
6 I denna ljuva sommartid	200	85
7 Gläns över sjö och strand	134	55
8 Bred dina vida vingar	190	49
9 Bereden väg för Herran	103	45
9 Hosianna, Davids son	105	45

Granskar man detta urval noggrannare finner man att dessa psalmer lätt kan knytas dels till kyrkliga handlingar som dop och begravning, dels till kyrkliga högtider, främst advent och jul, dels till särskilda gudstjänstillfällen, som skolavslutningar. Däremot finns knappast någon psalm som anknyter till privat andakt i hemmen, möjligen med undantag för »Bred dina vida vingar». Man vet hur sällsynt andaktsliv är i hemmen idag – *Dejlig er jorden* visar att psalmsjungandet i det egna hemmet är mycket begränsat. I hela Norden anger av 3709 svarande, 43 % av samtliga svaranden, att man sjunger i hemmet vid jul (det handlar då mycket om att man i Danmark sjunger »Härlig är jorden» i hemmet som en fast tradition), 15 % vid andra högtider och 16 % på en vanlig dag.⁶ För Sveriges del fick man av c:a 600 svarande följande resultat: vid jul 25 %, vid andra högtider 11 % och ibland på vanliga dagar 12 %.⁷ »Bred dina vida vingar» fungerar i dag mer som avslutning på andakter i kyrklig regi och som psalm t.ex. vid begravning. Detta framgår bl.a. av en förteckning över de mest använda begravningspsalmerna, våren 1997⁸:

Sv ps 1986	Användningar
297 Härlig är jorden	1183
249 Blott en dag	1091
190 Bred dina vida vingar	511
251 Var jag går i skogar, berg och dalar	266
285 Det finns djup i Herrens godhet	217
304 Lär mig du skog, att vissna glad	212
200 I denna ljuva sommartid	196
198 Likt vårdagssol i morgonglöd	188
201 En vänlig grönskas rika dräkt	186
277 Så tag nu mina händer	140
199 Den blomstertid nu kommer	137
248 Tryggare kan ingen vara	126
271 Närmare Gud till dig	103

Två synpunkter kan vara viktiga i detta sammanhang. Samtliga psalmer i de båda listorna hänför sig till den ekumeniska delen av *Den svenska psalmboken*. Nydiktade psalmer har ännu inte trängt igenom på folkdjupet och kommit att ingå i svensk psalmtradition. Av undersökningen *Dejlig er jorden* framgår att följande nyare psalmer angivits som uppskattade⁹:

Det gungar så fint
Så länge solen värmer jorden
Brödet är ett brutet för alla
Innan natten kommer
Min Frälsare lever
De skall gå till den heliga staden
Måne och sol
De blomster som i marken gror
Var inte rädd. Det finns ett hemligt tecken

En del nya texter och melodier börjar alltså att få fäste i traditionen. Troligen kan en del omnämningen förklaras av erfarenheter från barn- och ungdomsarbete i kyrkan.

Denna summariska lägesbeskrivning antyder att sång i kyrkan i nutid är nära knuten till de kyrkliga handlingarna och till gudstjänstlivet vid de stora högtiderna. Då sjunger faktiskt människor åtminstone enligt undersökningarna. Varför gör de då det?

Riten

Ett svar är: sång i kyrkan ingår i en *rit*. För det stora flertalet i Sverige innebär det riter som dop, eventuellt konfirmation, vigsel och begravning samt advents-, jul- och möjligen påskriter. För de i övrigt gudstjänstliv aktiva, vilka i Sverige är en minoritet, växer nya psalmer in i traditionen främst i anslutning till riter som nattvardsfirande, vidare riter knutna till friare gudstjänstformer som Taizéinspirerade gudstjänster och temamässor.

Om sång i kyrkan i huvudsak i dag är gudstjänstlig sång och en del av en rit, främst knuten till gudstjänstlivet i dess olika former, betyder det positivt att sång fortfarande har en fast position i riterna och överlever så länge riterna består. Negativt betyder det bl.a. att arbetet på att föra in nya livskraftiga psalmer i riterna blir en komplicerad och långsiktig uppgift, men också en utmaning till församlingar, kyrkomusiker, körer och präster.

Vad är det då i riterna som gör att de består och därmed också befäster traditionen. I anslutning till Émile Durkheim beskriver Jørgen Straarup ritens kärna som: »att människor samlas, att känslor upplevs gemensamt och uttrycks i gemensam handling».¹⁰ Rit är alltså enligt Durkheim en kollektiv

handling, som förutsätter att man känslomässigt förenas kring något viktigt och att man följer ett gemensamt handlingsmönster. I kristet sammanhang innebär detta att ju fler som deltar i exempelvis de kyrkliga handlingarna desto bättre för riten. Ju fler som kan instämma i sången desto bättre för den gemensamma känslomässiga upplevelsen. Ju bättre och mer invariant det rituella mönstret är desto mer meningsfull upplevs riten. Eller, omvänt: ju färre släktingar som är med vid dopet, ju färre välkända och sångbara psalmer som används, ju fler avvikelser från ett invariant mönster, desto mindre meningsfull blir riten, desto mindre aktiv blir den gudstjänstfirande församlingen och desto färre sjunger i kyrkan.

Nu gäller detta som de flesta vet inte utan vidare. I själva verket har en kraftig utveckling ägt rum på de olika kristna riternas område i svenskt kyrkoliv under senare delen av 1900-talet. Dopriten är utvecklad, konfirmationsriten har blivit sändningsgudstjänst, jordfästning har blivit begravning, nattvardsfirandet har förändrat karaktär från nattvardsgång till mässa, från tung uppgörelse med sig själv till gemenskap i fest och glädje. Det visar att det går att utveckla riten. En viktig förutsättning är de dop-, vigsel- och begravningssamtal som präster numera allmänt genomför.

Innebär då detta att förutsättningarna för att folk skall sjunga i kyrkan blivit bättre och behovet av att sjunga ökat? Att man upplever ännu större möjligheter att inom ritens ram ge uttryck för sina upplevelser i psalm och sång? Det beror på hur man uppfattar riten som liturgiskt spel.

I en uppsats, »Upplevelsen i gudstjänsten. En religionspsykologisk modell»¹¹ har Owe Wikström gett följande svar på vad det är som är liturgins funktion i riten. Han skriver:

Liturgin är
den socialt uppburna
och arkitektoniskt beledsagade
symbolgemenskap
i vilken den kristna religiösa upplevelsen
odlas och
upprätthålls.¹²

Människor sjunger alltså, sett från ritens synpunkt, därför att:

- det hör till det rituella navet
- människor bärs av en socialt övertagen tradition
- människor upplever gudstjänstrummet positivt
- psalmerna sätter ord och symboler på gudsupplevelsen
- psalmerna uttrycker samspelet mellan människors livsfrågor och den kristna tron
- människor vill upprätthålla en religiöst kristen tradition och då är sången ett viktigt inslag.

Människor sjunger därför att det hör till det rituella navet

Navet är det kring vilket allt annat kretsar; det rituella navet är således det som håller samman riten och gör den meningsfull. Förändringar i utrustningen runt själva navet är ibland på sin plats, men förändringar i själva navet kan få långtgående konsekvenser.

Det olika kristna riternas rituella nav har i allmänhet mycket lång tradition i kristenheten. De har traderats i generationer – och skapat trygghet i människors sätt att förhålla sig till riterna och därmed till det heliga. Sången har – inte bara i den reformatoriska gudstjänsten – blivit en del av detta rituella nav. Vissa psalmer har blivit en del av det rituella navet, som i Sverige »Tryggare kan ingen vara» vid dopet, »Blott en dag» vid begravning, »Hosianna» i Advent och »Var hälsad sköna morgonstund» vid julottan. Sådana delar av det rituella navet skapar trygghet för människor som deltar i riten – men saknas de riskerar riten att brytas sönder. Man sjunger inte gärna enbart nya psalmer. Då kan riten mista sin funktion. Därför behöver de rituella naven, såsom människor uppfattar dem, respekteras. Detta gäller också om melodierna. »Gläns över sjö och strand, I himmelen, i himmelen, Bred dina vida vingar» och »Den signade dag» sjunger man gärna på deras traditionella melodier och de upplevs som främmande för riten om de skall sjungas på andra sätt.

Om riterna har sina fasta nav och därför inte är så lätta att förändra så kan olika riter växla i aktualitet. Midnattsmässa vid jul är en gammal rit i kristenheten, men ny för många mer eller mindre sekulariserade svenskar. Till denna rit knyter människor i allmänhet – med rätt eller orätt – psalmer som »Stilla natt» och »Nu tändas tusen juleljus». Dem vill man sjunga. Då odlas och upprätthålls kristen tradition. Sjunger kören dessa psalmer och

församlingen förutsätts sjunga andra och mindre kända bryts det rituella navet, församlingen tystnar och kritiken kommer.

Folk sjunger alltså i kyrkan när de upplever att sången är en del av det liturgiska navet och de blir besvikna om de inte får sjunga just detta.

Människor sjunger i kyrkan därför att psalmerna är en naturlig del av en socialt övertagen tradition

Det rituella navet motiveras utifrån kristet teologiskt grundläggande principer. Som sådana har riterna alltså lång inomkyrklig tradition. För många icke teologiskt bevandrade motiveras kanske riterna mer utifrån ett socialt perspektiv: riter som dop, konfirmation, vigsel och begravning hör till släktens sociala liv. Då skall också de traditionella psalmerna sjungas. Riterna bar och bär alltså psalmerna.

En stor roll spelar minnet menar t.ex. Owe Wikström.¹³ Var och en som samtalat med dopfamiljer eller i sorgehus vet att det kanske starkaste argumentet för att sjunga i kyrkan är att så gjorde vi när farmor, far etc. begrovs eller när våra andra barn döptes. Minnet av tidigare tillfällen då riten utförts blir alltså ett starkt argument för att riten skall återupprepas, ju mer lik förra gången desto riktigare. Kan man därutöver identifiera sig med det som riten står för teologiskt, att ett litet barn blir kristnat och att en död anförvant överlämnas i Gud händer, desto mer intensiv kan riten då upplevas och minnet av upplevelsen bestämma synen på hur riten nästa gång skall vara utformad för att minnet skall väckas på nytt och meningen med riten ytterligare befästas.

Minnen är dyrbara. Ju intensivare minnet är desto mer meningsfull kan man uppleva riten nu och nästa gång – om man också då får sjunga de psalmer som man upplevt hör till riten.

Minnet har naturligtvis en viktig roll att spela även i förhållande till andra riter. En sådan är skolavslutningarna, oftast i kyrkan. Av *Dejlig er jorden*-undersökningen framgår t.ex. att »Den blomstertid nu kommer» är förenad med minnet av skolavslutningar. Den kan också ha varit vigselpsalm. »Vår Gud är oss en väldig borg» är för flera manliga äldre sångare förenad med militära korum och de riter som hörde till denna tradition.

Minnet och den sociala funktionen handlar nu inte enbart om att bevara. Nya psalmer sjungs gärna in via riterna. »Vi sätter oss i ringen» kommer från ritualerna i barnarbetet, »Måne och sol» från familjegudstjänsterna,

»Det gungar så fint» kan finna vägen från minnen från konfirmationslägret till dopritualet. De riter som utvecklas i konfirmationslägren under gudstjänstliknande förhållanden, inte minst ute i naturen, knyts till minnen som kan bli bestående och bevara text och melodi. Varje släkt och varje familj kan på så sätt mot bakgrund av den familjens erfarenheter finna sina ritualpsalmer, som de behöver få gehör för inför sina ritual i kyrkan.

Många människor sjunger i kyrkan därför att de upplever gudstjänstrummet positivt

Flera undersökningar visar att gudstjänstrummet är en viktig del av riten.

Det gäller för kyrkvana och det gäller för sekulariserade. Kristian Lundberg har i en »eftertanke» under rubriken »Han för mig i vall på gröna ängar» i Kvällsposten den 25 juli 2001 formulerat denna upplevelse på följande sätt:

Nu under kvällen lyser det ett hemlighetsfullt ljus ut genom fönster-
glasen. Ut mot den tätande natten. Ljuset spränger i natten. Vad är
det som rör sig där nu – i den utrymda tomheten? Vad är det för ett
samtal som pågår i den blottade tomheten? Bänkarna. Predikstolen.
Korsen. Den torrlagda dopfunten. Vem finns där?

Det är inte bara mörkt. När ögat vant sig vid mörkret kan jag ur-
skilja nyanser av mörker – vissa av dem så nära ljus att jag skulle
kunna säga: det svarta lyser vitt. Bländad av mörker.

Jag är i detta rum. Det är inte heligt. Det är ett rum. Utanför de
tjockare stenväggarna hör jag innerstadstrafiken brusa.

Jag är nedsänkt i tiden. De oformulerade psalmerna vrider sig fram
och tillbaka mellan pärmarna. Berättelsen om Jesus – nu när den inte
är läst, inte är ett ord – utan bara finns i rörelse mellan dig och mig.
Hur läser man en sådan bok? Hur sjunger man en sådan psalm?

»Jag reste mig inte upp själv. Jag blev lyft.»¹⁴

En upplevelse alltså av ett rums inre dynamik, svärfångad i ord, liksom
musik kan vara dynamisk och meningsfull även utan ord.

När man förbereder dop och vigsel är frågan om det liturgiska rummet en
grundläggande viktig fråga för många. Många uppfattar också kyrkorum-
met som ett rum för musik.¹⁵ En grupp som särskilt fångas av kyrkorummet
som musikaliskt inspirerande är kören. Enligt Engströms undersökning

deltar kören mycket eller ganska engagerat i psalmsången, ingen deltar föga engagerat.¹⁶ Av undersökningen *Dejlig er jorden* framgår att »den körvana sjunger med, den körvana sjunger psalmer i hemmet, att sjunga och höra psalmer är viktigt för den körvana, den körvana bedömer psalmverser positivt, den körvana har en 'rikare' relation till psalmerna.¹⁷ Ingrid Knutsson visar i ett examensarbete att både körsångare och präster/kyrkomusiker uppskattar att kören upplevs som ett konstruktivt inslag i psalmsången: »Det blir en fin upplevelse när kören på ett aktivt sätt leder och förstärker församlingssången» heter det.¹⁸ Kören har alltså en särskild uppgift i att hjälpa till att sjunga in nya psalmer i riterna kring de kyrkliga högtiderna.

Kyrkorummet inspirerar till sång. Därför sjunger folk i kyrkan. Den inspirationen kan man ta till vara på olika sätt. »Hela kyrkan sjunger» är ett känt exempel på detta och som också refererar till den allsångstradition som nu och då odlas i Sverige. Kyrkorummet inbjuder också till experiment. Inte minst utmärker detta den kyrkosångstradition som utvecklas i ungdomsarbete av olika slag och som ofta ligger långt ifrån traditionell kyrkosång, men som bidrar med nya psalmer och sånger till en gemensam sångskatt för ungdomarna. Nu och då inspirerar Iona- och Taizétraditionen till sång av annan typ än den traditionella. Och människor sjunger.

Kyrkorummet är emellertid inte bara ett *musikaliskt* rum, det är också ett *heligt* rum, beskrivet i Johan Ungers *Guds boning – från Betel till Betlehem*.¹⁹ Det heliga manifesteras naturligtvis på olika sätt i kyrkorummet, av tradition mest centralt vid altaret och i nattvarden. Martin Luther var mån om att folk skulle kunna sjunga med i mässan. Dagens nattvardsliturgier tar som bekant stor hänsyn till att människor skall kunna känna igen sig och kunna vara aktiva, inte bara när det gäller text utan också när det gäller musik.

Samtidigt visar undersökningar t.ex. från Uppsala domkyrka, att området för det heliga är på väg att flyttas från altaret till t.ex. ljusbäraren, där människor individuellt kan förrätta sin andakt, meditera eller just bara sitta avskild. Sådana tendenser svarar mot privatisering och individualisering i vårt samhälle och utmanar till ny användning av psalmer i heligt rum.

Individuell användning av psalm är inget nytt, det har förekommit i den dagliga husandakten i Sverige i varje fall så länge läskunnigheten blev omfattande nog för detta och i den kristliga dagvisan ännu längre. Kanske kan psalmerna få ny betydelse som bön vid individuella besök i kyrkorummen. I

Dejlig er jorden-undersökningen visar svaren på enkäten att psalmens ställning som bön är svag; endast 11 % av 332 svarande i Sverige anger att de använder psalmvers eller annan vers som bön; oftast ber man istället »Fader Vår/Vår Fader» eller någon annan färdigformulerad bön.²⁰ Delvis kan detta hänga samman med att inläringen av psalmer blivit allt ovanligare både i skola och kyrka. Läromedel i religionskunskap beaktar numera sällan psalmer och kristen visa.²¹ Församlingarnas aktiviteter är få²² även om det på senare tid tagits initiativ till psalmträning mellan kyrka och skola. Men det kan också handla om att psalmbok inte finns lätt tillgänglig vid ljusbäraren eller vid något annat för människor heligt område i kyrkorummet.

Människor sjunger därför att psalmen sätter ord/symboler på gudsupplevelsen

Språket är ett förunderligt ting. Det skapas i olika miljöer och blir då uttryck för det som är karakteristiskt för en viss miljö. Exempel på detta kan Sara Lidmans och Mikael Niemis skildringar från Norrland vara. Utan det lokala språk de skriver på skulle inte den kulturella miljön framstå i sin egenart.

Religiösa traditioner har också sina språk som avspeglar sin tid och sin teologiska tradition. Nattvardpsalmerna kan vara exempel på detta. Avståndet både teologiskt och psykologiskt kan se ut att vara stort mellan å ena sidan »Jesus Kristus är vår hälsa, Som oss alla ville frälsa. Med sin pina och sin död» och »Den som hit i otro går, För livet han här döden får» och å andra sidan »När vi delar det bröd som han oss ger» och »Brödet är ett, brutet för alla».

Psykologiskt och kanske också teologiskt är det möjligen lättare att sjunga med i de båda senare nattvardpsalmerna. Min erfarenhet är att människor sjunger mycket bättre med i nattvardpsalmer och nattvardsliturgi i dag än för 50 år sedan.

När människor i dag rapporterar att det är roligt, stimulerande och omväxlande att sjunga psalmer med hjälp av nya melodier²³ så kan det ha med språket att göra. Nytt språk och nya symboler öppnar för dialog med Gud: »Blott i det öppna har du en möjlighet [...] ut i det fria skall du med Herren gå [...]».²⁴

Detta gäller inte bara texten utan också musiken. Musiken är ju också ett språk som arbetar med symboler. Tonspråket växlar från tid till tid och från miljö till miljö. Därför känns kända melodier trygga, det musikaliska ut-

trycket är förenat med associationer som löper i kända banor, samtidigt som inte minst unga längtar efter nya tonspråk, mera i samklang med det tonspråk som de är vana vid från sin egen vardag, kanske som i Ingmar Johanssons mässor.²⁵ Nytt tonspråk kan också vinna acceptans i traditionell gudstjänstmiljö, som »Du som gick före oss [...]» som blivit en naturlig del av mässfirandet. Av Engströms undersökning framgår att entusiasmen för melodier-na i 1986 års psalmbok är mindre än för texterna; en majoritet av de svarande menar att psalmboken innehåller för många svåra melodier och för många väckelsemelodier.²⁶ Ungdomar tycker att »en del melodier är oregelbundna och helt omöjliga att hänga med på» och att de »ofta är trista».²⁷ Träning är en förutsättning för att få folk att sjunga nya psalmer i kyrkan.

Samtidigt som nya ord- och tonspråk kan fördjupa gudsupplevelsen så kan de också ha svårt att få genomslag. Ett tecken på detta är att det i första hand är psalmbokens 325 första psalmer i den ekumeniska delen av *Den svenska psalmboken* 1986 som används. I de kyrkliga handlingarna gäller detta nästan till 100 %, för huvudgudstjänstens del anges siffran 80 %, men i andra former av gudstjänster dominerar också psalmer från den ekumeniska delen.²⁸

Språk, text och musik är en nödvändig förutsättning för tolkning. Vad är det då som tolkas?

Människor sjunger i kyrkan därför att psalmerna tolkar människors livsfrågor

Livsfrågor har blivit ett förlösande ord för det faktum att många, inte minst unga, människor brottas med frågor om livets mening och mål. Ibland kan man uppleva att man inte hittar varken ut eller in i sitt frågande. »När man föds måste man hitta sin egen väg genom livet». En ung tecknare illustrerar detta med hjälp av en labyrinth. I andra fall kan annat väcka frågorna, t.ex. tiden eller behovet av trygghet.²⁹ Hur kan psalmer uttrycka detta i text och musik på adekvata språk. Om inte språket fungerar kan nästa generation kanske få svårt att sjunga i kyrkan.

I undersökningen *Dejlig er jorden* uppmanades de som deltog att markera i ett spänningsfält mellan olika semantiska differentier hur de upplevde texterna »Vår Gud är oss en väldig borg, Tryggare kan ingen vara» och »Härlig är jorden». Begrepp som mörker – ljus, sorglig – glad, livsförnekande – livsbejakande, nedslående – förhoppningsfull, hotande – be-

skyddande aktualiserar de viktiga upplevelser i livet som man gärna vill sätta ord på. Det visade sig att de flesta människor upplever i varje fall »Tryggare kan ingen vara» och »Härlig är jorden» på ett existentiellt sätt.³⁰

Psalmerna är dock inte bara till för att aktualisera viktiga existentiella upplevelser. De har främst skrivits och tonsatts för att tolka dessa existentiella upplevelser i ett kristet trossperspektiv och därmed kommunicera vad den kristna tron har för budskap att erbjuda människor till glädje och tröst. I Lund har Anna J. Evertsson särskilt undersökt vilken teologi som de mest och minst valda psalmerna i *Dejlig er jorden*-materialet för Sverige är präglade av. Hon riktar in sig på existentiella markörer som liv – död, ansvar – skuld, ensamhet – gemenskap, lidande – medmänsklighet, rädsla – trygghet och finner att psalmerna följer den förskjutning i teologiskt avseende från »andra artikeln tro» till »första artikeln tro», från Kristustro till Guds- och skapelsestro, som bl.a. Eva Hamberg visat på i sina undersökningar.³¹ När människor sjunger i kyrkan i dag så är det psalmer som avspeglar en första artikel tro, dvs. Gud som skaparen och trygghetspunkten i tillvaron, som människor gärna väljer: »Lova Herren, sol och måne, alla stjärnor som han tänt, Vi sätter oss i ringen, Tryggare kan ingen vara än Guds lilla barnaskara, Allt ju vilar i min Faders händer, skulle jag som barn väl ängslas då?»

Det är tydligt att psalmtexter rymmer mycket både av existentiella referenser och av trostolkningar och att detta särskilt gäller de mest omnämnda texterna, som »Tryggare kan ingen vara» och »Blott en dag». Slutsatsen blir att människor sjunger i kyrkan därför att de i psalmerna finner ett språk som både ger uttryck för och samtidigt förmedlar en kristen tolkning av sådana grundläggande existentiella frågor som människor bär på och tänker kring. Begrepp som trygghet och Guds barnaskara ger både möjlighet till existentiell inlevelse och till att ta till sig budskapet om att vara ett Guds barn i liv, i död och i evighet. Vad vi behöver skapa är psalmer som tar upp tidens språk och formulerar det som kristen livs- och trostolkning.

Än mer livsfrågenära blir sången i kyrkan om texten kopplas till en melodi som understryker det livstolkande i texten. Det är emellertid svårt att finna en bra analysmodell som beskriver karakteristiska drag i psalm-melodierna. Litteraturvetaren och docenten Inger Selander i Lund har gjort ett sådant försök i boken *Perspektiv på moderna psalmer*.³² Hon räknar med att melodier kan beskrivas med hjälp av parametrar som:

hur melodin passar till textens *meter och rytm*

grundstrukturen: att stroforna måste ha samma meter och stavelsetal per rad för att passa till samma melodi, liksom samma antal rader, och ha rim och pauser på samma ställen

stämningen: diktens stämning kan återspeglas i den melodiska linjen, i modus och rytm liksom i tonalitet och harmonisering

semantik: både text och musik har en mening, en semantik, förbunden bl.a. med stilen

stilen: god kvalitet betyder att text och melodi har liknande stil, dvs. både är »subjektiv» eller »objektiv», i traditionell koralstil eller väckelsesångstil, i modernistisk stil eller populärstil.³³

Folke Bohlin uttrycker i *Dejlig er jorden* skepsis inför möjligheterna att t.ex. i enkätform mäta och karakterisera människors upplevelser av melodi. Det gäller då också om möjligheter för forskarna att utifrån vissa parametrar karakterisera melodier. Han skriver: »det finns starka skäl att misstro värdet av introspektiva observationer rörande musikens inverkan på upplevelsen av sjungen psalm och att man kan känna skepsis inför möjligheten att finna vetenskapligt hållbara metoder att studera denna inverkan. Men man kan inte betvivla att melodin för många människor är en mycket betydelsefull komponent i upplevelsen av psalmsång.»³⁴

Vi står här inför en vetenskaplig utmaning, som vi ännu inte klarat ut. Kan vi komma längre i detta kan vi kanske också finna ytterligare förklaringar till varför folk sjunger eller inte sjunger i kyrkan.

Man sjunger därför att man vill upprätthålla en kristen tradition

I undersökningen *Dejlig er jorden* visade det sig att det framträdde en viss skillnad mellan de tre psalmerna »Härlig är jorden, Tryggare kan ingen vara» och »Vår Gud är oss en väldig borg» när det gällde hur man uppfattade och upplevde psalmerna. »Vår Gud är oss en väldig borg» uppfattas som inaktuell och dyster av majoriteten av de svarande i Norden, medan »Härlig är jorden» och »Tryggare kan ingen vara» upplevs som aktuella och ljusa.³⁵

Mer intressant är emellertid vilka som svarat och på vilka sätt. Man räk-

nade med tre grupper svarande, kyrkoaktiva, högtidsaktiva och kyrkopassiva. Det visade sig att både kyrkoaktiva och högtidsaktiva var överens om att »Härlig är jorden» och »Tryggare kan ingen vara» är aktuella och »positiva» texter som ger upplevelser av förhoppning, glädje och beskydd, medan »Vår Gud är oss en väldig borg» av de kyrkoaktiva uppfattas som mera positiv än av de högtidsaktiva. Den slutsats man drar i undersökningen är att kyrkoaktiva har större förmåga att uppfatta de kognitiva, vi skulle kanske säga teologiska, komponenter som finns i psalmen »Vår Gud är oss en väldig borg». Förutsättningarna för att förstå och kunna ta till sig psalmer ökar med större kunskaper och mera inlevelse. Därmed ökar förutsättningarna för och kanske också viljan att ta till sig det kristna budskapet och bevara den kyrkliga traditionen levande både för sig själv och för sitt trossamfund.

Det innebär nu inte att den stora majoriteten högtidsaktiva avvisar tankar på att bevara en kyrklig tradition. När de väljer psalmer som »Härlig är jorden» och »Tryggare kan ingen vara» men väljer bort psalmer av typen »Vår Gud är oss en väldig borg», så kan det tolkas som ett uttryck för att man vill bevara den kristna traditionen, låt vara mera som element i de kyrkliga handlingarna och som element i sitt rituella högtidsfirande än som en medveten och pågående traditionsbearbetning.

Lägger man samman de som svarat »traditionsbevarande», dvs. både kyrkoaktiva och högtidsaktiva, så finner man i undersökningen *Dejlig er jorden* att dessa är i majoritet bland de svarande. Detta kan vara en förklaring till att vissa psalmer står starkare än andra i vissa rituella sammanhang.³⁶

Viktigast för sång i kyrkan är kanske ändå att

Sången i kyrkan är en naturlig del av ens personlighet

Professor Valerie DeMarinis har i en uppsats om ritens psykologiska roll pekat på några viktiga punkter som beskriver riten i ett psykologiserande perspektiv.³⁷ Enligt henne är riten:

- 1/ a psychologically vital part of human communication and interaction
- 2/ a part of human life cycle experience
- 3/ a role in the developmental process of intrapsychic and psychosocial adjustment

- 4/ involves the whole person at many levels
- 5/ affects human memory at several levels
- 6/ needs to be understood in and through its cultural context
- 7/ loss of access to ritual activity and the resources of ritual memory can lead to prolonged and often misdiagnosed or insufficiently diagnosed symptoms of psychological dysfunction

Den genomgång vi hittills gjort har aktualiserat flera av dessa punkter. Vi vet både av erfarenhet och av undersökningar att psalmsången i kyrkan i anslutning till olika riter är en psykologiskt viktig faktor för många fler människor än man tror, att den är en del av livserfarenheten och särskilt aktualiseras i de riter som anknyter till livets övergångsskeden, att sången i kyrkan engagerar människor på många olika nivåer och väcker minnen till liv och att sången för att vinna gehör normalt måste ha anknytning till den kulturella kontext i vilken människor lever.

Vi har däremot inte så många undersökningar som går på djupet psykologiskt och beskriver sådant som kan illustrera »developmental processes of intrapsychic and psychological adjustment» och som illustrerar att »loss of access means psychological dysfunction». Å andra sidan vet vi att detta är realiteter. Avslutningsvis ger jag två exempel som kan illustrera sådana processer kring sången i kyrkan.

Lars Berghagen har gett uttryck för hur viktiga kyrkorum och gudstjänst är för människors mentala hälsa. Det är hans egen erfarenhet. I den psalm som ingår i *Psalmer i 90-talet* uttrycker han det som bekant så: »Då knäpper jag mina händer / till bön i min Faders hus». I en av sina intervjuer berättar han om hur han kämpade med sig själv för att övervinna sin rädsla för att inte vara god nog för att delta i kommunionen. I en annan intervju berättar han om att det är viktigt för honom att emellanåt gå in i en kyrka och samla sina tankar och att många enligt hans mening borde göra något liknande.³⁸ »Loss of access» kan annars leda till »dysfunction». Han skriver:

När sorgen känns tung i mitt sinne
och vägarna vilsna gå
när djupaste tvivel förmörkar
de stjärnor jag gärna vill nå.

När ondskan och vådelden flamar
och sprids som ett ogräs och gror
vill kväva den flämtande låga
av tro som alltjämt i mig bor.³⁹

Ett annat exempel hämtar jag från den svenske religionsfilosofen och religionspedagogen Olof Frank.⁴⁰ Han har i en uppsats berättat om hur han miste sin son och ställdes inför uppgiften att välja psalm för begravningen. Palmvalet fördjupade den livskris som han drabbats av i samband med sonens död. En psalm som »Kristus är världens ljus» var för honom inget alternativ som svarade mot hans upplevelser och känslor i den situationen – den psalmen kunde han inte tänka sig sjunga »som tvivlande vuxen, en sökande uppfylld av sorgens frågor om varför små barn måste dö, bäras bort och försvinna» eller låta människor sjunga en sådan psalm i kyrkan vid begravningen. I sin uppsats beskriver han utifrån sitt religionsfilosofiska perspektiv vad man psykologiskt skulle kunna kalla »a developmental process of intrapsychic and psychological adjustment». Samtidigt kunde han inte heller acceptera »loss of access», dvs. att inte sjunga och låta sjunga alls. Det skulle kunna leda till ännu värre »psychological dysfunction». *Brottningen* med tron hör också hemma i heligt rum:

Starkare än någonsin är viljan att inte låsa en eventuell mening med liv och död till berömda ord och bilder, till trosläror och religioners förmenta definitioner och konturfasta karakteristiker. Ingenting förblir där orört, okänt. Det gåtfulla störs och hemligheterna snöps.

De kristna tror sig veta något väsentligt om den mänskliga existensens egentliga mening och mål, säger Frank. »Här kan jag inte följa dem. I själva verket når de aldrig in i det heliga rummet bortom alla ord och bilder, i den sökande trons hemliga rum. Det fördolda avslöjar sig sannerligen inte.»

Så väljer jag då psalmen, skriver han, en av de få som tycks förena ett fast och ärligt hopp med en ödmjukhet inför det som inte kan vare sig tänkas eller sägas:

Var inte rädd.
Det finns ett hemligt tecken,
ett namn som skyddar dig

nu när du går.
Din ensamhet har stränder
in mot ljuset.
Var inte rädd.
I sanden finns det spår.⁴¹

Avslutning

»I sanden finns det spår» – *kanske* är det en adekvat beskrivning av många människors förhållande till sången i kyrkan idag. Spåren kan man inte bortse från. Man ser dem tydligare i vissa situationer i livet även om de för många annars är bortskymda långa tider. Riterna hjälper till att ytterligare upptäcka, förtydliga och fördjupa spåren.

När de framträder blir sången i kyrkan en hjälp att gå vidare och finna ytterligare spår. Därför sjunger man i kyrkan.

Summary

This article gives different answers to the question »Why do people sing in church?». The simplest answer is perhaps just that people enjoy singing. This is often the case when the hymns are well-known and people have strong memories attached to them.

One can also answer in principle: the hymn is related to a ritual; baptismal, wedding, funeral service, where emotions are experienced in common by those present and one follows a set pattern of worship.

People also enjoy singing hymns because they are part of the church year – »the ritual hub.»

Some people especially enjoy singing in the church building. This may be a reflection of the fellowship found in congregational singing but it could also be explained by the fact that the hymns allow people to express their own personal feeling for the church as a holy place, set apart for special experiences.

Hymns can also function as an aid to expressing what a person may have difficulty expressing otherwise. This is also true of the music; tonal expression can help people deepen their understanding of their faith, their doubts, or their need for a new verbal and tonal language. One could say that hymns

enhance the interpretation of people's existential questions and relates these to Christian tradition so that this deeper understanding can become part of one's personality.

NOTER

1 Stockholm 1997.

2 Engström 1997 s. 175f.

3 Péturson, Pétur, »Psalmer, böner och religiös socialisation», i *Dejlig er jorden. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*. Studier under redaktion av Hansson, Karl-Johan, Bohlin, Folke & Straarup, Jørgen, Åbo 2001 s. 77.

4 Engström 1997 s. 142.

5 Evertsson, Anna J., »De mest omtyckta psalmerna i Sverige», i *Dejlig er jorden* 2001 s. 276.

6 Pétursson i *Dejlig er jorden* 2001 s. 74.

7 Jönsson [Evertsson], Anna, *Psalmkatten i människors hjärtan. Omtyckta psalmer i Sverige idag*. Uppsats framlagd för teologie licentiatexamen. Teologiska institutionen, Lund 1998 s. 110.

8 Evertsson, Anna J., »Gå vi till paradiset med sång». *Psalmers funktion i begravningsgudstjänster*, 2002. Tabellen uppställd på grundval av rapporter från tjänstgörande präster.

9 Jönsson [Evertsson] 1998 s. 50.

10 Cit. efter Straarup, Jørgen, »Ritens sociala sammanhang», i *Rit, symbol och verklighet*. Red. Owe Wikström, Tro & Tanke 1994:6, s. 31.

11 I Magerøy, Lars Inge, m.fl. (red.), *Forankring og fornyelse. Kristendomsundersøvisning i endring*. Festskrift til Sigmund Harbo, Oslo 1997, s. 182-197.

12 Wikström 1997 s. 184.

13 Wikström 1997 s. 186.

14 Kvällsposten 20010725 del 3 Kultur s. 2.

15 *Konsten att gå i kyrkan. Fyra rapporter från ett religionssociologiskt projekt i Göteborg*. Gustafsson, Göran m. fl., Tro & Tanke 1994:4.

16 Engström 1997 s. 160.

17 Straarup, Jørgen, »Kollektivt musicerande som väg till psalmsång», i *Dejlig er jorden* 2001 s. 50ff.

18 Knutsson, Ingrid, *Kyrkokörens identitet och mål – en jämförande studie utifrån körsångarens perspektiv*, Lund: Teologiska institutionen 2001.

19 Tro & Tanke 2001:2.

- 20 Jönsson [Evertsson] 1998 s. 117f.
- 21 Selander, Sven-Åke, *Religionsundervisning för hela människan*. Lunds universitet, Lärarhögskolan i Malmö, 1982.
- 22 Engström 1997 s. 137ff.
- 23 Engström 1997 s. 70.
- 24 Sv ps 1986:90.
- 25 Om mässorna se vidare Petersson, Lena, *Kärlekens måltid – en studie av mässliturgier i Svenska kyrkan perioden 1986–2004*. Lund: Lunds universitet, Centrum för Teologi och Religionsvetenskap 2005.
- 26 Engström 1997 s. 70.
- 27 Engström 1997 s. 142.
- 28 Engström 1997 s. 86f.
- 29 »Så ser jag mig själv. Tonåringar tecknar sina inre bilder», i *Uppslaget. Aktuellt i pedagogiken*, Nr 1 2001 s. 10–13.
- 30 Straarup, Jørgen, »Strukturer i synen på tre psalmer», i *Dejlig er jorden* 2001 s. 107 m.fl. ställen.
- 31 *Gud. Sju teologer föreläser*. Göran Bexell red., Lund 1997.
- 32 AF-stiftelsens skriftserie nr 3, 1999.
- 33 Inger Selander 1999 s. 53–57.
- 34 Bohlin, Folke, »Tankar kring musiken i de tre psalmerna», i *Dejlig er jorden* 2001 s. 194–197.
- 35 Winsnes, Ole Gunnar, »Salmen i menneskenes hjerta», i *Dejlig er jorden* 2001 s. 151ff.
- 36 *Dejlig er jorden* 2001 passim.
- 37 »Psychological Function and Consequences of Religious Ritual Experience», i *Rit, symbol och verklighet*, Tro och tanke 1994:6 s. 11–20.
- 38 Berghagen, Lasse, »Jag tycker alla borde söka upp sin kyrka ibland», *Amos, Magasinet för livsfrågor och kristen tro*, 2001:3.
- 39 *Psalmer i 90-talet*: 875.
- 40 Franck, Olof, »Blir var och en salig på sin tro? Kristna sanningsanspråk i vår tid», i *FLR Årsbok* 1994 s. 73–86.
- 41 Frank 1994 s. 83f.

Recensioner

REDAKTÖR: ANNA J EVERTSSON

Karlsmo, Emelie

Rum för avsked. Begravningskapellets arkitektur och konstnärliga utsmyckning i 1900-talets Sverige.

Diss., Makadam förlag, Göteborg och Stockholm 2005, 471 s.,

ISBN 91-7061-009-6

Sällan har väl skådats en sådan vacker avhandling som Emelie Karlsmos *Rum för avsked. Begravningskapellets arkitektur och konstnärliga utsmyckning i 1900-talets Sverige*. Redan omslaget med sin intensivt röda färg, och det lilla fotot med begravningskapellet inger förväntningar på att något alldeles speciellt väntar. Och det gör det!

För det här är inte bara en bok bara för dem som är intresserade av estetik och arkitekturhistoria, utan för alla som på något sätt kommer i kontakt med begravingar. Fokus i boken är, som titeln anger, begravningskapellen, dessa byggnader vars enda funktion är att rymma begravningsceremonier. Från och med 1930-talet kom emellertid byggnaderna allt som oftast höra samman med ett krematorium. Karlsmo fastnar därför inte vid själva kapellet och dess utformning, utan intresserar sig för alla de rum som hänger samman med byggnaden.

Ambitionen hos Karlsmo går också mycket längre än vad titeln ger uttryck för, då hon lyfter in brukarperspektivet i diskussionen. Hur tänkte man sig att rummet skulle användas? Vilka behov såg man hos människor? Och, inte minst, blev det några praktiska problem med byggnaden när den togs i bruk?

Genom brukarperspektivet får byggnaderna nytt liv för läsaren. Vi görs uppmärksamma på de ambitioner som fanns hos arkitekten, tankar hos remissinstanser under byggnadstillståndsförfarandet och slutligen hur mottagandet blev vid invigningen, i tal och i press. Med detta perspektiv sätts begravningskapellen in i såväl en teologisk som sociologisk kontext. Det blir vid den historiska genomgången klart att dessa är oskiljbara enheter. Rummen utformas som speglar av såväl samhällsideologier som den rådande teologin.

Samspelet framträder särskilt tydligt mot bakgrund av att diskussioner kring kremeringen som begravningsskick präglade byggandet under lång tid. Karlsmo skildrar Eldbegängelseföreningens framväxt, dess betydelse som opinionsbildare och sedermera dess status som kunskapsbank rörande begravningsfrågor. Här får vi följa hur kremeringen går från att vara ett radikalt, elitistiskt alternativ till att bli majoritetens val. En fråga som för oss kan tyckas kryptisk är hur de nya begravningskapellen skulle se ut för att möjliggöra en ceremoni som skulle avslutas med kremering. För dem som skulle utforma 1930-talets expansion av krematorier med tillhörande byggnader var detta emellertid en viktig fråga. Jordbegravningens nedsänkning behövde ersättas av något annat. I England fick draperier som slöts i slutet på akten en stor genomslagskraft, liksom alternativet att kistan försvann bort i sidled. I Sverige infördes i stället katafalkhissen. När akten var slut sänktes kistan således ner till källaren. Men för att ändå visa på kremeringens särprägel, försågs den med ljusramp. Ljuset skulle symbolisera kremeringen. Nedsänkningen av kistan förde med sig en rad praktiska problem, men förblev under flera decennier en del av ritualen. Först på 1960-talet slutade man att installera katafalkhissar i nybyggda kapell.

Exemplet med katafalkhissarna visar hur arkitekturens praktiska lösningar, och inte bara den estetiska utformningen av exempelvis altartavlor, blir en del av teologin. Det praktiska förfarandet påverkar riten och blir bärare av ett symbolspråk som teologer behöver reflektera över.

Karlsmo väjer inte heller för de svåra frågorna. Hon tecknar bårtäckets introduktion i begravningskapellet, samtidigt som hon finner att de idag ofta tycks fylla en estetisk funktion på väggen i rummet, snarare än på kistan. Hon lyfter fram konflikten mellan kapellens utsmyckning och de nya – eller i varje fall allt tydligare – kraven på konfessionsneutrala rum för begravningar.

Till sist vill jag lyfta fram Karlsmos tydliga avståndstagande från den romantiserade synen på bondesamhällets begravningar. Det var för att begravningarna skulle kunna hållas inomhus som kapellen byggdes, och inte för att distansera dem från församlingen. Det var för att erbjuda lagom stora rum åt dem som faktiskt samlades som de mindre rummen byggdes, och inte för att tränga bort några eller driva på en privatisering av begravningen. Detta visar, menar Karlsmo, att bakom det nya stod en omsorg från

kyrkans och samhällets sida, ett värnande om de svaga. Att med omsorgen också följde en styrning, är något som stämmer till eftertanke, och som säkert skulle kunna vara temat för ytterligare en avhandling.

Anna Davidsson Bremborg

Karlsson, Lennart
Kretsen kring Haaken Gulleeson

Carlssons bokförlag, Stockholm 2005, 179 s., ISBN 91-7203-719-9

En viktig del i det medeltida kyrkolivet var träskulpturerna. Inför dem bad sockenborna sina böner och säkerligen medverkade de till att människor upplevde en nära relation till Kristus, Maria och helgonen. Sverige har en enastående rikedom av bevarade medeltida träskulpturer, men trots det stora antalet känner vi inte till namnet på mer än några enstaka konstnärer bakom verken. En av dessa är dock Haaken Gulleeson. Kunskapen om honom är starkt begränsad, men vi vet att han under tidigt 1500-tal bodde och drev sin verkstad i byn Flegum, dagens Fläcka, norr om Enånger i Hälsingland.

Om denne Haaken Gulleeson och kretsen kring honom handlar en nyutkommen bok av Lennart Karlsson, docent i konstvetenskap. Författaren poängterar att bokens syfte inte är att presentera ny kunskap om Haaken Gulleeson, utan istället vara ett diskussionsinlägg och en presentation av olika problem och frågeställningar kring honom och hans verkstadsproduktion. Förhoppningen är att en framtida tvärvetenskapligt sammansatt forskargrupp skulle kunna ta avstamp i boken och bygga vidare.

Vad vill då Lennart Karlsson visa med sin bok? Inledningsvis diskuteras tidigare forskares syn på Haaken Gulleasons profession, nämligen att han var en ensamarbetande hantverkare, både målare och skulptör, som utfört egenhändiga verk. Den typen av konstnär är dock en relativt modern företeelse. Karlsson tar istället fasta på inskriptionen IAAK HAAKEN GVLLESON MALER (jag Haaken Gulleeson målare) på en skulptur. Av detta drar Karlsson slutsatsen att han var just målare. Dessutom var han med stor sannolikhet verkstadschef och hade flera bildhuggare och målare omkring sig, specialiserade på olika moment i tillverkningsprocessen.

För att söka skapa reda i den produktion som tidigare forskare har knutit till Haaken Gulleeson tar Lennart Karlsson sin utgångspunkt i de sex verk som är signerade med verkstadschefens namn. Utifrån de särdrag som fram-

kommer i fem av skulpturernas ansikten, t.ex. tunga ögonlock och skägg med dekorativa, starkt stiliserade lockar, gör han jämförelser med andra skulpturer som knutits till Haaken Gulle-son.

I sin verkstad hade Haaken Gulle-son enligt Karlssons teori en skicklig bildhuggare som har givit skulpturerna deras karaktäristiska stildrag. Karlsson har givit denne det hypotetiska anonymmästarnamnet G-son X:1, och menar att man torde kunna knyta denne till de osignerade verk som har stora likheter med de signerade arbetena. Författaren behandlar även de träskulpturer som i sina stildrag har viss koppling till de verk som han knutit till G-son X:1, men som saknar samma distinkta karaktär. De skulle kunna vara utförda av nämnde bildhuggares elever.

De hypoteser som Lennart Karlsson framför i boken tycks i många fall vara rimliga. Det gäller inte minst att Haaken Gulle-son skulle ha varit målare och verkstadschef med ett antal mer eller mindre specialkunniga hantverkare i sin verkstad samt att det inte är Haaken Gulle-son själv som står bakom de karaktäristiska »gulle-sonska» stildragen, utan en av hans skickliga bildhuggare. Lennart Karlsson gör tydliga jämförelser mellan skulpturerna, vilket gör att läsaren lätt kan följa hans resonemang, t.ex. kring vilken grupp skulpturerna bör tillhöra. Dessutom finns ett mycket stort och fint bildmaterial i färg av både hela skulpturer och detaljer som gör att läsaren själv kan studera och jämföra skulpturerna. Angivna mått hade ytterligare underlättat för att skapa sig en förståelse av hur skulpturerna uppfattas i verkligheten. Å andra sidan kan det ju uppmuntra den intresserade att själv resa runt till norrländska kyrkor och museer för att studera verken.

Tyvärr ger Lennart Karlsson intryck av att enbart vara intresserad av träskulpturerna ur konstvetenskapliga perspektiv och inte av hur och i vilka sammanhang de brukades. Därmed reduceras skulpturerna till konstverk på vilka författaren anlägger estetiska aspekter, något som torde ha varit främmande för de medeltida människor som brukade bilderna i sitt fromhetsliv. Möjligen kan värderandet av de konstnärliga kvalitéerna vara ett konstvetenskapligt verktyg, t.ex. vid jämförelse mellan olika mästa-res verk. För den som studerar teologin kring träskulpturerna eller undersöker deras funktioner i den medeltida liturgin och fromhetslivet finns ingen anledning att värdera en kyrklig bilds estetiska kvalitét. För forskare inom dessa discipliner är det istället funktionen och skulpturernas teologi som är det

centrala. För att skapa ytterligare förståelse för hur dessa träskulpturer har brukats av präster och sockenbor i gudstjänstlivet hade läsaren varit hjälpt av ett grundligt avsnitt om bildernas funktion.

Flera felaktigheter förekommer i texten, t.ex. kallas Katarina av Alexandria på två ställen för Margareta. Vidare är det inte endast Botvid utan även Eskil som brukar ges epitetet Södermanlands apostel. Dessutom förekommer i samband med resonemang kring olika framställningar av ärkeängeln Mikael strid med draken flera oriktiga och svävande föreställningar om och benämningar på den liturgiska klädsel som ofta bärs av änglar i den kyrkliga konsten. Karlsson är bl.a. frågande inför att ärkeängeln Mikael bär stola. Svaret ligger dock i att Uppenbarelseboken omtalar hur änglar deltar i den himmelska liturgin. Enligt medeltida tankesätt är det därmed följdriktigt att de bär liturgiska kläder. Vidare anges skulpturen av S:t Mikael från Skog bära dalmatika, medan han snarare är iklädd alba och korkåpa. Oriktigheterna i resonemanget kring liturgisk klädsel är fler än de som kan tas upp här.

Till sist kan sägas att Lennart Karlssons bok är både vacker och intressant och lyfter på ett överskådligt sätt fram en lysande del av vår svenska konstskatt. Det går inte annat än att hålla med författaren om att det vore spännande med ett framtida tvärvetenskapligt projekt kring Haaken Gulle-son och hans krets. Kanske skulle det kunna bli en parallell till det projekt som idag drivs vid Stockholms universitet kring en annan av våra kända medeltida konstnärer, Albertus Pictor.

Stina Fallberg Sundmark

Kyrkomusik i Lunds stift under 1900-talet

Erkki Mörck (red.), Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift – årsbok 2005

Arcus förlag, Lund 2005, 200 s., ISBN 91-88552-52-7

Kyrkomusik i Lunds stift under 1900-talet är titeln på 2005 års årsbok för Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift och som titeln avslöjar utgör den en kyrkomusikhistorisk exposé över lundastiftets musikliv. I förordet anger Erkki Mörck att sällskapet genom att utge denna bok vill understryka kyrkomusikens betydelse för kyrkans liv och utveckling.

Bokens två mest omfattande uppsatser är skrivna av John Wanngren respektive Elisabet Wentz-Janacek. Prosten Wanngren tecknar kyrkosångs-

rörelsens utveckling och tar utgångspunkt i den 2 mars 1892 då Kyrkosångens Vänner bildades i Lund av några präster; ungefär 35 år senare bildades Lunds stifts Kyrkosångsförbund. De båda förbunden upphörde den 4 mars 1972 och samma dag konstituerades Förbundet Kyrkomusik i Lunds stift, FKL, såsom ett delförbund av Riksförbundet Svensk Kyrkomusik, RISK (numera Sveriges Kyrkosångsförbund, SKsf). Idag räknar FKL ca 14000 korister och instrumentalister som medlemmar. Wanngren beskriver ingående verksamheterna inom stiftet såsom sångföredrag, stiftshögtider, koralveckor och körläger, men också nationella och internationella kontakter och samarrangemang. Wanngren har noggrant studerat protokoll och andra handlingar och dessutom refererar han till, som han skriver, »egna hågkomster»; Wanngren har nämligen ett långt, brett och engagerat förflutet i kyrkosångsrörelsen i stiftet. Tacksamt för den som vill fördjupa sig ytterligare anger han också källhänvisningar för sin uppsats.

Kyrkomusikern och hymnologen *Elisabet Wentz-Janacek* svarar för avsnittet »Tre koralböcker och ny sång». De tre koralböcker som rubriken syftar på utgavs av nosabykantorn C. J. Stockenberg 1899, Preben Nodermann och Fredrik Wulff 1911 samt av Knut Peters och Albert Runbäck 1940. Wentz-Janacek låter läsaren ta del av sina gedigna kunskaper om koraler och koralböcker; hon visar vilka principer och drivkrafter som låg bakom utgivandet av dessa samlingar – deras »koralprogram» Författaren kommenterar notexempel och låter läsaren ta del av den debatt som de båda senare koralböckerna gav upphov till.

Andra delen av uppsatsen ägnas åt psalmarbetet och förnyelsen efter 1937 års psalmbok, inte minst det arbete som ledde fram till *Den svenska psalmboken* 1986. Här kommenteras ett flertal sångsamlingar och ett stort antal personer med anknytning till lundastiftet möter. Lunds stift och lundastiftare var centrala för både det hymnodiska och hymnologiska arbetet, men Wentz-Janacek ger också utblickar mot det nordiska mycket fruktbara samarbetet som det finns många exempel på i psalmboken, t.ex. Svein Ellingsen – Britt G. Hallqvist – Egil Hovland. Psalmverkstaden på stiftsgården i Båstad var viktig, den gav »eko i hela Psalm-Norden» skriver författaren. Wentz-Janacek ger rikliga hänvisningar till sitt material och till forskningen, vilket underlättar vidare studier för den som intresserar sig för dessa frågor.

Förre domkyrkoorganisten *Per Rydén* skriver om musiken i Domkyrkan. Läsaren får möta en rad namnkunniga musiker som haft sin tjänst i Domkyrkan och Domkyrkoförsamlingen, t. ex. Preben Nodermann, Bedrich Janacek och Tomas Willstedt. Här beskrivs också den breda körverksamheten och Dömens rika gudstjänstliv. Uppsatsen avslutas med en beskrivning av kyrkans orglar.

Orgelbyggaren *Göran Mårtensson* beskriver den orgelhistoriska utvecklingen och hur olika stilideal och klangideal avlöst varandra under det gångna seklet. Mårtensson låter också läsaren stifta bekantskap med några olika orglar i stiftet och berättar att i Lunds domkyrka finns både landets största kyrkoorgel med 101 stämmor, byggd 1934 av Marcussen & Søn och den minsta – det gamla astronomiska uret rymmer en liten orgel som dagligen spelar »In dulci jubilo».

Kyrkomusikern *Erkki Mörck* svarar för ett avsnitt om »Kyrkomusikerna och deras organisation». Mörck tar sin utgångspunkt i 1686 års kyrkolag, vilken gällde långt fram i tiden och lotsar läsaren från klockare till nutida benämningar på kyrkomusikern och vad detta innebär. I kapitlet behandlas också kyrkomusikerutbildningar och stiftets kyrkomusikerföreningar.

Boken avslutas med ett kapitel »Detta är också musik i kyrkan» som förre informationssekreteraren i stiftet, *Lennart Jonson*, svarar för. I bilder och bildtexter ges exempel på mångfald och bredd. Här möter t.ex. jazzmusik, afrikanska toner, gospel och brassband, men också den unga generationen synliggörs.

Interfolierade i texterna ges informativa biografiska notiser över 16 män som varit eller är betydelsefulla för kyrkomusiken i stiftet. Notiserna är skrivna av *Folke Bohlin*, professor emeritus i musikvetenskap. Boken är rikligt försedd med illustrationer, både foto och faksimil av notexempel, programblad etc. samt namnregister.

Kyrkomusik i Lunds stift under 1900-talet är en lättläst årsbok som ger inblickar i förra seklets kyrkomusikhistoria sett ur ett lundastiftsperspektiv. Förhoppningsvis kan boken bli till inspiration för andra så att vi får se fler sådana dokumentationer av den kyrkomusikaliska utvecklingen i vårt land.

Anna J Evertsson

Sveriges kyrkohistoria

8. *Ingmar Brohed, Religionsfrihetens och ekumenikens tid*

Verbum förlag, Stockholm 2005, 447 s., ISBN 91-526-2463-3

Den rubricerade boken utgör den avslutande volymen i det storartade projektet *Sveriges kyrkohistoria*. Under loppet av åtta år har lika många volymer utkommit, och vi har fått en heltäckande framställning av kristendomens historia i Sverige från tidigaste missionstid till nutid – en verklig vetenskaplig bragd. Jag recenserade del 1–3 i årgång 76/2001, del 4–6 i årgång 78/2003 och del 7 i årgång 79/2004. Stort pris förtjänar Samfundet Pro Fide et Christianismo, initiativtagare till och huvudsponsor för projektet, Svenska kyrkans forskningsråd som huvudman, och Verbum som förlag. Men allra mest förtjänar de nio huvudpersonerna bakom projektet att prisas. Detta gäller förstås främst de åtta huvudförfattarna, men huvudredaktören Lennart Tegborg får absolut inte glömmas. Han står inte som författare till någon av volymerna, men han har hållit författarna igång med uppmuntande tillrop och många gånger bistått dem med att skaffa fram viktigt material för deras framställningar. En rad skribenter (bland dem Tegborg) har också medverkat med fördjupningsartiklar.

Vi har fått två volymer om svensk medeltid: 1. Bertil Nilsson, *Missionstid och tidig medeltid* (1998), 2. Sven-Erik Pernler, *Hög- och senmedeltid* (1999). Mest imponerad är jag av Nilssons förmåga att låta rönen från en rad olika vetenskapsgrenar belysa varandra för att ge skarpare konturer kring det ur källsynpunkt svårfångade missionsskedet, särskilt att låta arkeologiska rön belysa och komplettera de spröda skriftliga källorna. Efter medeltid följer 3. Åke Andréén, *Reformationstid* (1999) och 4. Ingun Montgomery, *Enhetskyrkans tid* (2002). Jag har särskilt imponerats av hur Åke Andréén, nestorn bland det senare 1900-talets svenska reformationsforskare, lyckats förena detaljriktighet med de stora linjernas perspektiv och framför allt av hur han – på ett sätt som i långt mindre utsträckning gjordes i äldre forskning – tydligt visar hur det svenska skeendet hela tiden påverkas av den internationella utvecklingen. Vi går vidare till 5. Harry Lenhammar, *Individualismens och upplysningens tid* (2000) och 6. Anders Jarlert, *Romantikens och liberalismens tid* (2001). Jag har särskilt uttryckt min beundran för Jarlerts mästerliga strukturering av en mycket komplicerad och turbulent utveckling, där en lång rad nya andliga rörelser växer fram och

enhetskyrkan steg för steg går mot sin upplösning. Vi är nu framme vid 1800-talets mitt, och de återstående 150 åren fram till nutid behandlas i 7. Oloph Bexell, *Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid* (som går fram till omkring 1910) och i Ingmar Broheds ovan rubricerade slutdel 8.

Tidsmässigt har Bexells 60-årsperiod varit en mer hanterlig uppgift att behandla än Broheds hela 90 år (från 1910 till millennieskiftet 2000), särskilt som under den senare perioden så många uppbrott sker från gamla positioner och strukturer och ersätts med nya. Broheds volym har därför blivit den mest omfattande av samtliga volymer i serien, ändå är framställningen mycket komprimerad och därmed mindre läsarvänlig än exempelvis Bexells. I min tidigare recension framhävde jag Bexells utmärkta strukturer av sitt stoff: han börjar med att först kort teckna det strikta statskyrkliga regelverk som vid mitten av 1800-talet var tänkt att styra den kyrkliga verksamheten och kan sedan ägna huvuddelen av sin framställning åt att skildra de nya andliga rörelser och tänkesätt som växer fram, inte sällan i konflikt med regelsystemet. Brohed har måst ägna mycket större utrymme åt organisatoriska frågor: statskyrkosystemet med dess regelverk upphävs och avlöses av förändrade relationer mellan kyrka och stat och av en helt ny kyrkoordning, de klassiska frikyrkorna drabbas av motsättningar som leder till ny splittring, men senare bryter den ekumeniska rörelsen fram, och många försök görs att överbrygga gamla schismer och motsättningar. Broheds bok har blivit en värdefull uppslagsbok över svensk kristenhets komplicerade 1900-talshistoria men erbjuder ofta lite torr läsning, även om vissa avsnitt också ger god information om nya andliga rörelser och nya tänkesätt. Dock anser jag att delar av framställningen i kap. 12 om kyrkosynen är så pass missvisande att jag nedan avslutningsvis ämnar ge den en utförlig kritisk kommentar.

Dessförinnan vill jag framhäva att volymen innehåller en hel rad fördjupningsartiklar, bl. a. värdefulla personporträtt av Lydia Wahlström och Emilia Fogelklou, två kvinnliga andliga pionjärer (Inger Hammar), av Nathan Söderblom (Sven-Erik Brodd), Lewi Pethrus (Carl-Gustaf Carlsson) och Bo Giertz (Oloph Bexell). Andra artiklar handlar om mission, etermedia, församlingssång, textilkonst, kristendomsundervisning. Birger Gerhardsson skriver om Uppsalaexegetiken. I gengäld är Ola Sigurdsons artikel om traditionsbildningar inom svensk 1900-talsteologi så Lunda-

centrerad, att man kan få intrycket att i Uppsala ingen systematisk teologi existerat mellan Billing och Jeffner.

Till sist nu min kritiska kommentar till Broheds kap. 12.

1943 utkom en diger volym (546 s.) med titeln »En Bok om Kyrkan av svenska teologer». Den innehöll föredrag hållna vid en teologkonferens i Nyköping året innan. Strängnäsbiskopen Gustaf Aulén, tidigare professor i systematisk teologi i Lund, var den reelle initiativtagaren men överlät organiseringen av konferensen till sin efterträdare i Lund Ragnar Bring. I sitt förord anknöt Aulén positivt till Einar Billings vision av folkkyrkan som ett uttryck för Guds förekommande nåd men framhöll som en brist att denna visions relation till Nya Testamentet aldrig blivit »vederbörligen klarlagd», vilket var så mycket mer besvärande som den frikyrkliga synen på troendeförsamlingen gjorde anspråk på att representera »det nytestamentliga församlingsidealet». En dialog mellan systematisk teologi och nytestamentlig exegetik i dessa frågor hade tidigare varit svår att åstadkomma, men nu hade positiva förutsättningar skapats genom »den mycket betydelsefulla förskjutning, som ägt rum inom den nytestamentliga exegetiken». Här syftade Aulén på Anton Fridrichsen, exegetikprofessor i Uppsala, som Aulén efter förflyttningen till Strängnäs kommit att odla täta kontakter med. Dessa kontakter ledde till att Fridrichsen entusiasmerades för projektet och att både han själv och en rad av hans elever ställde upp som medverkande. Aulén och Fridrichsen hade lyckats uppbåda en imponerande samlings föreläsare, 20 sycken, bland dem landets samtliga professorer och de flesta docenter i Nya Testamentet och i systematisk teologi. Själva grundidén bakom konferensen låg just i strävan till dialog och samsyn mellan exegeter och systematiska teologer i fråga om kyrkosynen (vilket inte alls framgår av Broheds framställning).

I det ena av sina två föredrag hävdade Fridrichsen att »kyrkan skapades genom påskan och pingsten, Jesu uppståndelse från de döda och Andens utgjutande över lärjungarna»(s. 26) men reellt var instiftad av Jesus redan under jordelivet genom »kallelsen och utsändandet av de tolv» och genom »brödundret, nattvarden och ordet om det nya förbundet» (s.29). Från Fridrichsens rön gick en tydlig brygga till Augsburgska bekännelsens sjunde artikel, enligt vilken kyrkan är »de heligas samfund, i vilket ordet rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas». De systematiska teologerna tol-

kade detta så att kyrkan konstitueras uppifrån, genom ord och sakrament vilka förmedlar Kristusnärvaron i kyrkan, och bekräftade därmed Billings tes om den gudomliga nådens prioritet i kyrkosynen.

Den samsyn som kommit till uttryck vid Nyköpingskonferensen kom i fortsättningen att omnämnas som »Den nya kyrkosynen». En bok med just denna titel utgavs 1947 av Växjöbiskopen Yngve Brilioth. Den innehöll föredrag hållna vid teologdagar i Växjö samma år och kan ses som en uppföljare till den tidigare boken. Brilioth ställde sig i sitt förord oreserverat bakom »den nya kyrkosynen» men framhöll att den inte var att förstå som någon entydig dogmatiskt fixerad storhet utan snarare som »en väg, på vilken den teologiska forskningen i vår tid liksom av ett inre tvång förts fram», och underströk att detta ingalunda bara gällde Sverige utan i hög grad präglade de teologiska överläggningarna inom den världsekumeniska rörelsen.

Broheds framställning om »Den nya kyrkosynen» innehåller tre sakfel. Dels påstår han att det var boken med detta namn som innehöll föredragen från Nyköpingskonferensen, dels säger han att Brilioth »stod den nya kyrkosynen nära men representerade den inte». Dels slutligen påstår han att konsekvenserna av »den nya kyrkosynen» när det gällde prästämbetet drogs genom »En Bok om Kyrkans Ämbete» 1950. Så ville visserligen utgivaren Hjalmar Lindroth, dogmatikprofessor i Uppsala, gärna se saken. Men boken hade inte alls den breda uppslutning av fackteologer som de tidigare nämnda utan var en produkt av Lindroths dogmatikseminarium, med Harald Riesenfeld, Fridrichsens efterträdare, som inbjuden exeget. Dessutom var bokens resultat ingalunda entydigt. Riesenfeld sökte ge bibliska argument för att kyrkans ämbete innebär en till manliga ämbetsinnehavare knuten Kristusrepresentation, något som Lindroth nappade på och med emfas framförde. Men docenterna i ämnet Gösta Hök och Ruben Josefson, som visserligen undvek att gå i direkt polemik mot ämnesrepresentanten, markerade i sina bidrag tydligt att de inte delade denna uppfattning. Josefson, den blivande ärkebiskopen, hade medverkat i båda de tidigare böckerna och bl.a. skrivit just om kyrkans ämbete. Han hade konstaterat att enligt den lutherska bekännelsen prästen i sin förmedling av ord och sakrament handlar som Kristi representant. Men den nya tesen att denna representation skulle vara könsbunden kom Josefson i fortsättningen

att energiskt bekämpa. Som bekant blev han en av dem som mest energiskt arbetade för att prästämbetet skulle öppnas för kvinnor. Detta innebar inget avsteg från »den nya kyrkosynen» som den formulerats 1942 och 1947 utan snarare en mer naturlig konsekvens av den än den Riesenfeld-Lindrothska ståndpunkten.

Ragnar Holte



Laurentius Petri Sällskapet
för svenskt gudstjänstliv

Verksamhetsberättelse för år 2005

Sällskapets styrelse utgjordes år 2005 av Anna J Evertsson, Önnestad, ordförande; Ragnar Holte, Lund, vice ordförande; Gun Palmqvist, Hova, sekreterare; Ing-Mari Johansson, Sävare, kassaförvaltare; Maud Rydén, Lund, och Peter Wallin, Malmö.

Suppleanter i styrelsen har varit Folke Bohlin, Lund; Sören Bolander, Göteborg; Mattias Lindström, Hjo, och AnnaMaria Th Hedin, Stockholm.

Styrelsen sammanträdde den 19 april och den 1 oktober.

Sällskapets medlemsantal uppgick den 31/12 2005 till 167.

En studiedag kring aktuella liturgiska frågor anordnades i samband med årsmötet i Växjö den 1 oktober. Medverkande var Johan Unger, Patrik Sassersson och Sven-Åke Selander.

Redaktör för årsboken Svenskt gudstjänstliv har varit Sven-Åke Selander, Lund. Årgång 80/2005 hade rubriken *Gudstjänstfolket. Församlings-syn och liturgi*.

Önnestad och Hova i april 2006

Anna J Evertsson

ORDFÖRANDE

Gun Palmqvist

SEKRETERARE

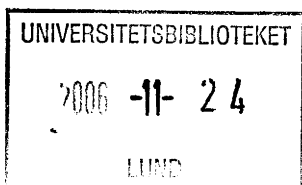
Årsbok för svenskt gudstjänstliv fr.o.m 1991
(tidigare årgångar i serien Tro & Tanke)

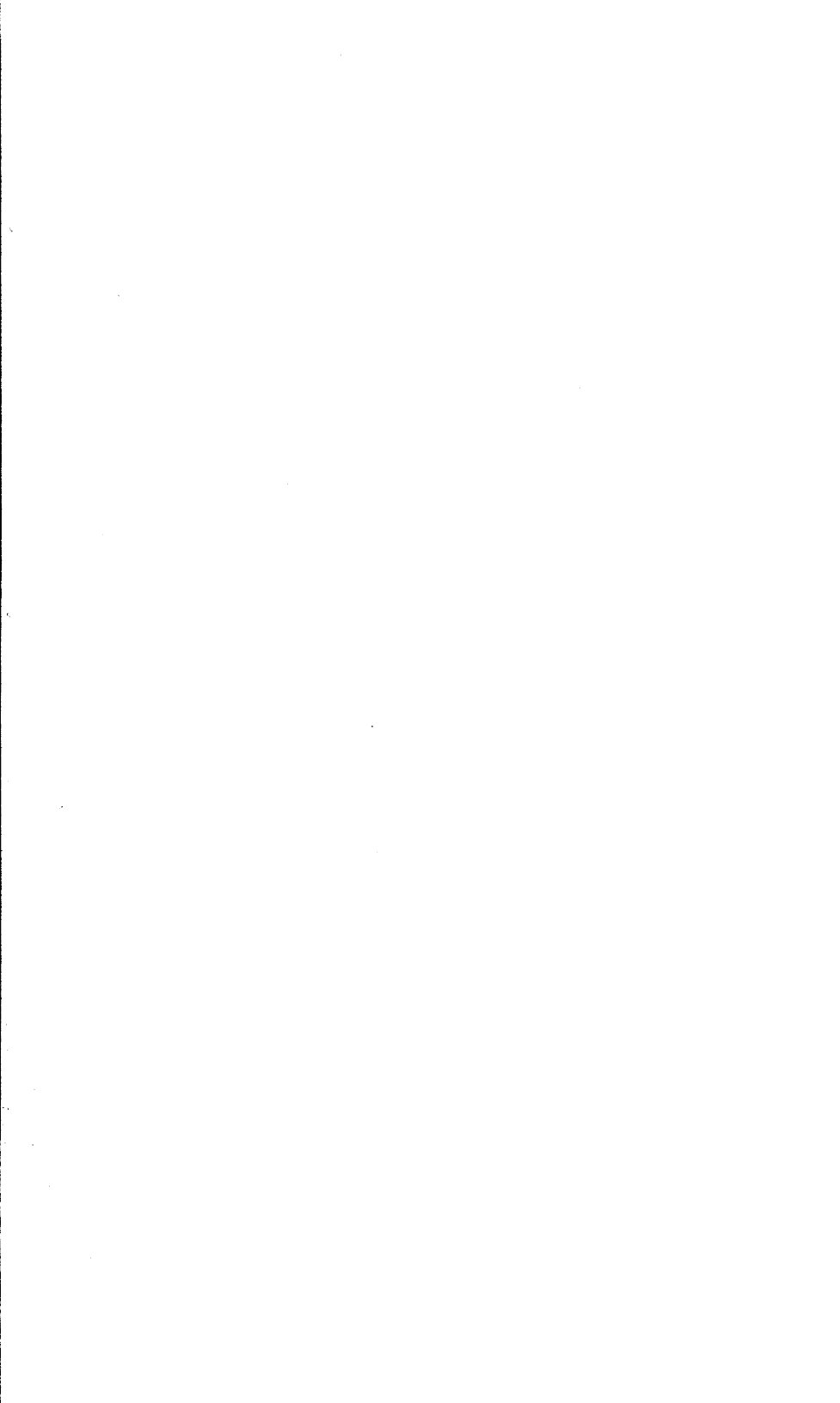
- 1991:5 *Tidegårdens tillskyndare* (årg 66)
1992:9 *Kyrkbröllop* (årg 67)
1993:8 *Bildligt – om gudstjänst och bild* (årg 68)
1994:8 *Söndagens mässa* (årg 69)
1995:4 *Gregorianik* (årg 70)
1996:3 *Psaltarens tolkning och funktion* (årg 71)
1997:5 *Söndagen som påskdag* (årg 72)
1998:6 *Begravning* (årg 73)
1999:3 *Tid och evighet. Ett gudstjänstperspektiv inför 2000-talet* (årg 74)
2000:2 *Forskning om gudstjänst* (årg 75)
2001:1 *Teologi och musik* (årg 76)
2001:9 *Liturgi och drama* (årg 77)

Ny serie i samarbete med Artos och Norma förlag

- 2003 *Liturgi och språk* (årg 78)
2004 *Laurentius Petri och svenskt gudstjänstliv* (årg 79)
2005 *Gudstjänstfolket. Församlingssyn och liturgi* (årg 80)

Äldre utgåvor kan rekvireras hos kassaförvaltaren,
kyrkokantor Ing-Mari Johansson, Box 3193, 531 03 Vinninga.
Tel.: 0510 50637. E-postadress: ingmarij@spray.se





1986 var ett märkesår för svensk psalm. Då förverkligades ett brett ekumeniskt perspektiv som haft få motsvarigheter i kristenheten, då framträdde särskilt tre psalmförfattare och översättare, som skulle låta tala om sig både nationellt och internationellt, då fick psalmboken en medveten karaktär av gudstjänstpsalmbok, text och melodi närmades till varandra och gav enskilda psalmer deras egen identitet.

1986 markerade dock inte slut- utan startpunkt för ett kontinuerligt utvecklingsarbete med psalmens roll och funktion. Tiden efter 1986 har utmärkts av ett medvetet förnyelsearbete, som sett något olika ut i olika kristna trossamfund, men som haft som gemensam nämnare att finna och skapa ändamålsenlig psalm och sång.

Årsbok för *Svenskt Gudstjänstliv 2006* speglar denna process genom att presentera och diskutera material både i historiskt och aktuellt perspektiv.

Psalm, sång och musik är några av de kristna trossamfundens viktigaste uttrycks- och arbetsformer. Årsboken 2006 vill bidra till fördjupad förståelse av deras förutsättningar och möjligheter att förmedla tankar och upplevelser om vem Gud är.

FÖRFATTARNA:

Lars Eric Axelsson, teol.dr., prost och kyrkoherde i Stora Råby församling i Lund

Peter Balslev-Clausen, PhD, prost, adj. professor i hymnologi vid Köpenhamns universitet, huvudsekreterare i det danska psalmboksarbetet

Anders Ekenberg, universitetslektor i religionsvetenskap vid Uppsala universitet, kyrkomusiker och ledamot i Katolska liturgiska nämnden samt projektansvarig för nämndens arbete med den nya gudstjänstboken *Cecilia*

Torgny Erséus, kyrkomusiker, musikexpert i 1969 års psalmkommitté, medlem av SMF:s sångbokskommitté och utredningssekreterare i den ekumeniska arbetsgruppen Sampsalm, senare ordförande i Frikyrkliga psalmkommittén och Sveriges Frikyrkosamråds psalmgrupp

Åge Haavik, präst, under många år ansvarig för psalmarbetet inom Norska kyrkan

Inge Löfström, teol.dr., prost em., författare och bl.a. medverkande i projektet Sampsalm

Per Olof Nisser, teol.dr., domprost em., sedan många år välkänd expert inom psalmboksutvecklingen i Sverige, sekreterare i 1969 års psalmkommitté, styrelseledamot i Frostensonstiftelsen

Birgitta Sarelin, teol.dr., docent, sekreterare för kyrkomusikaliskt och hymnologiskt utvecklingsarbete i Borgå stift.

Inger Selander, fil.dr., docent, litteraturvetare, författare till många undersökningar med litteraturvetenskaplig och hymnologisk inriktning, expert i 1969 års psalmkommitté

Sven-Åke Selander, professor em. i kyrko- och samfundsvetenskap vid Lunds universitet

Einar Sigurbjörnsson, teol.dr., professor i systematisk teologi vid universitetet i Reykjavik, ledare för och medarbetare i flera projekt med hymnologisk inriktning i Island och övriga Norden

Elisabet Cárcamo Storm, teol. kand., komminister i Alvesta, Växjö stift, skrev sitt examensarbete om barnpsalmböcker

REDAKTÖR FÖR ÅRSBOKEN

Sven-Åke Selander

REDAKTÖR FÖR RECENSIONSAVDELNINGEN

Anna J. Evertsson, teol. dr., församlingspräst i Kristianstad, ordförande i Laurentius Petri Sällskapet

Evertsson, Stina Fallberg Sundmark, Ragnar

fundet Pro Fide et Christianismo (kyrkoherde

LUNDS UNIVERSITETSBIBLIOTEK



15000

601387664